

TODO VUELVE

Tijd en historiciteitspolitiek in naorlogs Guatemala.

Verklaring in verband met de toegankelijkheid van de scriptie

Ondergetekende, *Boeykens Tessa*

afgestudeerd Master in de Geschiedenis aan Universiteit Gent in het academiejaar 2010-2011 en auteur van de scriptie met als titel:

"Todo Vuelve. Tijd en historiciteitspolitiek in naoorlogs Guatemala."

verklaart hierbij dat zij/hij geopteerd heeft voor de hierna aangestipte mogelijkheid in verband met de consultatie van haar/zijn scriptie:

- X - de scriptie mag steeds ter beschikking worden gesteld van elke aanvrager;
- 0 - de scriptie mag enkel ter beschikking worden gesteld met uitdrukkelijke, schriftelijke goedkeuring van de auteur (maximumduur van deze beperking: 10 jaar);
- 0 - de scriptie mag ter beschikking worden gesteld van een aanvrager na een wachttijd van ... . . jaar (maximum 10 jaar);
- 0 - de scriptie mag nooit ter beschikking worden gesteld van een aanvrager (maximumduur van het verbod: 10 jaar).

Elke gebruiker is te allen tijde verplicht om, wanneer van deze scriptie gebruik wordt gemaakt in het kader van wetenschappelijke en andere publicaties, een correcte en volledige bronverwijzing in de tekst op te nemen.

Gent, 10 augustus 2012

..... (handtekening)

Dankwoord

De hele reis op weg naar deze thesis was voor mij één groot avontuur. Zonder de hulp van een aantal mensen zou ik er echter nooit in zijn geslaagd de eindstreep te halen. Eerst en vooral wil ik mijn promotoren Berber Bevernage en Lore Colaert heel hard bedanken. Ondanks het feit dat ik reeds 4 jaar aan de Universiteit van Gent studeer heb ik vorig jaar pas écht geleerd wat geschiedenis is. Bedankt om mij te inspireren, te motiveren en mij vrij te laten om mijn eigen ding te doen. Ik bewonder jullie werk en ben er altijd zeer trots op geweest dat jullie mijn promotoren waren.

Mama en papa, ook zonder jullie was niets van dit alles mogelijk geweest. Hoe gek mijn ideeën soms ook mogen klinken, jullie zijn er altijd voor mij geweest.

Eva, Maud, Linde en Elena: voor jullie heb ik veel woorden maar vooral veel liefde. Jullie zijn zonder enige twijfel mijn grootste bron van geluk en inspiratie, onvoorwaardelijk. En o ja, liefste Benjamin, wat jij deze laatste week allemaal uit de kast hebt gehaald om mij te helpen, impressionant.

En dan natuurlijk iedereen uit Guatemala: Sergio, Renzo, Renata, Teresa, Suësse, Clémentine en Sophie, wat ben ik blij dat ik jullie heb leren kennen! Zonder jullie was het nooit gelukt. Ik wil ook graag alle mensen van Fundación Myrna Mack bedanken om mij ten eerste een werkplaats te geven maar vooral om de warme gastvrijheid. Bedankt Silvia, Gustavo en Miguel, het veldwerk in Cobán en Ixcán was fantastisch! Ook zonder de VLIR-reisbeurs was deze scriptie geen feit geweest.

Een speciaal dankwoord ook aan iedereen die ik mocht interviewen, voor de tijd maar vooral voor het vertrouwen. Ik wil ook graag Servaas en Paule van Amsab-ISG bedanken, voor de appreciatie en blijvende stimulatie. Om altijd in mij te geloven en mij de kans te geven mijn scriptie ook publieksgericht te schrijven via de blog op DeWereldMorgen.

Tot slot wil ik ook nog een woordje aan Rócher schrijven. Bedankt om mij te inspireren en geïnteresseerd te blijven luisteren naar mijn eeuwige thesis-praat. Me llenas con amor y alegría.

Ook een aantal artiesten verdienen een noot. Muziek is voor mij steeds verbonden met bepaalde herinneringen. Zo zullen ook na de afgelopen maanden een aantal schijven niet meer dezelfde zijn als voor ik aan deze scriptie begon. Tijdens momenten van opperste concentratie kon ik altijd rekenen op Trentemøller, Ludovico Einaudi, Yann Tiersen en Explosions in the Sky. Lange nachten heb ik gezien samen met Feist, Bon Iver en de zusjes van CocoRosie Dankzij de gitaar van Vicente Amigo en het geluid van Ojos de Brujo voelde ik mij opnieuw naast Sergio in de auto de Guatemalteekse hoofdstad doorkruisend - ramen open en warme lucht - onze ciudad de las ideas. Wanneer de last op mijn schouders te groot werd en ik de moed lichtjes liet zakken, waren er altijd Calle 13 en MIA om mijn strijd lust opnieuw aan te wakkeren en mij eraan te herinneren waarom ik dit in eerste instantie aan het schrijven was. Bedankt dus ook aan elk van hen voor de inspiratie.

INHOUDSOPGAVE

Inleiding en onderzoeksvragen	8
1.1 Historici en de hedendaagse maatschappij	8
1.2 Structuur en onderzoeksvragen	9
Methodologie	12
1.1 Literatuurstudie	12
1.2 Het diepte-interview	13
1.3 Publieksgeschiedenis	17

DEEL I: HISTORISCHE CONTEXT

1. Meso-Amerika: ‘precolumbiaanse geschiedenis’ (2000 v.C. - 1523)	20
2. De Spaanse verovering van Meso-Amerika en de koloniale samenleving (1523 – 1821)	23
3. De Guatemalteekse onafhankelijkheid (1821)	25
4. Het intern gewapend conflict (1960-1998)	26
4.1 Daders en slachtoffers	26
4.2 Aanloop	28
4.3 Counterinsurgency en sociaal verzet	29
4.4 Hier zijn mijn littekens	32
5. Transitie en actualiteit	38

DEEL II: THEORETISCH KADER

Inleiding	41
1. ‘Tijdsregimes’ en ‘verbeelde gemeenschappen’	42
1.1 Régime d’historicité: “maken, voelen, doen en begrijpen”	42
1.2 Imagined communities	43
2. Westerse lineariteit en vooruitgangsgeloof	46
3. Alternatieve tijdsregimes I - Presence	48
3.1 Verse wonden	48
3.2 Een aanwezig verleden?	49
3.3 Geschiedenis vs. herinnering	50
3.4 Tijdsrebellens	52
4. Alternatieve tijdsregimes II – De Maya kosmovisie	53
4.1 Een hedendaagse erfenis	53
4.2 De Mayakalender	54
4.3 Presence meets kosmovisie	56
5. Gebruik en misbruik van de geschiedenis	58
5.1 Geschiedenis plegen	58
5.2 Geschiedenis als emancipatie	59

DEEL III: DOMINANTE VISIES OP HET VERLEDEN

Inleiding	61
1. Het verleden onder vuur	62
1.1 Een doordachte strategie: 'the politics of history'	62
1.2 Het Rode Gevaar.....	63
1.3 De mythe van de 2 demonen: leger vs. guerrilla	68
1.4 De Guatemalteekse Holocaust.....	70
2. Tijd en Historiciteitspolitiek 1: Lineariteit en Vooruitgang	74
2.1 Intro.....	74
2.2 Een trotse en eensgezinde natie	75
2.3 Geschiedenis als business	76
2.4 Legitimatie racisme, ladino superioriteit	80
2.5 Het verleden verstoppen	81

DEEL IV: ALTERNATIEVE VISIES OP HET VERLEDEN

Inleiding	89
1. Todo vuelve	91
1.1 Intro.....	91
1.2 Historisch gegroeide sociale verhoudingen.....	93
1.3 Kroniek van een aangekondigde uitbuiting	95
1.4 De doden zijn niet dood	101

CONCLUSIE

107

Bibliografie	113
Mondelinge Bronnen	119
Andere Bronnen	121
Aanvullend bronnenmateriaal	122
Afbeeldingenlijst	123
Bijlagen	126

Inleiding en onderzoeksvragen

1.1 *Historici en de hedendaagse maatschappij*

Op 8 juni 2012 besliste de Vlaamse Regering om de verlengingen van de masteropleidingen humane en gedragswetenschappen niet goed te keuren. Een paar dagen later reageerden Freddy Mortier en Marc Boonen met een artikel in De Morgen: “Een mooi staaltje van de stiefmoederlijkheid en minachting waarmee de niet direct utilitaire wetenschappen in de kenniseconomie Vlaanderen worden behandeld”.¹ En gelijk hebben ze. In naam van ontwikkeling en vooruitgang investeert de Vlaamse Regering vooral in technologie en innovatie. De redenering gaat als volgt: “Geesteswetenschappen dragen niks bij, menswetenschappers zouden beter Darwin lezen en met het neoliberalisme is er niets mis.”² Niemand lijkt te beseffen dat inzetten op de menswetenschappen ons misschien ook een iets humanere samenleving zou kunnen opleveren.

Ook de opleiding geschiedenis is het slachtoffer van deze dwaze Vlaamse politiek. De gepaste omgang met het verleden vormt echter één van de grote politieke vraagstukken van onze tijd en heeft niet zelden rechtstreekse gevolgen voor het heden. Met het oog op deze relatief recente problematiek is het ook mij niet ontgaan dat hedendaagse historici zich maar al te vaak opsluiten in hun academische ivoren toren. Misschien geloven ze, net als de Vlaamse Regering, niet langer in de maatschappelijke relevantie van hun beroep?

Ik verzet mij met dit thesisonderzoek openlijk tegen dergelijke misvatting. Door alles in perspectief te plaatsen en historisch te contextualiseren kunnen historici vermijden dat geschiedenis wordt gebruikt en zelfs gemanipuleerd voor politieke, economische en sociale doeleinden. Het is met zulke activiteiten dat de historicus zich op een verantwoorde manier kan, mag en zelfs moet engageren in onze hedendaagse maatschappij.³ Net dat is de grote opdracht van menswetenschappers: “Begrijpen

---

¹ F. MORTIER en M. BOONEN, *Deze onnozelaars met hun 'bizarre' wetenschappen hebben het begrepen*, in: <http://www.demorgen.be/dm/nl/2461/Opinie/article/detail/1452578/2012/06/12/Deze-onnozelaars-met-hun-bizarre-wetenschappen-hebben-het-begrepen.dhtml?utm_source=facebook&utm_medium=web#.T9cAM6he7so.facebook>, geraadpleegd op 14.06.2012.

² P. VERHAEGEN, *Inleveren, voor of tegen het neoliberalisme*, in: <<http://www.dewereldmorgen.be/artikels/2012/02/01/inleveren-voor-tegen-het-neoliberalisme>>, geraadpleegd op 09.07.2012.

³ T. BOEYKENS, *Het geheugen van Guatemala. Een studente geschiedenis op zoek naar de historische realiteit van Guatemala*, in: <<http://www.dewereldmorgen.be/blogs/tessaboeykens/2012/02/28/het-geheugen-van-guatemala-een-studente-geschiedenis-op-zoek-naar-de->>, geraadpleegd op 28.02.2012.

*hoe mensen tot het meest onmenselijke in staat zijn en zich daar vaak ook nog gelegitimeerd toe voelen.*⁴

Net dat inzicht is steeds het hoofdmotief van mijn thesisonderzoek geweest. De Guatemalteekse burgeroorlog (1960-1998) tekent vandaag nog steeds het collectieve geheugen van het land. Heden en verleden zijn sterk met elkaar verweven en het debat rond *historical justice* woedt er dan ook nog steeds fel. Dit zorgt ervoor dat historisch onderzoek rechtstreeks betrekking heeft op het dagelijkse leven van vele Guatemalteken en meteen ook van cruciaal belang is in de strijd om een betere toekomst. Tijd dus om uit de academische ivoren toren af te dalen en een poging tot verantwoorde en geëngageerde geschiedschrijving te wagen.

1.2 Structuur en onderzoeksvragen

Dit werk tracht te analyseren op welke manier verschillende sociale groepen binnen de Guatemalteekse samenleving omgaan met, en betekenis verlenen aan het verleden. De focus ligt hierbij vooral op het intern gewapend conflict (1960-1998) en poogt een bijdrage te leveren aan het actuele debat rond geschiedenis, herinnering, tijd en historiciteitspolitiek. Een centrale thematiek is het spanningsveld tussen het ‘orde bevestigende’ en ‘kritische’, of emancipatorische potentieel van geschiedenis. Daarnaast is ook één van de hoofddoelstellingen het kritisch bevragen van de ontologische status van het verleden. Deze scriptie wil haar lezers daarnaast ook duidelijk maken dat het verleden multi-interpretabel is en de historische waarheid daarom zelden eenduidig. Daarnaast is het zeker ook de opzet van deze scriptie om een interculturele dialoog te openen, om zo ook andere - op het eerste zicht niet zo academische - vormen van omgaan met het verleden te leren kennen en te appreciëren. Ik wil met dit werk dan ook een poging ondernemen om ook over de muren van het universitaire heen te kijken en mij als historica relevant te maken voor deze hedendaagse maatschappij.

Dit werk heeft niet de intentie om een chronologische geschiedenis neer te schrijven. Toch wordt in **deel I** van start gegaan met een historische context. De bedoeling is om een schets te maken van zowel het huidige als voormalige Guatemala met betrekking tot het intern gewapend conflict. Dit wordt gedaan aan de hand van een chronologisch overzicht van de belangrijkste gebeurtenissen die relevant zijn voor het verdere verloop van de scriptie.

Deel II bestaat uit een theoretisch kader waarin een aantal concepten worden verduidelijkt en een paar stellingen worden uitgewerkt. Het theoretisch kader dient om de basisstructuur van de volgende hoofdstukken duidelijk te maken en stevig te onderbouwen. In een eerste hoofdstuk staan we stil bij de concepten “*tijdsregime*” en “*verbeelde morele gemeenschap*”, 2 belangrijke pijlers van het thesisonderzoek. In het tweede hoofdstuk wordt vervolgens onderzocht wat de kenmerken zijn van

---

⁴ Met dank aan mijn promotor Berber Bevernage voor dit inzicht tijdens één van onze mailcorrespondenties.

het meest dominante tijdsregime binnen de westerse geschiedschrijving, zijnde het lineaire vooruitgangdenken. In een derde en vierde hoofdstuk wordt daarna plaats gemaakt voor twee alternatieve visies op tijd, namelijk het *presence*-paradigma en de *Maya kosmologie*. In een vijfde hoofdstuk zullen we zien dat deze verschillende manieren om het verleden te interpreteren nooit onschuldig zijn en dat culturele praktijk van geschiedenis plegen meestal ideologisch geladen is. Ik verdedig in deze scriptie dan ook de stelling dat geschiedenis zowel een orde bevestigend als emancipatorisch potentieel heeft en kan worden ingezet als politiek wapen.

Deel III is een eerste concrete uitwerking van het theoretisch kader. In dit deel bestuderen we aan de hand van 3 stellingen een aantal dominante visies op het Guatemalteekse verleden die gelden als de officiële geschiedenis van het land. Aan de hand van deze stellingen vragen we ons af hoe de Guatemalteekse natie een verbeelde gemeenschap kan zijn en wie de dominante actoren binnen deze groep zijn. De bedoeling is te begrijpen hoe mensen tot het meest onmenselijke in staat zijn en zich daar vaak ook nog gelegitimeerd toe voelen. Daarom zullen we analyseren op welke manier de dominante groepen in de samenleving de officiële en ‘orde bevestigende’ geschiedenis schrijven. Op welke manier schakelen deze groepen het verleden in als onderdeel van hun politieke strategie? Wat willen zij hiermee bereiken? We vragen ons ook af wat de sociaal-politieke gevolgen zijn van de ‘*performativiteit*’ van hun historisch discours en proberen te achterhalen met welke achterliggende bedoelingen dit tijdsregime geconstrueerd wordt.

Bij wijze van aanvulling komen in **deel IV** de Guatemalteken aan het woord die niet akkoord gaan met de officiële geschiedenis en de manier waarop die is neergeschreven. Zij voelen zich niet thuis in de Guatemalteekse natie zoals die door de heersende klasse wordt voorgesteld. Door de constructie van een alternatief historiciteitsregime gaan zij dan ook in tegen de dominante visies op het verleden. Er wordt getracht een socio-economische groep te identificeren die een ander soort waarden en normen hanteert en zich afzet tegen het soort van samenleving dat de staat wil creëren. Op welke manier kan de constructie van een alternatief geheugen deze groepen van dienst zijn? Waarom verzetten zij zich tegen de officiële geschiedenis en op welke manier verlenen zij op hun beurt betekenis aan het verleden? We zullen proberen te bestuderen in welk opzicht hun verhaal anders is dan de dominante geschiedschrijving en wat ze daar precies mee willen bereiken.

Als hoofdthese van dit onderzoek verdedig ik dat zowel de groepen uit deel III als die uit deel IV elk een specifiek historiciteitsregime hanteren, respectievelijk een ‘orde bevestigend’ en lineair, versus een emancipatorisch en ‘spiralistisch’ tijdsconcept. Deze tweedeling wordt eerst in het theoretisch kader naar voren geschoven dat zich hoofdzakelijk op literatuurstudie baseert. Daarna wordt dit concreet uitgewerkt in de twee delen die daarop volgen en die hoofdzakelijk op de resultaten van mijn veldwerk steunen. Het scherpe contrast dat ik hier tussen deel III en IV noodgedwongen zal moeten gebruiken, is een analytische en pedagogische tegenstelling die nodig is om een aantal mechanismen bloot te kunnen leggen. Er zal echter soms duidelijk worden dat de realiteit niet altijd zo eenduidig is.

Methodologie

Dit thesisonderzoek bouwt voort op een paper die ik vorig jaar heb geschreven voor het behalen van mijn diploma Bachelor of Arts in de Geschiedenis. De paper behandelde net als deze scriptie de Guatemalteekse casus maar dan vanuit een andere invalshoek. Er werd vooral gefocust op het belang van culturele context bij transitional justice, terwijl deze scriptie daarentegen de nadruk legt op het gebruik en misbruik van geschiedenis en herinnering. Gezien de grote overlappingsen tussen beide onderzoeksprojecten komen in deze thesis hier en daar verwijzingen naar deze onuitgegeven bachelorpaper voor.

Dit onderzoek is interdisciplinair van aard en combineert onderzoeksmethodes van verschillende sociale wetenschappen waaronder hoofdzakelijk de geschiedwetenschap en de antropologie. Zoals we in de komende hoofdstukken nog uitgebreid zullen zien, is geschiedenis een culturele praktijk.⁵ Een holistische en interdisciplinaire aanpak die o.a. antropologische inzichten aan de geschiedkundige studie toevoegt, betekent volgens mij een grote verrijking en kan daarom alleen maar worden aangemoedigd. Deze interdisciplinaire aanpak komt dan ook terug in de 3 grote methodologische pijlers waar deze scriptie op steunt, nl. **literatuurstudie, het diepte-interview en publieksgeschiedenis.**

1.1 Literatuurstudie

De bibliografie bestaat hoofdzakelijk uit Engelstalige, Spaanstalige, en Nederlandstalige literatuur. Dankzij de bachelorpaper was ik reeds in het bezit van een goede literatuurlijst ter verdere inleiding op het thema. Ik heb deze in eerste instantie dan ook nogmaals doorgenomen om er een aantal specifieke boeken, artikels en websites uit halen. Daarnaast ben ik veel nieuwe literatuur op het spoor gekomen dankzij instrumenten als google books, gigapedia, de elektronische databanken LibHub E-articles (de voormalige Elin) en Aleph van de Ugent, en bibliografieën zoals Historical Abstracts en Google Scholar. Daarnaast zijn ook een aantal bibliografieën uit verschillende tijdschriften erg nuttig gebleken om een beter zicht op de stand van onderzoek te krijgen, nl. die uit de tijdschriften *History and Anthropology*, *International Journal of Transitional Justice*, *Critique of Anthropology*, *Anthropological Theory*, *The International Journal of Human Rights*, *Social History*, *History and Theory*, *Netherlands Quarterly of Human Rights*, *Journal of Genocide Research*, *Journal of Latin American and Caribbean Anthropology*, *Bulletin of Latin American Research*, *Human Rights Quarterly*, etc.

---

⁵ E. HIRSCH en C. STEWART, "Introduction: Ethnographies of Historicity", in: *History and Anthropology*, 16 (2005), 3, p. 267.

Ik heb mij ook vanaf het begin bewust gefocust op artikels uit specifieke vakgebieden zoals theoretische geschiedenis, antropologie, mensenrechten en transitional justice. Wat het cruciale luik theoretische geschiedenis betreft, heb ik een grote hulp gehad aan de reader van het vak theoretische geschiedenis dat in de 3^e bachelor geschiedenis aan de Universiteit van Gent wordt gedoceerd door prof. Gita Deneckere en Dr. Berber Bevernage. Daarnaast ben ik ook hier en daar verder gegaan op referenties die in relevante boeken werden weergegeven. Om het debat tot op vandaag te kunnen volgen en over de muren van het academische heen te kijken, zijn verschillende websites een grote hulp geweest, nl. Siglo 21, El Periódico en Prensa Libre. Ook mijn promotoren Berber Bevernage en Lore Colaert hebben mij zeer veel nuttige artikels en boeken aangeraden.

Daarnaast hebben ook de verschillende organisaties waar ik tijdens mijn veldwerk mee in contact ben gekomen mij van literatuur voorzien, nl. *Fundación Myrna Mack*, *Impunity Watch*, *Oficina de Derechos Humanos del Arzobispado de Guatemala (ODHAG)*, *Comisión Presidencial de Derechos Humanos (COPREDEH)*, *Equipo de estudios Comunitarias y Acción Psicosocial (ECAP)*, *Centro para la Acción Legal en Derechos Humanos (CALDH)* en *Convergencia Cívico Política de Mujeres Guatemaltecas*.

1.2 Het diepte-interview

Omdat een combinatie van bronnen de onderzoeksmethodologie betrouwbaarder maakt, is er naast literatuurstudie ook gekozen voor de kwalitatieve onderzoeksmethode van het diepte-interview. Dit soort van interview gebeurt aan de hand van een vooraf opgestelde themalijst die het gesprek structureert en de informant moet inspireren en stimuleren om te praten.⁶ De meerwaarde van het diepte-interview voor mijn onderzoek was het analyseren van verborgen tijdsconcepten, betekenissen en andere processen. De interviews waren meestal opgebouwd volgens een vast stramien om uiteindelijk op een indirecte manier het tijdsbeeld van de informant te kunnen blootleggen.⁷ Ik startte altijd met een aantal inleidende en eenvoudige vragen over het intern gewapend conflict en hoe het verhaal van de getuige hiermee verband hield. Deze inleidende vragen hadden als doel een algemeen profiel van de informant te verkrijgen en hem of haar een rustig en ontspannen gevoel te geven. Daarna werd dieper ingegaan op de historische context van het land waarbij de focus uiteraard op de burgeroorlog lag. Via het boerenprotest in maart 2012⁸, de fameuze *marcha campesina*, probeerde ik vervolgens de link te leggen met de hedendaagse situatie waarin Guatemala zich bevindt. Daarna volgden meestal een aantal vragen die betrekking hadden op het belang van historisch geheugen, om het uiteindelijk over de toekomstvisie van de informant te

---

⁶ L. DUIS, *Termen uit kwalitatief onderzoek*, in: <<http://www.dieponderzoek.nl/termen-uit-kwalitatief-onderzoek/>>, geraadpleegd op 09.08.2012.

⁷ Zie deel II (Theoretisch kader) voor een grondige definitie van het concept "tijdsbeeld".

⁸ In maart 2012 kwamen in Guatemala City een 2000-tal boeren op straat om te protesteren tegen de multinationals die hun land onteigenen om er grondstoffen te delven. Zoals we reeds zagen, worden de inheemse gemeenschappen op hardhandige wijze uit hun huizen gezet om plaats te ruimen voor megalomane mijnbouwprojecten.

hebben. Ondanks het feit dat ik bij elk van mijn informanten een soort van cyclisch tijdsbeeld heb ontdekt, was het interview steeds chronologisch opgebouwd.

Om het interview te structureren, werkte ik met vragenlijsten die eerst per thema en dan nog eens in specifieke vragen waren onderverdeeld. Het gesprek verliep steeds zo natuurlijk mogelijk gezien het gevoelige onderwerp, maar er werd toch meestal doorgevraagd als het resultaat op één specifieke vraag in eerste instantie te pover was. Het was zeer belangrijk om de interviews stevig in de hand te houden en al te grote afdwalingen te voorkomen. Zeker de inleidende vragen op het intern gewapend conflict waren zo algemeen van aard dat er altijd duidelijk gestuurd en onderbroken moest worden. Praten over het conflict wekt immers een stroom aan herinneringen op bij de meeste informanten, waardoor de interviewer op tijd moet kunnen sturen. Uiteraard moet de interviewer ook aanvoelen wanneer een bepaald verhaal om emotionele redenen beter niet afgebroken kan worden, ook al is de specifieke inhoud ervan niet essentieel voor het onderzoek.

Bijna alle interviews zijn formeel van aard en werden opgenomen met een digitale recorder. Alvorens met het interview van start te gaan, maakte ik steeds zeer duidelijk wat de bedoelingen van mijn onderzoek waren en op welke manier ik de getuigenissen in mijn scriptie zou verwerken. Ik vroeg altijd de toestemming van de respondent om deze opnameapparatuur te gebruiken en hun getuigenis ook achteraf te mogen publiceren. Om dit wederzijdse akkoord te formaliseren werd steeds gebruik gemaakt van een *'informed consent'*, een soort van contract. Hierin geeft de respondent aan dat hij op de hoogte werd gesteld van het doel van de audio-opname en van mijn wetenschappelijk onderzoek. Daarnaast verleent de respondent zo ook de toestemming dat zijn getuigenis gebruikt mag worden voor publicaties, hoewel hij die op eender welk ogenblik mag intrekken als dat hem of haar noodzakelijk lijkt. Een belangrijk doel van het contract is ook te vernemen of de respondent zijn identiteit gecamoufleerd wil zien of niet. De originele versies van de *informed consents* werden niet toegevoegd uit respect voor de privacy van informaten, maar bevinden zich dus wel in mijn persoonlijk archief, net als alle transcripties en originele audio-opnames.

Elk interview dat werd afgenomen, staat achteraan in de scriptie als deel van de bronnenlijst. Per respondent wordt een naam of pseudoniem weergegeven, de datum en plaats van het interview en elke andere informatie die noodzakelijk is om de context van het interview en het profiel van de respondent te schetsen. Om de interviews in de scriptie te verwerken, werd gebruik gemaakt van de kwalitatieve onderzoeksmethode van de **discoursanalyse**. Dit is een vorm van tekstanalyse waarbij het discours of het vertoog van de informant centraal staat. Er wordt vanuit gegaan dat het vertoog van sociale actoren hun visie op de sociale werkelijkheid weerspiegelt. Discoursanalyse probeert daarmee de relatie tussen taal en de werkelijkheid te bestuderen om te achterhalen welke betekenis sociale actoren hieraan geven.⁹

---

⁹ L. DUIS, *Termen uit kwalitatief onderzoek*, in: <<http://www.dieponderzoek.nl/termen-uit-kwalitatief-onderzoek/>>, geraadpleegd op 09.08.2012.

Verscheidenheid aan informanten en bronnenmateriaal

Zo'n 10 jaar geleden werd er weinig gezegd over historisch geheugen. Sinds kort is het thema echter zeer populair binnen de academische wereld, onder intellectuelen en de NGO's. Zij financieren studies om te onderzoeken wat de invalshoeken van verschillende groepen zijn. Wat Guatemala betreft, wordt echter vaak de mist ingegaan door enkel collectieven in de stad als bv. *H.I.J.O.S. Guatemala*¹⁰ te benaderen als studieobjecten, en om het geheugen van het land enkel via hun persoonlijke verhalen te reconstrueren. Het is een grote fout om enkel collectieven, intellectuelen en NGO's in een wetenschappelijke studie te betrekken en hen het politieke debat te laten leiden. Zo zijn er inheemse gemeenschappen die al veel langer met dergelijke thema's bezig zijn en even zeer een stem dienen te krijgen. Daarom heb ik in deze scriptie geprobeerd om in de mate van het mogelijke zoveel mogelijk verschillende visies te betrekken en een herinneringslandschap te schetsen aan de hand van verschillende geschiedenissen, inclusief die van de inheemse bevolking.

Wie de lijst aan geïnterviewde personen in de bronnenlijst achterin de scriptie bekijkt, stelt vast dat een diversiteit aan actoren vertegenwoordigd is: stedelijke burgerslachtoffers, Maya-leiders, boerenactivisten, een fotograaf, een lokale werknemer van de *Presidentiële Commissie voor de Rechten van de Mens* (COPREDEH), een aantal sociale werkers uit Ixcán, een voormalig lid van de URNG¹¹, het stedelijk herinneringscollectief H.I.J.O.S. Guatemala, een historicus-antropoloog, NGO-medewerkers, ... Men kan zich echter terecht afvragen waarom er niet meer interviews zijn afgenomen met statelijke actoren, militairen of ex-PAC's. Daar zijn 2 redenen voor. Ten eerste was de opzet van deze scriptie zodanig beperkt dat ik een strenge afbakening moest maken om het onderzoek haalbaar te houden. Het feit dat mijn veldwerk slechts 3 maanden in beslag nam, is zeker een beperking geweest voor mijn onderzoek. Ik heb dan ook besloten om mij met de interviews vooral te focussen op de analyse van de onderdrukte meerderheid van de bevolking die benadeeld wordt door een elitaire minderheid. Een tweede reden waarom de 'daders' niet rechtstreeks aan het woord komen, is ook simpelweg omdat het veel moeilijker is om een interview met deze actoren te organiseren. Ik heb een aantal pogingen ondernomen, maar die zijn telkens op niets uitgedraaid. Om deze beperking tegemoet te komen - ik schrijf immers ook een heel hoofdstuk over staatsperspectieven - heb ik dit hiaat zo goed mogelijk proberen op te vullen met literatuur. De staat beheerst immers de officiële nationale geschiedschrijving en die kan men nu eenmaal ook via schriftelijke bronnen analyseren. Het geniet dan ook de voorkeur om de techniek van mondelinge geschiedenis eerder toe te passen tijdens de zoektocht naar alternatieve en 'verborgen' versies van het verleden. Ook de inauguratierede van huidig president en ex-militair Otto Pérez Molina werd aan een grondige discoursanalyse onderworpen. Daarnaast heb ik ook voor een beperkt deel gewerkt met het originele archiefstuk "*Death Squad Dossier*" ("*Militair Dagboek*" of "*Diario Militar*"), dat

---

¹⁰ H.I.J.O.S. Guatemala is een stedelijk jongerencollectief bestaande uit de zonen en dochters van *desaparecidos*. De meesten onder hen verloren hun moeder, vader of beiden tijdens de burgeroorlog maar zetten de strijd van hun ouders vandaag verder. Het jongerencollectief voert vooral actie in de hoofdstad en is vooral bekend om haar *empapeladas* (posters met de gezichten van de *desaparecidos* op) en graffiti.

¹¹ De *Nationale Revolutionaire Eenheid van Guatemala* (de guerrilla).

digitaal raadpleegbaar is via de website van het *National Security Archive*. Tot slot zijn er ook een aantal interviews afgenomen met eerder ‘neutrale’ actoren, al besef ik dat men zich over neutraliteit natuurlijk ook geen illusies mag maken.

Om algemeen inzicht te krijgen in het complexe naoorlogse landschap van Guatemala heb ik ook gekozen voor de kwalitatieve antropologische onderzoeksmethode van de participatieve observatie. Eerst en vooral was ik aanwezig op drie bijeenkomsten van de groep “*Families van de Slachtoffers van het Militair Dagboek*”. Deze organisatie wordt juridisch ondersteund door de NGO *Fundación Myrna Mack* en beschikte hier dan ook over een vergaderruimte. Daarnaast ben ik ook twee maal mee geweest met de medewerkers van het *Kantoor van de Rechten van de Mens van het Aartsbisdom Guatemala* (ODHAG) naar de Universiteit Rafael Landívar, waar zij workshops gaven rond historisch geheugen en het REMHI-rapport. Deze workshops vonden plaats in de aula’s van de universiteit zelf en werden gegeven aan leerlingen ingenieurwetenschappen van het eerste jaar. Zowel tijdens de bijeenkomsten met de Families van de Slachtoffers van het Militair dagboek als tijdens de workshops van het ODHAG hield ik aantekeningen bij in een veldboekje. Ik had graag ook deze informatie concreet uitgewerkt in de scriptie, maar heb dat wegens tijdsgebrek jammer genoeg niet kunnen doen. Na afloop van de workshops heb ik ook telkens een enquête afgenomen bij alle leerlingen. Deze enquête bevatte twee vragen: 1) Denk jij dat er in Guatemala genocide heeft plaatsgevonden? En 2) Waarom is het zo belangrijk dat wij de geschiedenis kennen? Wegens tijdsgebrek heb ik ook deze informatie spijtig genoeg niet in de scriptie kunnen verwerken. Al deze moeite is echter niet voor niets geweest want dit alles heeft mij een beter inzicht in de naoorlogse processen van het land opgeleverd.

Persoonlijke nabeschouwing veldwerk

Na 3 maanden veldwerk besluit ik dat mijn positie als “buitenlandse historica” zowel voor- als nadelen heeft gehad. De schaduwzijde van mijn gebrek aan persoonlijke betrokkenheid bij het land en haar trauma’s is dat ik me vaak een vreemdeling heb gevoeld met weinig recht van spreken. Vaak vroeg ik me af waar ik in godsnaam mee bezig was. Wie was ik als 22-jarige Belg om over het verlies en verdriet van een andere wereld te oordelen? Het gevaar voor ethnocentrisme gluurde trouwens ook steeds om de hoek. Maar net zoals ik ervan overtuigd ben dat ik bepaalde zaken nooit zal kunnen begrijpen omdat ik nu eenmaal niet in Guatemala ben opgegroeid, ben ik er ook zeker van dat ik als ‘vreemdeling’ en met behulp van de nodige ‘afstand’ andere zaken net wél kan waarnemen die voor de gemiddelde Guatemalteek (als die al bestaat) onzichtbaar zijn.¹² En ook al ben ik er van overtuigd dat een historicus nooit volledig neutraal kan zijn, toch denk ik dat buitenlandse historici een belangrijke rol kunnen spelen in Guatemala omdat zij soms veel lossers staan van elke machtsstrijd op

---

¹² Ik verwijs hier even kort naar een artikel van Mark Salber Phillips, waarin de auteur het begrip “afstand” op verschillende manieren probeert te benaderen. Eén soort afstand waar hij het onder andere over heeft is de afstand tussen het onderzoeksobject en –subject. In: M.S. PHILLIPS, “Rethinking historical distance: from doctrine to heuristic”, in: *History and Theory*, 50 (2011), 4, pp. 11-23.

nationaal niveau. Al moet men daar natuurlijk ook niet naïef in zijn. Een buitenlandse historicus kan even vooringenomen aan zijn onderzoek beginnen als eender welke Guatemalteek. Ook ik wil mij met deze scriptie duidelijk engageren voor een rechtvaardige, solidaire wereld gebaseerd op insluiting in plaats van op uitsluiting.

Er zijn veel dingen die ik nu helemaal anders zou doen, moest ik opnieuw op veldwerk mogen vertrekken. Ik heb ook zeker fouten gemaakt. Maar daarom is dit nu eenmaal een masterscriptie en ik ben heel blij met al deze nieuwe ervaringen. Ik heb het afgelopen jaar enorm veel mogen bijleren en ben daar zeer dankbaar om. Ik heb een tijd gedacht dat mijn grootste fout was geweest dat mijn onderzoeksvragen veel te vaag waren toen ik aankwam in Guatemala. Dit heeft ervoor gezorgd dat ik in het begin tijd heb verloren met veel te algemene interviews. Langs de andere kant echter heeft dit er ook voor gezorgd dat ik mijn probleemstelling helemaal heb kunnen bijsturen en verfijnen naargelang de sporen die ik tijdens mijn veldwerk kon oppikken. Ik besluit dat het organische groeiproces en de vrijheid tijdens de eerste fase van het veldwerk mij uiteindelijk vooral geprikkeld hebben en mijn creativiteit alleen maar ten goede zijn gekomen. Dit ondanks het feit dat men zich zo'n lange 'verkenningfase' eigenlijk niet kan veroorloven bij slechts 3 maanden veldwerk. Wat dat beperkte tijdsbestek betreft, wil ik hieronder graag nog een paar opmerkingen neerschrijven.

Mijn veldwerk heeft in totaal 2,5 maand geduurd. Dit is eigenlijk te weinig om het zeer complexe herinneringslandschap van Guatemala helemaal in kaart te kunnen brengen. Na het veldwerk was er vervolgens weinig tijd om al mijn avonturen even te laten bezinken en 'afstand' te nemen. Ik heb dan ook hier en daar moeite gehad om mijn emotionele betrokkenheid bij het thema aan de kant te kunnen schuiven. Door de beperkte tijd heb ik ook een deel van mijn bronnenmateriaal en onderzoeksresultaten niet kunnen gebruiken. Ik wil hier gewoon even kwijt dat ik dat heel spijtig en frustrerend vind. Ik ben dan ook een grote voorstander van een tweejarige masteropleiding waarin de studenten meer ruimte krijgen om zich te ontplooiën en kwaliteitsvollere scripties af te leveren.

1.3 Publieksgeschiedenis

Als laatste methodologische pijler van dit onderzoek staan we tot slot nog even stil bij de bewust publieksgerichte opzet van deze scriptie. De bedoeling is dan ook dit werk achteraf in het Spaans te vertalen en via een aantal NGO's in Guatemala te verspreiden, in de hoop dat de thesis enige maatschappelijke relevantie kan hebben. Wat publieksgeschiedenis exact is, valt maar moeilijk in een definitie vast te leggen gezien het dynamische en veelomvattende karakter van deze deeldiscipline. Wat wel vaststaat, is haar holistische en interdisciplinaire benadering van het verleden. Daarnaast staan publiekshistorici ook stevig in de hedendaagse maatschappij en durven zij over de muren van het academische heen te kijken om geschiedenis te verklaren en betekenis te geven. Hun werk is ook bewust gemaakt voor een breder publiek zonder daarbij kwaliteit en wetenschappelijkheid te verliezen. De discipline bouwt voort op het verleden, maar richt zich daarnaast ook vol overgave op

het heden en de toekomst, wat haar rol in de hedendaagse samenleving des te relevanter maakt. Dit is het punt waarop metageschiedenis en publieksgeschiedenis elkaar ontmoeten.¹³ Dankzij het opleidingsonderdeel Publieksgeschiedenis, gedoceerd aan de Universiteit van Gent door Prof. Bruno De Wever en Prof. Gita Deneckere, heb ik veel nuttige inzichten opgedaan die ik tijdens het thesisonderzoek heb kunnen toepassen.

Als integraal onderdeel van deze publieksgerichte thesis, dien ik daarom in de bijlage ook 3 blogberichten in die ik tijdens mijn verblijf in Guatemala heb gepubliceerd via de website van DeWereldMorgen.¹⁴ Daarnaast ben ik ook nog van plan om de scriptie verder uit te werken en te verspreiden buiten de academische context. Als oefening in publieksgeschiedenis zal ik in september de resultaten van mijn onderzoek ook gaan presenteren op een info-avond van de Belgische organisatie *Solidair met Guatemala* die in april ook al een deel van één van mijn blogberichten in hun tweemaandelijks tijdschrift hebben gepubliceerd.¹⁵

---

¹³ B. BEVERNAGE, *Onderzoekslijn meta- en publieksgeschiedenis*, in: <<http://www.socialhistory.ugent.be/metageschiedenis>>, geraadpleegd op 17.07.2012.

¹⁴ <http://www.dewereldmorgen.be/>

¹⁵ <http://www.renvrguatemala.net/>

DEEL I

HISTORISCHE CONTEXT

---

1. Meso-Amerika: 'precolumbiaanse geschiedenis' (2000 v.C. - 1523)

Deze scriptie gaat na hoe de Guatemalteekse bevolking vandaag omgaat met haar pijnlijke verleden. De focus ligt daarbij vooral op de burgeroorlog (1960-1998) en poogt een bijdrage te leveren aan het actuele debat rond geschiedenis en herinnering na gewelddadig conflict. Dit werk heeft niet de intentie om een chronologische geschiedenis neer te schrijven. Toch wordt in dit eerste deel van start gegaan met een algemene historische context. De bedoeling is om een schets te maken van zowel het huidige als voormalige Guatemala met betrekking tot het intern gewapend conflict. Dit wordt gedaan aan de hand van een chronologisch overzicht van de belangrijkste gebeurtenissen die relevant zijn voor het verdere verloop van de scriptie. De ontwikkelingen in Guatemala vallen niet los te zien van een bredere internationale context aangezien het land steeds een speelbal is geweest van globale ontwikkelingen, zowel tijdens de koloniale als tijdens de meer recente geschiedenis. Ook deze dynamieken worden in dit overzicht aangehaald.

Fig. 1: Meso-Amerika, cultuurgebied van o.a. de Azteken en de Maya's

We beginnen in het oude Meso-Amerika, omdat ook dit deel van de geschiedenis cruciaal is om te begrijpen hoe de actuele samenleving in elkaar zit. De eerste mensen zouden het Amerikaanse continent bereikt hebben op het einde van het Pleistoceen, ergens tussen 50.000 en 12.000 v.C.. Vanaf toen hebben zich vervolgens verschillende culturen ontwikkelt in de regio van Meso-Amerika.¹⁶ Deze aanduiding wordt door antropologen en historici gebruikt om een cultuurhistorisch gebied aan te duiden dat zich uitstrekte van het huidige Centraal-Mexico tot Nicaragua.¹⁷ In deze geografische ruimte ontstonden een aantal grote beschavingen die gemeenschappelijke kenmerken vertoonden. Onder deze zogenaamde ‘precolumbiaanse volkeren’ rekt men onder andere de

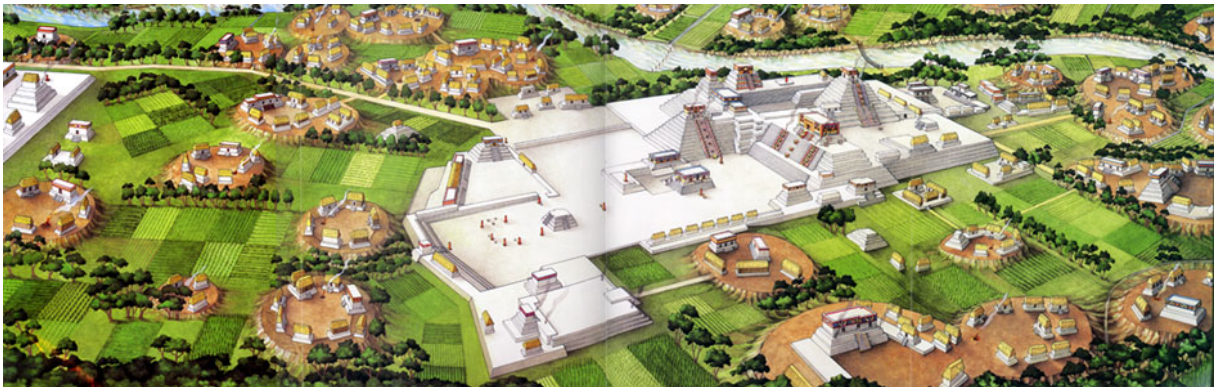

Fig. 2: De stad Copán, gecentreerd rond een ceremonieel centrum

Azteken, de Tolteken, de Zapoteken en ook de Maya's. Zij aten allemaal ongeveer hetzelfde voedsel, vereerden grotendeels dezelfde goden en beoefenden een gelijkaardig traditioneel balspel. De Meso-Amerikaanse cultuur was gespecialiseerd in astronomie, astrologie en wiskunde. Zo vonden de Maya's bv. het getal nul uit. Elk van deze culturen had ook een cyclisch wereldbeeld waardoor hun kalenders heel gelijkend waren.¹⁸

Aan de hand van archeologische vondsten delen antropologen en historici de geschiedenis van deze regio op in vier afzonderlijke delen: de Archaische Periode (7000-2500 v.C.), de Pre-Klassieke Periode (2500 v.C.-300), de Klassieke Periode (300-900) en de Post-Klassieke Periode (900-begin 16e eeuw). De constructie van deze tijdsvakken is om verschillende redenen omstreden en problematisch.¹⁹ We gaan daar in deze scriptie echter niet verder op in.

Tot zover we weten zijn de eerste Maya-stèles²⁰ in de Guatemalteekse hooglanden opgericht gedurende de Pre-Klassieke Periode en men stelt dan ook dat de Mayacultuur rond 2000 v.C. ontstaan is. De orale geschiedtraditie situeert dit 'ontstaan' van de Maya's evenwel nog veel vroeger

¹⁶ M. L. SALMORAL (ed.), *Historia de Iberoamérica. Prehistoria e Historia Antigua*, Madrid, Ediciones Catédra, 2008, p. 37.

¹⁷ UNIVERSITY OF CALIFORNIA, *Mesoamerican landscape*, in: <<http://www.lib.uci.edu/about/publications/exhibits/meso/mesolandscape.html>>, geraadpleegd op 23.06.2012.

¹⁸ UNIVERSITY OF CALIFORNIA, *Mesoamerican landscape*, in: <<http://www.lib.uci.edu/about/publications/exhibits/meso/mesolandscape.html>>, geraadpleegd op 23.06.2012.

¹⁹ M. L. SALMORAL (ed.), *Historia de Iberoamérica. Prehistoria e Historia Antigua*, Madrid, Ediciones Catédra, 2008, pp. 86, 111, 169 en 313.

²⁰ Dit zijn gigantische stenen tot 15 meter hoog die men oprichtte aan het einde van elke k'atun (een cyclus van 20 jaar) en om uitzonderlijke gebeurtenissen te markeren.

in de tijd.²¹ De cultuur kende haar hoogtepunt in de Klassieke Periode met de bloei van maar liefst 40 steden van ongeveer 50.000 inwoners zoals bv. Copán, Tikal en Palenque (zie fig. 2).²² Zo rond 900 v.C. geraakte de Maya-beschaving echter plots in verval waardoor deze zeker niet meer op haar hoogtepunt was toen de eerste Spanjaarden arriveerden.²³

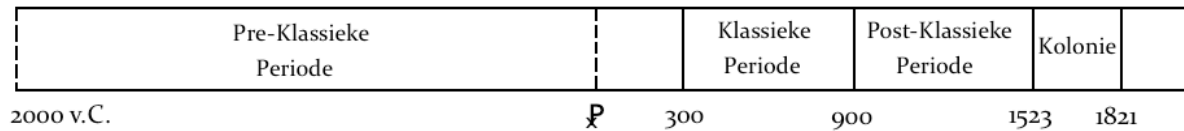

Fig. 3: Tijdslijn

Of de Mayacultuur als primitief, barbaars of hoog ontwikkeld wordt gezien, hangt volledig af van het perspectief van de onderzoeker.²⁴ Op de meeste klassieke tijdslijnen wordt maar een heel klein vakje gereserveerd voor de precolumbiaanse geschiedenis. Zo lijkt het alsof deze minder belangrijk is en wordt deze periode slechts als een te verwaarlozen voorloper van de ‘échte’ Guatemalteekse geschiedenis beschouwd. Dit is echter een vertekend beeld want de geschiedenis vanaf de kolonisatie beslaat immers minder dan 1/8ste van een tijdslijn die bij de Pre-Klassieke periode (2500 v.C.) zou beginnen (zie fig. 3). Men moet dus steeds zeer kritisch omgaan met deze visuele presentatie van het Guatemalteekse verleden en beseffen dat deze nooit onschuldig is. De geschiedenis van het land begint veel vroeger dan 1523.

²¹ C. BARRIOS, *Ch’umilal Waj, El libro del destino*, Ciudad de Guatemala, Cholsamaj, 2004, p. 18.

²² UNIVERSITY OF CALIFORNIA, *Mesoamerican landscape*, in: <<http://www.lib.uci.edu/about/publications/exhibits/meso/mesolandscape.html>>, geraadpleegd op 23.06.2012.

²³ UNIVERSITY OF CALIFORNIA, *Mesoamerican landscape*, in: <<http://www.lib.uci.edu/about/publications/exhibits/meso/mesolandscape.html>>, geraadpleegd op 23.06.2012.

²⁴ O. HARRIS, “The Coming of the White People. Reflections on the Mythologisation of History in Latin America”, in: *Bulletin of Latin American Research*, 14 (1995), 1, p. 16.

2. De Spaanse verovering van Meso-Amerika en de koloniale samenleving (1523 – 1821)

De eerste Spanjaarden bereikten Meso-Amerika in 1510, dat toen een bevolkingsaantal van 25 miljoen kende.²⁵ Pedro de Alvarado was als gezelschap met Hernán Cortés naar de 'Nieuwe Wereld' getrokken. Na een aantal expedities kreeg hij de opdracht om ook de volkeren in het zuidoosten van Mexico te onderwerpen. De onderdrukking van de Guatemalteekse inheemse bevolking begon in 1523 en de laatste Mayastad, Tayasal, zou pas in 1697 vallen.²⁶ De inheemse Marta H. uit Ixcán ergert zich aan het feit dat men soms van 'ontdekking' spreekt: "Het was geen ontdekking maar een verovering, want er leefden al mensen!"²⁷ Door de import van Europese ziektes daalde deze bevolking echter met 90%, waardoor dit één van grootste demografische rampen uit de wereldgeschiedenis werd.²⁸

Fig. 4: De import van Europese ziektes: de pokken

Civilisatie onder de vorm van religie was één van de ideologische legitimaties van de kolonie, wat een grote bedreiging voor de traditionele Mayacultuur vormde.²⁹ De *Organisatie voor Integraal Onderzoek en Ontwikkeling Rex We* (ASINDI Rex We) spreekt van een "onomkeerbaar verlies van eeuwenoude informatie".³⁰ De Nederlandse historicus Bernard

Slicher van Bath wijst daarentegen op de grote continuïteit met het precolumbiaanse verleden die ook na de kolonisatie bleef bestaan. Hij vertelt dat er wel degelijk een voortzetting was, "in de laagste bestuursorganen, het belastingstelsel, de economie, in allerlei gebruiken, in de medische verzorging en zelfs, ondanks de kerstening, in de godsdienst. [...] Pas de laatste tijd zijn de historici zich

²⁵ UNIVERSITY OF CALIFORNIA, *Mesoamerican landscape*, in:

<<http://www.lib.uci.edu/about/publications/exhibits/meso/mesolandscape.html>>, geraadpleegd op 23.06.2012.

²⁶ GUATEBELGA, *Geschiedenis van Guatemala*, in: <<http://guatebelga.webspin.be/wp-content/uploads/2010/01/geschiedenis.pdf>>, geraadpleegd op 23.06.2012.

²⁷ Interview met Marta H., 24.04.2012, Ixcán (Guatemala). Originele transcriptie: "No fue un descubrimiento sino una conquista, porque ya habían personas!"

²⁸ GUATEBELGA, *Geschiedenis van Guatemala*, in: <<http://guatebelga.webspin.be/wp-content/uploads/2010/01/geschiedenis.pdf>>, geraadpleegd op 23.06.2012.

²⁹ Interview met Alfonso Huet, 27.04.2012, Cobán (Alta Verapaz, Guatemala).

³⁰ ASINDI REX WE, *Vigencia y Aplicación de la Cosmovisión Maya*, Guatemala, Edición Medina Impresos, 2009, p. 127.

*bewust geworden dat de Indianen (en de slaven) over veel meer middelen tot verzet en tegenstand beschikten dan alleen het openlijk geweld van opstand en moorden.*³¹

De kolonie ligt aan de basis van de hedendaagse Guatemalteekse samenleving waar mensen nog steeds beoordeeld worden op basis van hun herkomst en huidskleur. Zo zijn de etiketten '*ladino*' en '*indígena*' een directe erfenis uit de koloniale periode. Historici spreken van een kastenstelsel, een hiërarchie van bevolkingslagen die tot op de dag van vandaag voorkomt. Helemaal bovenaan de sociale ladder stonden de '*espanoles*', burgers die uit Spanje waren overgekomen. Daarna volgden de '*criollos*', Spanjaarden die in de kolonie zelf waren geboren. Op de derde plaats stonden de '*castas*', allerlei mengvormen tussen Spaans, inheems en Afrikaans bloed. Zij werden ook wel eens '*mestizos*' genoemd. Daarop volgden dan de '*indígenas*' of '*indios*' van zuiver inheemse afkomst en tot slot de '*negros*', de zwarte slaven. Vandaag worden de termen '*indígena*' en '*ladino*' gebruikt om respectievelijk de inheemse en de niet-inheemse Guatemalteken aan te duiden.³² De kolonie is dus nog steeds deels aanwezig in de hedendaagse maatschappij.

---

³¹ B.H. SLICHER VAN BATH, geciteerd in: GUATEBELGA, *Geschiedenis van Guatemala*, in:

<<http://guatebelga.webspin.be/wp-content/uploads/2010/01/geschiedenis.pdf>>, geraadpleegd op 23.06.2012.

³² Veldnotities tentoonstelling "*Por qué estamos como estamos?*", 20.04.2012, Ciudad de Guatemala (Guatemala).

3. De Guatemalteekse onafhankelijkheid (1821)

Na 3 eeuwen Spaanse overheersing verklaarde Guatemala zich in 1821 onafhankelijk als onderdeel van het Mexicaanse Keizerrijk om zich na een 20-tal jaar ook als onafhankelijke Republiek te positioneren. Bernard Slicher van Bath schrijft dat de nieuwe machthebbers de ondeugden van hun koloniale voorgangers gewoon overnamen en in de eerste plaats aan zelfverrijking dachten. De onafhankelijkheid veranderende dus weinig aan het lot van de Maya-gemeenschap. De inheemse Andrés K.M. uit het departement Quiché vertelt: “*Wel ja, daar is dan de zogenaamde onafhankelijkheid, en we weten al van wie die onafhankelijkheid is. Ze is van de criollos om niet langer tribuut aan het moederland [Spanje] te moeten betalen.*”³³

De post-koloniale economie werd geregeerd door een blanke elite van grootgrondbezitters. Zij hadden deze grote percelen van de inheemse bevolking ontnomen en dwongen hen vervolgens diezelfde grond tegen een miniem loon en onder mensonwaardige omstandigheden te bewerken.³⁴ Andrés K.M. spreekt van een politiek van landonteigening tijdens de liberale periode in de jaren 1870. Door een smerige praktijk van schuldaccumulatie werden vele families totaal afhankelijk van de *fincabazen*³⁵ en geraakten zij in een toestand van semi-slavernij.³⁶

Het is rond deze tijd dat het verhaal van de beruchte *United Fruit Company* begint, de voorloper van de huidige multinational *Chiquita Brands International*. Dit bananenbedrijf bezat enorme plantages waardoor het tegen eind 19^e – begint 20^e eeuw een onaantastbare politieke en economische positie had verworven. Dit alles terwijl de nationale arbeidssituatie steeds schrijnender werd en een groot deel van de bevolking grond noch inkomen had. De komende jaren won de politieke en economische elite steeds meer aan macht, wat in 1944 tot een eerste volksoptstand zou leiden.³⁷ De revolutie van '44 was een kantelmoment in de Guatemalteekse geschiedenis waaruit in 1960 een bijzonder wrede burgeroorlog zou voortkomen.

---

³³ Interview met Andrés K.M. (anoniem), 25.04.2012, departement Quiché (Guatemala). Originele transcriptie: “*Y bueno, ahí la supuesta independencia verdad, y ya sabemos de quién es esa independencia, es de los criollos, para no seguir manando tributos a la metrópoli.*”

³⁴ Veldnotities tentoonstelling “*Por qué estamos como estamos?*”, 20.04.2012, Ciudad de Guatemala (Guatemala).

³⁵ De *finca* is het soort van bedrijf dat geleid werd door de grootgrondbezitters en waar de inheemse bevolking tegen een miniem loon en in mensonwaardige omstandigheden tewerk gesteld werd.

³⁶ Interview met Andrés K.M. (anoniem), 25.04.2012, departement Quiché (Guatemala). Originele transcriptie: “*despojo de tierras en la época liberal, digamos años 1870 y pico.*”

³⁷ T. BOEYKENS, *Gerechtigheid met een Gezicht: Memorias de un Genocidio*, in:

<<http://www.dewereldmorgen.be/blogs/tessaboeykens/2012/03/13/gerechtigheid-met-een-gezicht-memorias-de-un-genocidio>>, geraadpleegd op 14.03.2012.

4. Het intern gewapend conflict (1960-1998)

In de tweede helft van de 20e eeuw ging Guatemala gebukt onder een bloedige burgeroorlog tussen de guerrillastrijders (de *Unidad Revolucionaria Nacional Guatemalteca* – URNG) en het autoritaire militaire regime. Het dictatoriale bewind van generaal Efraín Ríos Montt werd tijdens de jaren 1980 het hoogtepunt van het conflict en mondde uit in een genocide op de Maya-bevolking.³⁸ Zoals reeds eerder vermeld, ligt de focus van deze scriptie vooral op dit deel van de Guatemalteekse geschiedenis. Dit hoofdstuk wordt dan ook iets diepgaander uitgewerkt als de vorige drie.

4.1 Daders en slachtoffers

Een officiële waarheidscommissie van de Verenigde Naties, de ‘*Comisión para el Esclarecimiento Histórico*’ (CEH), concludeerde in 1999 dat de Guatemalteekse staat verantwoordelijk is voor 93% en de guerrilla voor 3% van alle mensenrechtenschendingen gedurende de burgeroorlog.³⁹ Raúl Molina, een Guatemalteekse academicus die nauw betrokken was bij de vredesonderhandelingen, wijst erop dat men ook de verantwoordelijkheid van de Guatemalteekse politieke en economische elite niet mag vergeten. Het leger werd mee gestuurd door de oligarchie, zoals bv. de *United Fruit Company*, die haar economische privileges in geen geval wou kwijtspelen (cfr. infra).⁴⁰

De Maya's hebben het zwaarst geleden onder de staatsterreur en maakten 83% uit van het totale aantal slachtoffers.⁴¹ De commissie verklaarde de staat dan ook schuldig aan genocide tegen de inheemse bevolking. Guatemala's huidige president en ex-militair Otto Pérez Molina ontkent dit nochtans in alle talen: “*De Historische Ophelderingscommissie slaagde er niet in de waarheid naar boven te halen en vertelt niet wat er in het land is gebeurd. [...] het leger heeft daar niet aan deelgenomen*”.⁴² De overige 17% van de slachtoffers waren ladino's waarvan het merendeel uit studenten, vakbondsleden en guerrillero's bestond.⁴³

---

³⁸ T. BOEYKENS, *Het geheugen van Guatemala. Een studente geschiedenis op zoek naar de historische realiteit van Guatemala*, in: <<http://www.dewereldmorgen.be/blogs/tessaboeykens/2012/02/28/het-geheugen-van-guatemala-eeen-studente-geschiedenis-op-zoek-naar-de->>, geraadpleegd op 28.02.2012.

³⁹ CEH, *Guatemala Memoria del Silencio, Conclusiones*, in:

<<http://shr.aaas.org/guatemala/ceh/report/spanish/concl.html>>, geraadpleegd op 02.08.2012.

⁴⁰ R. MOLINA, *Breaking the Silence about Guatemala*, in: <<http://www.cpa.org.au/guardian/2009/1410/14-raul-molina.html>>, geraadpleegd op 03.07.2012.

⁴¹ s.n., *Reportaje Central: Guatemala. El Genocidio Silenciado*, in:

<http://www.uce.es/DEVERDAD/ARCHIVO_2005/22_05/DV22_05_14reportaje.html>, geraadpleegd op 12.05.2012.

⁴² M. RODRÍGUEZ PELLEGER, “*Quiero que alguien me demuestre que hubo genocidio*”, in:

<<http://plazapublica.com.gt/content/quiero-que-alguien-me-demuestre-que-hubo-genocidio>>, geraadpleegd op

Tot slot vermeld ik ook nog een dubbelzinnige actor in deze casus, namelijk de PAC's (*Patrouilles voor Burgerlijke Zelfverdediging*). Zij werden vaak door het leger verplicht tot het uitvoeren van massamoorden.⁴⁴ Gezien de PAC's voor een groot deel bestonden uit burgers onder dwang is het in vele gevallen moeilijk uit te maken of deze mensen slachtoffers of daders zijn.⁴⁵

Het conflict was goed voor minstens 200.000 doden, 45.000 vermisten, 667 slachtpartijen, 430 dorpen van de kaart geveegd, 150.000 vluchtelingen en 1.500.000 ontheemden. Een hoop statistieken, maar elk van deze cijfers heeft ook een gezicht. Een anonieme getuige doet zijn verhaal:

“De mensen uit het dorp waren net klaar met eten toen er om één uur ’s middags een bom ontplofte... tegelijkertijd reed er een vrachtwagen van het leger voorbij... de mensen dachten dat het de guerrilla was, maar het leger arriveerde... zij hielden de dorpingen tegen en beschuldigden hen ervan guerrillero’s te zijn. Plotseling schoten ze op María Casimira Oscal de Can, zij was 60 jaar... ze was op slag dood. Later ontdekten de mensen van het dorp dat het leger in de buurt al elf mensen had vermoord, van tevoren gemarteld... men had puntige staven in de grond gestoken en de dorpingen daarop gezet tot diezelfde staven door hun mond naar buiten kwamen. Ze sneden hun tong af, hun geslachtsdelen en een deel van het hoofd...”⁴⁶

De Maya's zijn altijd al de grote meerderheid geweest en tellen voor 70 procent van de totale bevolking. Ondanks het feit dat zij met zoveel zijn, hebben zij nooit mogen deelnemen aan de nationale geschiedschrijving van het land. Ze werden en worden hiervan uitgesloten en het enigste wat ze hebben zijn herinneringen. Patrick Smith spreekt daarom in zijn artikel van *“memory without history”*. Ruperto Montejó Esteban, een Q'anjob'al indiaan stelt het zo: *“We are working against an historical pattern that effectively told us to forget who we were.”*⁴⁷ In de vredesakkoorden beloofde men de Maya's een betere toekomst. Ze zouden toegang krijgen tot educatie, medische zorg en andere voordelen, maar jammer genoeg zijn ook die woorden amper in daden omgezet en blijft deze etnische groep ook vandaag nog zwaar gediscrimineerd.⁴⁸

18.07.2012. Origineel citaat: *“La Comisión de Esclarecimiento Histórico no logró recoger y no dice la verdad de lo que pasó en el país. [...] el ejército no participó en eso.”*

⁴³ Interview met Daniel Hernández-Salazar, 02.03.2012, Ciudad de Guatemala (Guatemala).

⁴⁴ P. BALL, P. KOBRAK en F.S. HERBERT, *State Violence in Guatemala, 1960-1996: a quantitative reflection*, Washington DC, AAAS, 1999, p. 3.

⁴⁵ s.n., *Reportaje Central: Guatemala. El Genocidio Silenciado*, geraadpleegd op 30.11.2010.

⁴⁶ Anonieme getuigenis, 1982, San Andrés (Itzapa, Chimaltenango, Guatemala). Geciteerd in: T. BOEYKENS, *Gerechtigheid met een Gezicht: Memorias de un Genocidio*, in: <<http://www.dewereldmorgen.be/blogs/tessaboeykens/2012/03/13/gerechtigheid-met-een-gezicht-memorias-de-un-genocidio>>, geraadpleegd op 14.03.2012.

⁴⁷ P. SMITH, “Memory without History: Who Owns Guatemala's Past?”, pp. 63 en 69.

⁴⁸ T. BOEYKENS, *Gerechtigheid met een Gezicht. Het Belang van Culturele Context bij Transitional Justice: De Burgeroorlog in Guatemala (1960-1998)*, Gent (onuitgegeven Bachelorpaper Universiteit Gent), 2011, p. 9-10. (promotoren B. Bevernage en L. Colaert).

4.2 Aanloop

In 1933 fusilleerde de toenmalige dictator Jorge Ubico een honderdtal vakbondsleiders, studentenactivisten en politici die protesteerden tegen de sociale wantoestanden in het land. De situatie werd kritiek tijdens het militaire regime van zijn opvolger Federico Ponce Vaides, waar Ubico een grote invloed op bleef uitoefenen. Dit leidde in 1944 tot een revolutie tegen het onderdrukkend liberaal systeem. Er volgden twee sociaaldemocratische presidenten, Juan José Arévalo (1944-1951) en Jacobo Arbenz Guzmán (1951-1954).⁴⁹ Dankzij hen brak een periode van grote sociale veranderingen aan, voor het eerst was er aandacht voor de rechten van de arbeiders en de armere bevolking, waaronder dus ook de inheemse boeren.⁵⁰

Deze sociaaldemocratische politiek lokte heftige reacties uit bij de nationale elite maar evenzeer in de Verenigde Staten. De Koude Oorlog (1945-1991) was immers in volle ontwikkeling en had voor een wereldwijd ideologische conflict tussen kapitalistische en communistische staten gezorgd. Deze dynamiek leidde ook in Guatemala tot het verschijnen van deze breuklijn waardoor de gespannen maatschappelijke toestand helemaal explodeerde.⁵¹

Toen president Arbenz in 1951 een poging tot landhervormingen ondernam en de *Guatemalteekse Arbeiderspartij* (PGT) legaliseerde, stootte hij op zware tegenstand van de grootgrondbezitters en het leger. De nationale elite, met als beste voorbeeld de *United Fruit Company*, wilde haar privileges niet opgeven en zat met een historisch gegroeide angst voor volksoptstanden. Wie zich vanaf toen engageerde in de strijd om gelijke rechten werd genadeloos afgeschilderd als “een gevaarlijke communist, de dood waardig”.⁵² In 1954 kwam er dan ook een einde aan de ‘tien jaar lente’. De regering van Arbenz werd als communistisch bestempeld en met de steun van de VS omver geworpen.⁵³ De dictatuur van Castillo Armas die daarop volgde, schafte onmiddellijk alle vakbonden en linkse partijen af en schroefde de gerealiseerde sociaaleconomische hervormingen terug.⁵⁴ De zogezegde ‘dreiging van het internationale communisme’ werd vanaf dan als argument gebruikt om elke vorm van sociaal protest de kop in te drukken.

Officieel begon het intern gewapend conflict op 13 november 1960, toen een groepje jonge linksgezinde militairen in opstand kwam tegen het autoritaire regime van generaal Miguel Ydigoras

---

⁴⁹ GUATEBELGA, *Geschiedenis van Guatemala*, in: <<http://guatebelga.webspin.be/wp-content/uploads/2010/01/geschiedenis.pdf>>, geraadpleegd op 23.06.2012.

⁵⁰ Interview met Genaro Fabián Gregorio, 24.04.2012, Ixcán (Quiché, Guatemala).

⁵¹ J. TORPEY, *The Pursuit of the Past. A Polemical Perspective*, in: P. SEIXAS, *Theorizing Historical Consciousness*, Toronto, 2004, pp. 242.

⁵² T. BOEYKENS, *Gerechtigheid met een Gezicht: Memorias de un Genocidio*, in: <<http://www.dewereldmorgen.be/blogs/tessaboeykens/2012/03/13/gerechtigheid-met-een-gezicht-memorias-de-un-genocidio>>, geraadpleegd op 14.03.2012.

⁵³ Interview met Andrés K.M. (anoniem), 25.04.2012, departement Quiché (Guatemala).

⁵⁴ S. VAN MUYLEM, *Terreur in Guatemala*, in: <<http://www.vrede.be/tijdschrift/177-nr-414--maart-april-2012/2266-terreur-in-guatemala>>, geraadpleegd op 11.06.2012.

Fuentes.⁵⁵ De opstand mislukte maar de overlevenden trokken zich terug in de bergen en richtten de eerste guerrillagroep op.⁵⁶ De komende 36 jaar zou Guatemala gebukt gaan onder een bloedige burgeroorlog met langs de ene kant de linkse guerrillastrijders (*URNG*⁵⁷) en tal van boeren- (o.a. *CUC*⁵⁸) en arbeidsorganisaties en langs de andere kant het autoritaire militaire regime. Het dictatoriale bewind van generaal Efraín Ríos Montt werd tijdens de jaren 1980 het hoogtepunt van het conflict en mondde uit in een genocide op de Maya-bevolking.⁵⁹

Ondanks het feit dat de Verenigde Staten op de hoogte waren van de massamoorden op de Maya's, verzag Washington hulp en trainingsprogramma's voor het Guatemalteekse leger. Ronald Reagan, wiens presidentschap samenviel met dat van Ríos Montt (1981-'83), beschreef deze laatste in een ontkennend discours als "een man van grote persoonlijke integriteit en toewijding aan de democratie die onverdiende kritiek over zich heen kreeg".⁶⁰ President Clinton heeft een aantal jaren geleden openlijk zijn excuses aangeboden.⁶¹ De smerige buitenlandse politiek van de Verenigde Staten heeft zeker niet alleen in Guatemala gevolgen gehad. Ook andere landen in Centraal-Amerika, met als beste voorbeeld Nicaragua, maar ook Azië en verschillende landen in Afrika zijn daar het slachtoffer van geweest. Dit heeft op verschillende plaatsen, en dus zeker niet alleen in Guatemala, invloed gehad op de nationale bevrijdingsbewegingen die al heel snel als communistisch beschouwd werden.⁶²

4.3 Counterinsurgency en sociaal verzet

De repressie of 'counterinsurgency'⁶³ heeft verschillende fases gekend. In de jaren 1970 viseerde het leger vooral leidersfiguren van de guerrilla en de coöperatieven. Het geweld was zeer selectief.⁶⁴ Zo werd bv. Vader Guillermo uit Ixcán in 1976 vermoord omdat hij een belangrijke functie had bij de plaatselijke boerencoöperatieve en tal van sociale vormingsprojecten leidde.⁶⁵ Deze strategie had echter een omgekeerd effect en deed de sociale rebellie alleen maar groeien. In plaats van het verzet neer te slaan, stapelden de wraakgevoelens tegenover de staat zich op. Het leger zag zich daarom genoodzaakt van strategie te veranderen. Eind 1980 brak een nieuwe fase in de repressie aan met de

---

⁵⁵ Opname live-uitzending "Radio Guerrilla", *La memoria en disputa*, 22.02.2012, Ciudad de Guatemala (Guatemala).

⁵⁶ S. VAN MUYLEM, *Terreur in Guatemala*, in: <<http://www.vrede.be/tijdschrift/177-nr-414--maart-april-2012/2266-terreur-in-guatemala>>, geraadpleegd op 11.06.2012.

⁵⁷ 'Nationale Revolutionaire Eenheid van Guatemala'

⁵⁸ 'Verenigde Boerenorganisatie'

⁵⁹ T. BOEYKENS, *Het geheugen van Guatemala. Een studente geschiedenis op zoek naar de historische realiteit van Guatemala*, in: <<http://www.dewereldmorgen.be/blogs/tessaboeykens/2012/02/28/het-geheugen-van-guatemala-een-studente-geschiedenis-op-zoek-naar-de->>, geraadpleegd op 28.02.2012.

⁶⁰ s.n., *Reportaje Central: Guatemala. El Genocidio Silenciado*, geraadpleegd op 30.11.2010.

⁶¹ L. ROBINSON, "Truth and consequence", in: *U.S. News & World Report*, 126 (1999), 11, pp. 1-44.

⁶² Met dank aan Heike Roschanski voor deze inzichten. Zij is antropologe en gespecialiseerd in Oost-Timor, India, Oost-Afrika en het Midden Oosten.

⁶³ Het geheel aan maatregelen dat een regering neemt om een interne opstand neer te slaan.

⁶⁴ Interview met Genaro Fabián Gregorio, 24.04.2012, Ixcán (Quiché, Guatemala).

⁶⁵ Interview met Marcelino Lopez Balan, 25.04.2012, Ixcán (Quiché, Guatemala).

zogenaamde ‘*tierra arrasada*’-techniek. Letterlijk betekent dit ‘verschroeide aarde’, wat inhield dat het geweld niet langer selectief was maar hele gemeenschappen blindelings van de kaart veegde; zowel mannen, vrouwen als kinderen werden hier slachtoffer van.⁶⁶ Ook in het dorp van Julio gebeurden vreselijke dingen: “*De soldaten sleepten de mannen mee, vastgebonden met een koord... ze kozen er zes uit en terwijl de rest toekeek, sneden de soldaten hun oren af en zeiden dat ze die moesten opeten...*”⁶⁷

Fig. 5: Twee zussen kijken toe hoe hun moeder wordt opgegraven. De zussen waren zelf aanwezig die dag in augustus 1982 toen het leger hun familie vermoordde. Zelf konden ze ontsnappen maar ze hebben zich 14 jaar lang in de bergen moeten schuilhouden. © Copyright 2003 Jonathan Moller¹

Fig. 6: Terwijl zijn stoffelijk overschot wordt opgegraven, houdt Doña Clara een foto van haar man vast. Hij was 50 jaar oud toen de soldaten hem in 1982 doodschoten. © Copyright 2003 Jonathan Moller © Copyright 2003 Jonathan Moller¹

Iedereen die sympathiseerde met de ‘revolutionaire oorlog’ werd tot vijand van de staat verklaard. Alle gruweldaden die het leger pleegde, waren zagezegd uit pure noodzaak in de strijd tegen het internationale communisme en Maya gemeenschappen werden gezien als “*a potential source of rebellion to be repressed.*” Het leger gebruikte een wij-zij discours dat de ‘etnische buitenstaander’ vijandig benaderde en de nadruk legt op verschillen om zo de moord op de *indígenas* te legitimeren.⁶⁸ Om verwarring te zaaien viel het leger vaak aan in guerrillaoutfit, opdat de dorpelingen in de war zouden geraken en de publieke opinie de verzetsstrijders zou beschuldigen van bepaalde moordpartijen.⁶⁹

⁶⁶ Interview met Alfonso Huet, 27.04.2012, Cobán (Alta Verapaz, Guatemala).

⁶⁷ Julio, 1981, Rabinal (Baja Verapaz, Guatemala). Geciteerd in: T. BOEYKENS, *Gerechtigheid met een Gezicht: Memorias de un Genocidio*, in: <<http://www.dewereldmorgen.be/blogs/tessaboeykens/2012/03/13/gerechtigheid-met-een-gezicht-memorias-de-un-genocidio>>, geraadpleegd op 14.03.2012.

⁶⁸ P. BALL, P. KOBRAK en F.S. HERBERT, *State Violence in Guatemala, 1960-1996*, pp. 90-93.

⁶⁹ Interview met Luis Pedro Taracena Arriola, 20.04.2012, Ciudad de Guatemala (Guatemala).

Hector Nuila, huidig secretaris-generaal van de politieke partij URNG-MAIS⁷⁰, legt uit waarom hij tijdens het conflict bij de guerrilla was: “*De guerrilla streed tegen de uitbuiting van het volk, racistische discriminatie en culturele verdrukking. Ze vocht voor de installatie van het socialisme als enigste mogelijkheid om dat allemaal te kunnen overwinnen.*” Hij vindt gewapend verzet daarom absoluut gerechtvaardigd als de universele rechten van de mens op het spel staan.⁷¹

De guerrilla pretendeerde de bevolking te vertegenwoordigen, al was dat niet altijd het geval.⁷² Er bestonden daarom ook tal van andere sociale verzetsorganisaties zoals de reeds eerder besproken PGT (*Guatemalteekse Arbeiderspartij*) en de CUC (*Verenigde Boerenorganisatie*).⁷³ Ook deze groepen werden gevisieerd door de staatsrepressie, net als de studentenbeweging.⁷⁴ De *Universiteit van San Carlos* (USAC) stond er om bekend vooral veel links georiënteerde studenten aan te trekken en was dan ook een ontmoetingsruimte voor jongeren met actief sociaal engagement.⁷⁵ Anna S. die er zelf school liep, vertelt dat de USAC een “*ideologisch nest*” was van schrijvers, antropologen, historici, etc. Volgens haar waren er zeker ook jongeren te vinden die sympathiseerden met de guerrilla. De hele universiteit als communistisch bestempelen, vindt zij echter een brug te ver en gaat al helemaal niet op als ‘rechtvaardiging’ voor het bloedbad dat het leger er in 1979 aanrichtte. Twee jeeps met soldaten reden toen met machinegeweren de USAC binnen en begonnen willekeurig studenten neer te schieten.⁷⁶ Men kan zich natuurlijk afvragen of een bloedbad überhaupt ooit rechtvaardig is.

Wie de geschiedenis van het intern gewapend conflict bestudeert moet dit in doen in relatie tot de hele Centraal-Amerikaanse context en de Koude Oorlog op de internationale scène. Het Centraal-Amerika van de 20e eeuw was immers het toneel van gelijkaardige staatsgrepen, boerenopstanden, communistisch geïnspireerde organisaties en Amerikaanse interventies. Al blijft elke nationale context uiteraard verschillend.⁷⁷ De Guatemalteekse historicus Luis Pedro vertelt ook dat het dankzij de gebeurtenissen in Nicaragua, El Salvador en Cuba was dat een deel van het Guatemalteekse volk oprecht geloofde in de mogelijkheid van een volksopstand.⁷⁸ Alleen al daarom is de geschiedenis van heel Centraal- en zelfs Latijns-Amerika sterk verweven, omdat verschillende landen elkaar inspireerden en zo een soortgelijke weg hebben gevolgd door het landschap van de Koude Oorlog.

---

⁷⁰ URNG-MAIZ is een linkse politieke partij. Zij is begonnen als de clandestiene guerrillabeweging URNG tijdens het conflict maar legde na de Vredesakkoorden in 1996 de wapens neer. Vandaag ze zij haar strijd op legale wijze verder via de politiek.

⁷¹ Interview met Hector Nuila, 08.03.2012, Ciudad de Guatemala (Guatemala). Originele transcriptie: “*La guerrilla luchó en contra de la sobre-explotación del pueblo, la discriminación racista y la opresión cultural. Y si se luchó por la instalación del socialismo como la única forma de superar todo esto.*” Wat dergelijke opvattingen betreft, is het ook interessant om de invloed van de bevrijdingstheologie in Latijns-Amerika na te gaan.

⁷² Interview met Marcelino Lopez Balan, 25.04.2012, Ixcán (Quiché, Guatemala).

⁷³ Interview met Andrés K.M. (anoniem), 25.04.2012, departement Quiché (Guatemala).

⁷⁴ Interview met Alfonso Huet, 27.04.2012, Cobán (Alta Verapaz, Guatemala).

⁷⁵ Interview met Luis Pedro Taracena Arriola, 20.04.2012, Ciudad de Guatemala (Guatemala).

⁷⁶ Interview met Anna S. (anoniem), 03.05.2012, Ciudad de Guatemala (Guatemala).

⁷⁷ Opname live-uitzending “Radio Guerrilla”, *La memoria en disputa*, 22.02.2012, Ciudad de Guatemala (Guatemala).

⁷⁸ Interview met Luis Pedro Taracena Arriola, 20.04.2012, Ciudad de Guatemala (Guatemala).

Het valt dan ook niet te ontkennen dat de guerrillabeweging inderdaad sterk beïnvloed is geweest door de revolutionaire beweging in de USSR, al was het maar door de marxistische schrijfsels die tot in Guatemala geraakten. Dit heeft bijgedragen tot de vorming van een reeks typisch Guatemalteekse en Latijns-Amerikaanse interpretaties van het idee van sociaal verzet en volksstrijd, samengevat in de woorden “*lucha y resistencia*”.⁷⁹

4.4 Hier zijn mijn littekens

Het leger was berucht om haar blind geweld en foltertechnieken. Genaro Fabián Gregorio woont al 40 jaar in Ixcán waar hij tijdens het conflict nauwe banden had met de protestbeweging CPR (*Dorpen in Verzet*⁸⁰). Hij vertelt over de wreedheid van de militairen: “*Ze lieten niemand levend. Kinderen, maar ook zwangere vrouwen wiens buik ze opensneden, het kind eruit haalden en zo deden...*” En hij doet voor hoe een

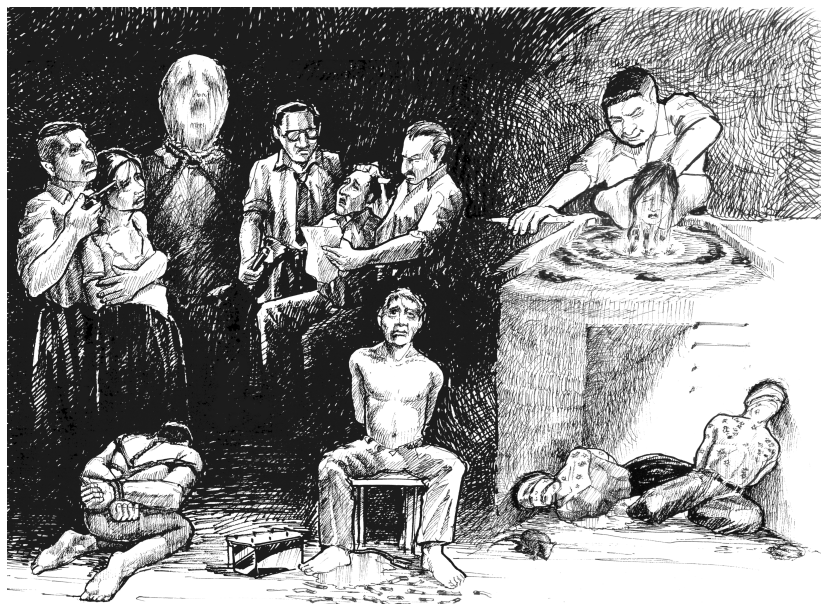

Fig. 7: Foltertechnieken toegepast door het leger

soldaat een baby bij de benen vastgrijpt en ermee op de grond mept.⁸¹ Ook de Guatemalteekse fotograaf Daniel Hernández-Salazar getuigt: “*Eerst vermoordden ze de kinderen voor de ogen van hun ouders, om die te doen lijden en daarna doodden ze de vaders en lieten de vrouwen als laatste over. Omdat zij als seksuele voorwerpen dienden [...] en opdat zij voor de soldaten zouden koken terwijl die de slachtpartij aan het uitvoeren waren. Men kan wreed zijn, maar de soldaten waren zo wreed als iemand maar kan zijn.*”⁸²

En zo heeft iedereen wel eigen zijn verhaal. Andrés K.M. die tot het *Guerrilla-Leger van de Armen* (EGP⁸³) behoorde, haalt op zijn beurt herinneringen boven: “*Mij hebben ze ontvoerd op 4 juni 1981 en*

⁷⁹ Groepsinterview met H.I.J.O.S. Guatemala, 24.03.2012, Ciudad de Guatemala (Guatemala). Vertaling: “*De genocide was de uiting van een imperialistisch systeem tegen een volk dat politieke en economische onafhankelijkheid probeerde te verkrijgen. Een geschiedenis van landonteigening en machtsaccumulatie die zich vandaag herhaalt met de komst van de mijnbedrijven.*” De letterlijke vertaling luidt “*strijd en verzet*”, maar drukt niet helemaal uit welke diepere betekenis de Spaanse woorden eigenlijk in zich dragen.

⁸⁰ De CPR waren gemeenschappen die door de repressie van hun dorpen naar de bergen of het woud waren gevlucht en zich van daaruit tegen het regime verzetten.

⁸¹ Interview met Genaro Fabián Gregorio, 24.04.2012, Ixcán (Quiché, Guatemala). Originele transcriptie: “*No dejaba sobrevivientes. Niños, hasta bien mujeres embarazadas que – la abrían el vientre a las mujeres, les sacaban el niño y hicieron así...*”

⁸² Interview met Daniel Hernández-Salazar, 02.03.2012, Ciudad de Guatemala (Guatemala). Originele transcriptie: “*Primero matan los niños en frente de los padres, para hacerlos sufrir y luego mataban a los padres y dejaban a las mujeres de último porque les servían como objetos sexuales, para que cocinaban para los soldados mientras que están haciendo el masacre verdad. Es que, puede ser cruel, pero ellos eran lo mas cruel posible.*”

⁸³ Linkse rebellengroep die vooral actief was in de rurale hooglanden waar de arme inheemse bevolking leefde.

ik ben erin geslaagd te vluchten op 26 november van datzelfde jaar. [...] 6 maanden lang werd ik gevangen gehouden door het leger. Hier zijn mijn littekens. Mijn voeten zwollen helemaal op omdat mijn botten omgeslagen waren. Daarna probeerden ze mij te breken. Ik bedoel breken in die zin dat ik berouw zou tonen omdat ik mij in de strijd had geworpen.⁸⁴

Als onderdeel van de militaire terreurstrategie werd de techniek van de ‘gedwongen verdwijning’ toegepast. Burgers werden ontvoerd om vervolgens, al dan niet na foltering, spoorloos te verdwijnen. Met medeweten van de staat dumpte het leger de lichamen in anonieme massagraven waardoor elke betrokkenheid achteraf ontkend kon worden. Naar schatting zijn zo’n 45.000 personen verdwenen en het merendeel van de nabestaanden weet nog steeds niet wat er met de ‘desaparecidos’⁸⁵ is gebeurd.⁸⁶ Het ontbreken van waardige begrafenisceremonies en herdenkingsplaatsen heeft tot op vandaag een diep trauma achtergelaten in elk van de afzonderlijke Maya-gemeenschappen.⁸⁷

De publieke en officiële erkenning van een gruwelijk verleden kan als een vorm van symbolische reparatie worden beschouwd. Vaak is dit zelfs een eerste stap in het hele verwerkingsproces en de zoektocht naar waarheid en historisch geheugen. Het grote probleem in Guatemala is echter dat de regering jarenlang de getuigenissen van slachtoffers heeft ontkend.⁸⁸ Het aandragen van onweerlegbaar bewijsmateriaal is daarom van fundamenteel belang in de nationale strijd om geschiedenis en herinnering, maar kan minstens even waardevol zijn voor de nabestaanden op lokaal niveau.⁸⁹

In de Guatemalteekse hooglanden worden de herinneringen aan de genocide nu al een tiental jaar letterlijk bovengehaald. Onder meer de forensische specialisten van het FAFG (*Fundación de Antropología Forense de Guatemala*) graven sinds 1992 illegale massagraven op die tijdens het gewelddadige conflict gevuld zijn geraakt met de stoffelijke resten van de vele slachtoffers.⁹⁰

---

⁸⁴ Interview met Andrés K.M. (anoniem), 25.04.2012, departement Quiché (Guatemala). Originele transcriptie: “A mi me secuestraron el 4 de junio de 1981 y logré de fugarme el 26 de noviembre de ese mismo año. [...] Estuve 6 meses cautivo del ejército. Aquí están mis cicatrices. Mis pies se hincharon, ya se viraron los huesos. Y pues trataron de quebrarme. Es decir quebrar a uno es de arrepentirse de haberse metido en la lucha.”

⁸⁵ Spaanse term voor de slachtoffers van gedwongen verdwijning.

⁸⁶ s.n., *For Memory, Truth and Justice*, in: <<http://www.desaparecidos.org/guate/eng.html>>, geraadpleegd op 03.05.2012.

⁸⁷ L. ARRIAZA en N. ROTH-ARRIAZA, “Social Repair at the Local Level: The Case of Guatemala”, in: *the International Journal of Transitional Justice*, 2 (2008), 2, p. 50.

⁸⁸ A. BARAHONA DE BRITO, C. GONZÁLEZ-ENRÍQUEZ en P. AGUILAR, *The politics of memory. Transitional Justice in Democratizing Societies*, Oxford, Oxford University Press, 2001, p. 11.

⁸⁹ T. BOEYKENS, *Gerechtigheid met een Gezicht. Het Belang van Culturele Context bij Transitional Justice: De Burgeroorlog in Guatemala (1960-1998)*, Gent (onuitgegeven Bachelorpaper Universiteit Gent), 2011, p. 30. (promotoren B. Bevernage en L. Colaert).

⁹⁰ S. HOELSCHER, “Angels of memory: photography and haunting in Guatemala City”, in: *GeoJournal*, 73 (2008), 4, p. 202.

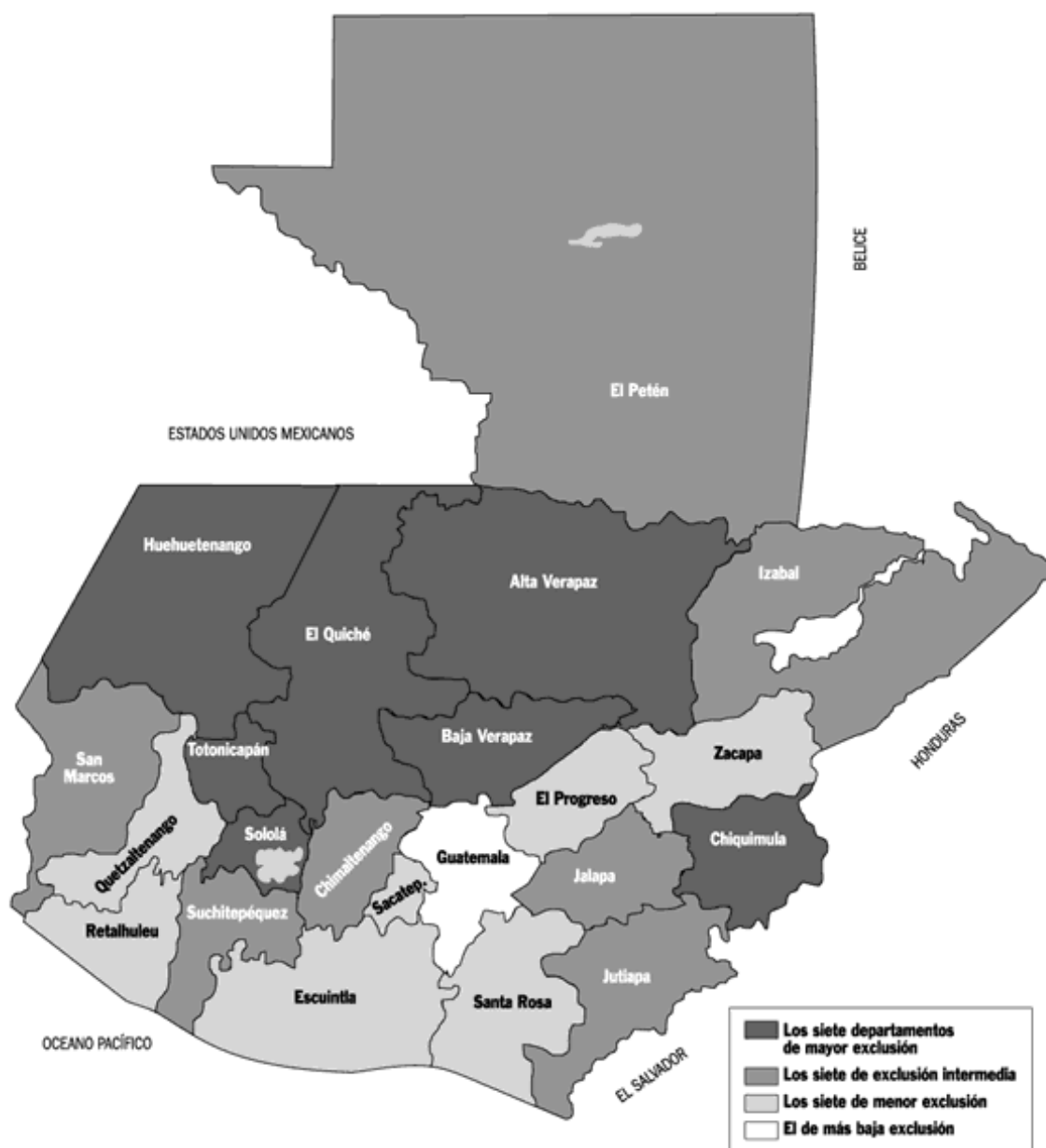
Dit stuk recente geschiedenis is zeer complex en deze historische context is dan ook per definitie onvolledig. Ik hoop echter dat het duidelijk is dat het intern gewapend conflict niet zomaar uit de lucht is komen vallen maar het historisch product is van een verder verleden en een aantal globale ontwikkelingen. De officiële datering 1960-1998 is slechts een constructie die ons met heel wat vragen laat zitten. Om de geschiedenis van Guatemala even samen te vatten, lezen we tot slot nog even het besluit van de waarheidscommissie (CEH) die de historische wortels van het conflict blootlegt:

“The Commission for Historical Clarification (CEH) concludes that the structure and nature of economic, cultural and social relations in Guatemala are marked by profound exclusion, antagonism and conflict – a reflection of its colonial history. The proclamation of independence in 1821, an event prompted by the country’s elite, saw the creation of an authoritarian State which excluded the majority of the population, was racist in its precepts and practises, and served to protect the economic interests of the privileged minority. The evidence for this, throughout Guatemala’s history, but particularly so during the armed confrontation, lies in the fact that the violence was fundamentally directed by the State against the excluded, the poor and above all, the Mayan people, as well as against those who fought for justice and greater social equality.”⁹¹

---

⁹¹ CEH, *Guatemala Memoria del Silencio, Conclusiones*, in: <http://shr.aaas.org/guatemala/ceh/report/spanish/concl.html>, geraadpleegd op 02.08.2012.

MAPA DE EXCLUSIÓN DEL DESARROLLO SOCIAL 1996

FUENTE: Programa de las Naciones Unidas para el Desarrollo, *Guatemala: Los contrastes del desarrollo humano*, Guatemala, 1998, p. 16. El índice de exclusión está basado en los siguientes indicadores: muertos antes de los 40 años de edad, analfabetismo entre adultos, desnutrición de niños menores de 5 años de edad y acceso a ciertos servicios básicos.

Fig. 8: Kaart van de sociale uitsluiting in Guatemala in 1996 volgens de Verenigde Staten. De 7 departementen met de hoogste graad van sociale uitsluiting zijn het donkerste gekleurd.

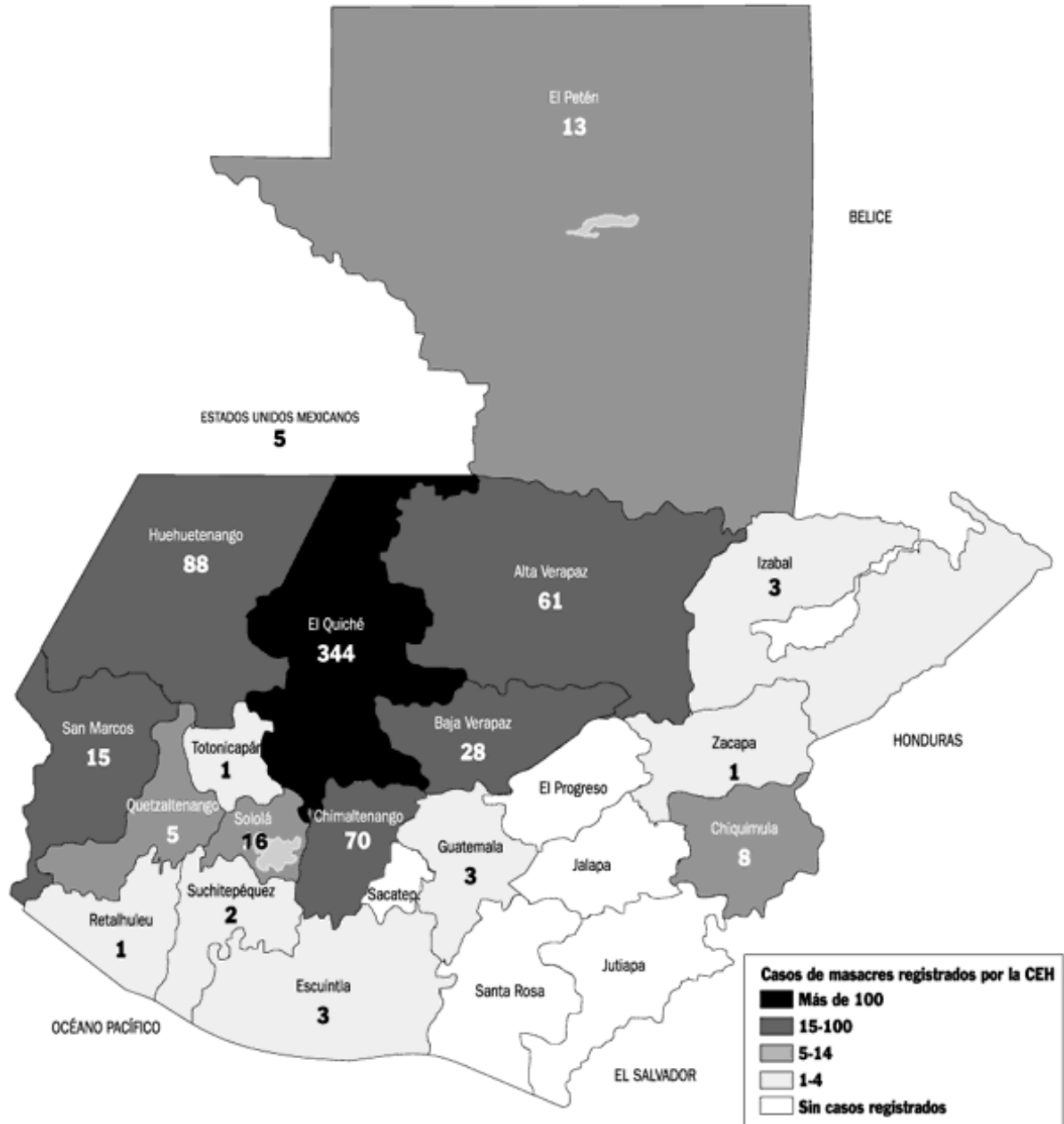
COMUNIDADES LINGÜÍSTICAS DE GUATEMALA

FUENTE: Proyecto BEST 520-0374, USAID-Guatemala.

Fig. 9: De verschillende Maya-groepen in Guatemala volgens de taal die zij spreken.

NÚMERO DE MASACRES POR DEPARTAMENTO

FUENTE: CEH, Base de datos; total de masacres —669 casos— perpetradas por todas las fuerzas responsables.

Fig. 10: Het aantal massamoorden per departement volgens de CEH.

5. Transitie en actualiteit

De waarheidscommissie (CEH) was een onderdeel van de Vredesakkoorden die in 1996 een officieel einde maakten aan het gewapend conflict. De vredesovereenkomst beloofde de slachtoffers te compenseren en maakte afspraken over de rechten en identiteit van de inheemse bevolking.⁹² De CEH werd aangevuld door een alternatieve katholieke waarheidscommissie die de naam *'Recuperación de la Memoria Histórica'*⁹³ of REMHI kreeg.⁹⁴ Twee dagen na de publicatie van het eindrapport werd het hoofd van het REMHI-project, Monseigneur Juan Gerardi vermoord.⁹⁵

Er wordt vandaag veel kritiek geuit op de Vredesakkoorden. De Guatemalteekse academicus en mensenrechtenactivist Raúl Molina vindt dat er helemaal geen einde aan het conflict is gekomen: *"It was one year of good implementation. After that, it was 'forget the peace accords and let's go back to the neo-liberal model that forgets about social investment, forgets about people'. [...] We are 13 years into the implementation process and not even half the provisions have been complied with. There's still a long way to go and the root causes of the war are still there."*⁹⁶

Fig. 11: Mafalda raadpleegt het woordenboek: "DEMOCRATIE (van het Grieks, 'demos', volk, en 'kratos', autoriteit) Regeringsvorm waarbij het volk soevereiniteit uitoefent"

Eén van de historische oorzaken van het conflict die tegenwoordig aanwezig blijft, is het diep gewortelde racisme tegenover de Guatemalteekse inheemse bevolking.⁹⁷ Een andere conditie die tot op vandaag aanwezig blijft is de concentratie van macht, land en geld in de handen van een kleine groep. Guatemala is letterlijk het eigendom van enkele rijke families die hun positie en privileges door de eeuwen heen verworven hebben.⁹⁸ Ook al is de president zagezegd 'verkozen', hij is slechts een marionet van deze politieke en economische topklasse

⁹² D. VALLADARES, *Guatemalteekse oorlogsslachtoffers wachten tevergeefs op compensatie*, in: <<http://www.mo.be/artikel/guatemalteekse-oorlogsslachtoffers-wachten-tevergeefs-op-compensatie>>, geraadpleegd op 27.07.2012.

⁹³ 'Herstel van het Historisch Geheugen'

⁹⁴ ODHAG, *Guatemala: Nunca Más, Versión Resumida*, in: <<http://www.odhag.org.gt/html/Default.htm>>, geraadpleegd op 18.06.2012.

⁹⁵ Conferentie Mario Minera, 24.11.2011, Brussel (België).

⁹⁶ R. MOLINA, *Breaking the Silence about Guatemala*, in: <<http://www.cpa.org.au/guardian/2009/1410/14-raul-molina.html>>, geraadpleegd op 03.07.2012.

⁹⁷ Interview met Daniel R.H. (anoniem), 26.04.2012, Cobán (Alta Verapaz, Guatemala).

⁹⁸ Interview met Luis Pedro Taracena Arriola, 20.04.2012, Ciudad de Guatemala (Guatemala).

waardoor er van democratie geen sprake is. Geheel volgens de neoliberale logica ligt de politieke slagkracht uiteindelijk in handen van de grote geldschieters.⁹⁹ Deze toestand, waarbij een gering procent van de bevolking de meerderheid van de rijkdommen en macht in handen heeft, duiden we in het vervolg van deze scriptie aan als *'oligarchie'*.

Door manipulatie van de publieke opinie (zie deel III) lijkt de linkerzijde vandaag geen enkele legitimiteit meer te hebben. De staat is er redelijk goed in geslaagd om de hele sociale beweging gelijk te stellen aan communisten, een foutief denkbeeld dat tot op vandaag doorleeft zoals we ook in deel IV van de scriptie zullen zien. Zo worden er bv. onterechte veroordelen geconstrueerd tegenover boeren- en milieuactivisten. Ze worden vaak afgeschilderd als 'terroristen' ondanks het feit dat hun strijd zich afspeelt rond enkele van de meest universele mensenrechten.¹⁰⁰ De recente komst van de internationale mijnbedrijven die de inheemse bevolking van haar grond jagen, roept sporen uit het verleden op. Achternagejaagd door het vooruitzicht op nieuw sociaal onrecht en fundamentele mensenrechtenschendingen kan men zich afvragen: *"Dat hadden we nu toch wel kunnen zien aankomen?"* De staart van de tijdslijn als een zweepslag in het gezicht.

---

⁹⁹ Interview met Hector Nuila, 08.03.2012, Ciudad de Guatemala (Guatemala).

¹⁰⁰ Eigen bevindingen veldwerk.

DEEL II

THEORETISCH KADER

Inleiding

In het theoretisch kader dat volgt, staan we in hoofdstuk 1 eerst even stil bij de concepten “*tijdsregime*” en “*verbeelde morele gemeenschap*”. Het is belangrijk te verduidelijken in welke context ik deze termen wil gebruiken, aangezien zij 2 belangrijke pijlers van dit thesisonderzoek vormen. In het tweede hoofdstuk wordt vervolgens onderzocht wat de kenmerken zijn van het meest dominante tijdsregime binnen de westerse geschiedschrijving, zijnde het lineaire vooruitgangdenken. Daarbij wordt geargumenteed dat het gebruik van dit historiciteitsregime een bewuste keuze kan zijn die de waarden en normen van bepaalde groepen binnen de samenleving weerspiegelt. In een derde en vierde hoofdstuk wordt daarna plaats gemaakt voor twee alternatieve visies op tijd, namelijk het *presence*-paradigma, dat de laatste tijd aan een opmars bezig is, en de *Maya kosmologie*. Net als bij het lineaire vooruitgangdenken zal ook hier besproken worden hoe deze alternatieve tijdsconcepten de waarden en normen van sociale actoren weerspiegelen. In een vijfde hoofdstuk zullen we zien dat deze verschillende manieren om het verleden te interpreteren nooit onschuldig zijn. Ik verdedig dan ook de stelling dat geschiedenis zowel een orde bevestigend als emancipatorisch potentieel kan hebben en kan worden ingezet als politiek wapen.

Het gevaar van een uitgebreid theoretisch onderzoek is dat de historicus haar of zijn voeling met de realiteit verliest en blijft steken op een onverstaanbaar abstract niveau. Het laatste wat deze thesis nochtans wil, is zonder enige maatschappelijke relevantie in een stoffig archief belanden. Het theoretisch kader uit dit deel II zal daarom in de resterende delen van de scriptie ook concreet worden toegepast op de Guatemalteekse realiteit. Ik hoop daarmee aan te tonen dat ook theoretische geschiedenis een maatschappelijk nut kan hebben. Om te voorkomen dat dit werk enkel door academici geapprecieerd kan worden, is er bewust gekozen voor een publieksvriendelijke opzet zonder dat het onderzoek daarbij echter aan wetenschappelijkheid hoeft in te boeten. Er wordt zo weinig mogelijk uitgegaan van specifieke voorkennis en academisch of wetenschappelijk vakjargon wordt ook steeds verduidelijkt in een voetnoot.

1. 'Tijdsregimes' en 'verbeelde gemeenschappen'

Het hoogtepunt van het Guatemalteekse intern gewapend conflict, nu toch al zo'n 32 jaar geleden, maakt voor de huidige regering reeds deel uit van een vorig tijdperk. Het is voor hen een afgesloten hoofdstuk uit de nationale geschiedschrijving, een vervlogen periode waarin de staat verdedigd moest worden tegen het oprukkend communisme.

Voor de slachtoffers lijkt het hoogtepunt van het staatsterrorisme en de genocide op de inheemse bevolking dan weer alsof het slechts gisteren was. "*La guerra sucia*"¹⁰¹ is voor hen nog lang niet afgelopen en maakt deel uit van een historische volksstrijd om gelijke rechten, waardige arbeidsomstandigheden en eerlijke landverdeling.

1.1 *Régime d'historicité: "maken, voelen, doen en begrijpen"*¹⁰²

Mensen uit alle landen en alle tijden hebben geprobeerd tijd te bevatten en gebeurtenissen uit het verleden naar waarde te schatten. Zo probeert de mens al eeuwen het idee van verandering te doorgronden en de complexe relatie tussen ervaring en verwachting te begrijpen. Culturen delen specifieke praktijken om met het verleden om te gaan en verlenen betekenis aan patronen van verandering. Kortom, de mens heeft de neiging om het verleden zin te geven, om een brug te leggen tussen zijn voorbije ervaringen en verwachtingen naar de toekomst toe. "*This is the universal and fundamental mental strategy of telling a story*", zegt Jörn Rüsen, "*it gives meaning to a temporal sequence of events occurring in the changes of the world*".¹⁰³ Deze fundamentele behoefte om een verhaal over zichzelf te schrijven is eigen aan alle culturen en volkeren.¹⁰⁴ Geschiedschrijving is dus eigenlijk het bewust bovenhalen van bepaalde passages uit het verleden die men de moeite waard vindt, wat de dialoog tussen heden en verleden dan ook zeer selectief kan maken.¹⁰⁵

Om de specifieke manier waarop men zich verhoudt tot de tijd (tot heden, verleden en toekomst) aan te duiden, leen ik in dit werk het concept "*régime d'historicité*"¹⁰⁶ van de Franse geschiedfilosoof François Hartog (1946).¹⁰⁷ Het inzetten van een historiciteitsregime voor politieke

---

¹⁰¹ Vertaling: "de vuile oorlog"

¹⁰² M.S. PHILLIPS, "Rethinking historical distance: from doctrine to heuristic", in: *History and Theory*, 50 (2011), 4, p. 15.

¹⁰³ J. RÜSEN, Making sense of Time. Toward a Universal Typology of Conceptual Foundations of Historical Consciousness, in: J. RÜSEN (ed.), *Time and History. The Variety of Cultures*. New York, Berghahn Books, 2007, p.8-9.

¹⁰⁴ M. BOONE, *Historici en hun métier. Inleiding tot de historische kritiek*, Gent, Academia Press, 2007, p. 293.

¹⁰⁵ M.S. PHILLIPS, "Rethinking historical distance: from doctrine to heuristic", in: *History and Theory*, 50 (2011), 4, p. 15.

¹⁰⁶ Vrij vertaald als "*historiciteitsregime*". Als synoniemen voor dit begrip kunnen ook "*tijdsconcept*" of "*tijdsregime*" gebruikt worden.

¹⁰⁷ F. HARTOG, "Régimes d'historicité. Présentisme et expériences du temps", in: *Cultures et Musées*, 4 (2004), 4, pp. 128-133.

doeleinden wordt in dit werk benoemd als 'tijdspolitiek' of 'historiciteitspolitiek'. De bedoeling van deze scriptie is om te analyseren op welke verschillende manieren er in Guatemala naar de geschiedenis wordt gekeken en hoe en waarom er ook betekenis aan wordt verleend. In deel III bestuderen we een aantal de dominante visies op het Guatemalteekse verleden. Bij wijze van contrast analyseren we vervolgens in deel IV het alternatieve tijdsconcept van een aantal onderdrukte bevolkingsgroepen binnen dezelfde samenleving.

1.2 *Imagined communities*

Naast het begrip 'tijdsregime' wil ik ook gebruik maken van het concept "*imagined community*"¹⁰⁸, een populair begrip binnen de hedendaagse cultuurwetenschappen waarvan onder andere Cornelius Castoriadis (1922-1997) en Benedict Anderson (°1936) de grondleggers zijn. In zijn werk "*The Imaginary Institution of Society*" (1975) gebruikte Castoriadis de term "*social imaginary*" in de zin van een verbeelde *morele* gemeenschap wiens leden er een gemeenschappelijke ethiek op nahouden. De oude Grieken, die zich verenigd voelden dankzij hun democratische en filosofische principes, waren daar volgens hem een goed voorbeeld van. Castoriadis' verbeelde morele gemeenschap is daarmee "*niet zo ver verwijderd van wat Hegel 'the spirit of a people' noemde*".¹⁰⁹

Anderson gebruikt zijn eigen term, "*imagined communities*", maar deelt wel Castoriadis' idee dat de gemeenschap vooral een constructie is. In zijn werk "*Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*" (1983) stelt Anderson de natiestaat voor als een sociale en politieke constructie, ingebeeld door de mensen die zich als onderdeel van deze groep beschouwen.¹¹⁰ De gemeenschap is verbeeld omdat haar leden een gemeenschappelijke beschouwing van de realiteit delen die niet tot stand is gekomen via dagelijks *face-to-face* sociaal contact maar via andere informatiekkanalen. Bepaalde media zoals televisie, kranten en boeken kunnen daarin een grote rol spelen en het is mogelijk dat een verbeelde gemeenschap de basis wordt voor de ontwikkeling en legitimatie van bepaalde ideologieën.¹¹¹

Verbeelde gemeenschappen worden gevaarlijk als slechts een minderheid de gedeelde waarden en normen van de hele de groep bepaalt en wat de gevolgen zijn voor mensen die buiten de "*imagined community*" vallen. Want zoals Anderson stelt: "*People love and die for nations, as well as hate and kill in their name*".¹¹²

Veel hedendaagse cultuurwetenschappers hebben het concept theoretisch verder uitgewerkt of toegepast in etnologisch onderzoek. In deze scriptie wordt de term gebruikt als "*het geheel aan*

---

¹⁰⁸ Vrij vertaald als "verbeelde gemeenschap".

¹⁰⁹ C. STRAUSS, "The Imaginary", in: *Anthropological Theory*, 6 (2006), september, p. 324.

¹¹⁰ B. ANDERSON, *Imagined communities. Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, Londen, Verso, 1991, 224 p.

¹¹¹ C. STRAUSS, "The Imaginary", in: *Anthropological Theory*, 6 (2006), september, p. 329-330.

¹¹² B. ANDERSON, *Imagined communities. Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, Londen, Verso, 1991, achterflap.

voorstellingen waarmee de samenleving haar eigen idee van orde en autoriteit representeert”.¹¹³ Ondanks het feit dat Guatemala 1 land is, leven er verschillende verbeelde gemeenschappen naast elkaar. In deel III identificeer ik eerst en vooral de Guatemalteekse natie als dergelijke gemeenschap die geconstrueerd wordt door een dominante groep binnen de samenleving. De voornaamste actoren binnen deze groep zijn de staat, het leger en de nationale politieke en economische elite. Het gaat hier om een minderheid van de bevolking die beweert te spreken voor de meerderheid van het volk. Uit het vervolg van de scriptie zal evenwel blijken dat niet alle landgenoten zich thuis voelen in deze natie zoals zij door de heersende klasse wordt voorgesteld. Deel IV focust op deze socio-economische groep die een ander soort waarden en normen hanteert en zich afzet tegen het soort van samenleving dat de staat wilt creëren. Deze burgers, die op hun beurt een verbeelde gemeenschap vormen, hebben als gemeenschappelijk kenmerk dat zij onderdrukt en benadeeld worden door de dominerende staatsstructuren. Het gaat hier vooral om de inheemse bevolking, boeren, arbeiders en studenten die allemaal streven naar een alternatief en egalitair samenlevingsmodel.¹¹⁴ Ondanks het feit dat beide verbeelde gemeenschappen zich in het land Guatemala bevinden, hebben ze toch elk hun eigen geschiedenis geconstrueerd in een poging om hedendaagse toestanden te begrijpen, goed te praten of zich er tegen te verzetten.

Als hoofdthese van dit onderzoek verdedig ik dat beide sociale groepen elk een specifiek historiciteitsregime hanteren, respectievelijk een ‘orde bevestigend’ en lineair versus een emancipatorisch en ‘spiralistisch’ tijdsconcept. Deze tweedeling komt terug in de structuur van de thesis onder deel III en IV. Door terug te vallen op de constructie van een collectief historisch geheugen legitimeert elke verbeelde gemeenschap haar huidige waarden en normen en haar daaruit voortvloeiende discours en sociale praktijken. Op die manier probeert elke groep haar *roots* duidelijk te maken, haar huidig bestaan uit te leggen en in één adem ook haar toekomstplannen te rechtvaardigen. Verbeelde gemeenschappen kunnen het verleden aldus gebruiken dankzij de toe-eigening van specifieke tijdsconcepten die, zoals we dadelijk zullen zien, zeer ideologisch geladen kunnen zijn.

Ik wil het contrast dat ik maak tussen deel III en IV echter nuanceren. Het is niet de bedoeling te suggereren dat lineariteit enkel misbruikt kan worden om de positie van dominante groepen te legitimeren. Ik wil ook zeker niet voorstellen dat cyclische of spiralistische tijdsconcepten enkel kritisch en emancipatorisch van aard kunnen zijn. Uit het vervolg van de scriptie zal immers ook blijken dat het spiralistische tijdsbeeld een zwakke vorm van lineariteit in zich draagt. De duidelijke tweedeling die ik hier maak is een analytische tegenstelling die nodig is om een aantal mechanismen

---

¹¹³ V.G. BORREL, *El imaginario social sobre justicia y la disputa por la memoria histórica*, in: CALDH, *Un paso más para hacer visibles a las miles de víctimas que ya no están...* Ciudad de Guatemala, SERVinsa, 2011, p. 39.

Origineel citaat: “*el cúmulo de imágenes con las que esta sociedad representa su propia idea de orden y autoridad.*”

¹¹⁴ Met dank aan Heike Roschanski voor deze inzichten. Zij is antropologe en gespecialiseerd in Oost-Timor, India, Oost-Afrika en het Midden Oosten.

bloot te kunnen leggen. Daarnaast valt deze tegenstelling ook om pedagogische redenen te verantwoorden. De realiteit is echter vaak genuanceerder en veel minder eenduidig.¹¹⁵

Het werk van historicus Berber Bevernage is voor mij een grote inspiratiebron geweest om het concept *tijdsregime* verder uit te werken en toe te passen op de Guatemalteekse casus. “*De performativiteit¹¹⁶ van historisch discours*” heeft volgens Bevernage nog steeds niet genoeg aandacht gekregen binnen de academische wereld.¹¹⁷ Rekening houdend met de sociale relevantie van dergelijk onderzoek en het potentiële maatschappelijke mandaat van het historische beroep, kan ik het alleen maar met hem eens zijn. Ik hoop met deze scriptie dan ook een bescheiden bijdrage aan dit veelbelovende veld te leveren.

Tot slot wil ik ook nog even duidelijk maken dat ik met het gebruik van het concept *verbeelde gemeenschap* zeker en vast niet wil suggereren dat cultuur een statisch collectief gegeven is. Ondanks het feit dat zelfs gedachten gestuurd kunnen worden, heeft elk individu binnen de gemeenschap toch steeds een zekere bewegingsvrijheid en draagt hij of zij op die manier een potentiële kracht van verandering in zich. In die zin zijn verbeelde gemeenschappen, net als geschiedenis en herinnering overigens, zeer dynamisch van aard. Waarden en normen variëren immers in tijd en ruimte. Daarom is het van belang het concept verbeelde gemeenschap niet al te abstract te maken en ook oog te hebben voor het individu. Want hoe illusionair de gemeenschap ook mag zijn, de effecten van deze verbeelding zijn reëel.¹¹⁸

---

¹¹⁵ Met dank aan Berber Bevernage voor deze inzichten.

¹¹⁶ Bevernage legt ‘performativiteit’ als volgt uit: “*More than merely being descriptive or analytical, discourses on history tend to produce significant socio-political effects.*”

¹¹⁷ B. BEVERNAGE, *History, Memory and State-sponsored violence. Time and Justice*, New York/London, Routledge, 2011, p. 169.

¹¹⁸ C. STRAUSS, “The Imaginary”, in: *Anthropological Theory*, 6 (2006), september, p. 325.

2. Westerse lineariteit en vooruitgangsgeloof

In zijn bijlage aan de bundel van Rösen schrijft Peter Burke het volgende: “*The most important, or at least the most obvious characteristic of Western historical thought is its stress on development or progress, in other words its ‘linear’ view of the past*”.¹¹⁹ De tijd beweegt zich voort in de naam van ontwikkeling en vooruitgang. Het idee dat de geschiedenis doelgericht is en dat de mensheid er steeds op verbetert, is een wijdverspreide opvatting in de westerse historiografie die het heden superieur acht ten opzichte van het verleden.¹²⁰

Dit tijdsregime stelt dat de menselijke beschaving met het verstrijken van de jaren steeds meer volwassen wordt en dat in tegenstelling tot de voorbije generaties.¹²¹ Men stelt de tijd voor als een onomkeerbare pijl die heden, verleden en toekomst in drie aparte hoofdstukken onderverdeelt. Het verleden wordt daarbij beschouwd als “*a foreign country*” dat niet meer zoveel te maken heeft met vandaag.¹²² Deze ‘*tijdslijn*’ hangt in de meeste Europese en Amerikaanse klaslokalen tegen de muur. Ook het verleden kan nog eens onderverdeeld worden in verschillende chronologisch gerangschikte periodes.

Ondanks het feit dat de vooruitgangsgedachte vooral sterk aanwezig was tijdens de 18^e en 19^e eeuw, is de westerse historiografie er tot op vandaag van doordrongen en blijft het hedendaagse historici in haar greep houden.¹²³ Lineaire vooruitgang en het idee van de tijdslijn worden in westerse culturen van kinds af aan aangeleerd en slechts weinigen slagen erin deze opgelegde manier van denken af te leren.¹²⁴ Dit dominante tijdsregime mag alleszins niet als vanzelfsprekend worden beschouwd, want zoals we dadelijk zullen zien heeft residueel vooruitgangsgeloof en de notie van lineaire tijd een aantal negatieve ethische implicaties. Eén van de hoofdtheses die in deel III van de scriptie zullen worden uitgewerkt, stelt dat de dominante groepen binnen de Guatemalteekse samenleving volgens dit tijdsconcept redeneren en daar ook gebruik van maken om het verleden te ontkennen en een huidige politiek en toekomstvisie goed te praten. Ik herhaal bij deze nogmaals dat deze hypothese in eerste instantie analytisch is en in geen geval wilt suggereren dat lineariteit per definitie met machtsmisbruik gepaard gaat.

Alvorens verder te gaan, wil ik toch ook nog graag verduidelijken dat ook ‘*het Westen*’ een historische constructie op zich is die een misleidende tweedeling tussen ‘*westers*’ en ‘*niet-westers*’ tot

---

¹¹⁹ P. BURKE, *Western Historical Thinking in a Global Perspective – 10 Theses*, in: J. RÜSEN (ed.), *Western Historical Thinking*. New York, Berghahn Books, 2002, p. 17.

¹²⁰ P. BURKE, *Western Historical Thinking in a Global Perspective – 10 Theses*, in: J. RÜSEN (ed.), *Western Historical Thinking*. New York, Berghahn Books, 2002, p. 18.

¹²¹ M. BOONE, *Historici en hun métier. Inleiding tot de historische kritiek*, Gent, Academia Press, 2007, p. 260.

¹²² D. LOWENTHAL, “Past Time, Present Place: Landscape and Memory”, in: *Geographical Review*, 65 (1975), 1, p. 3.

¹²³ E. EISENSTEIN, “Clio and Chronos. An essay on the making and breaking of history book time”, in: *History and Theory*, 6 (1966), p.48.

¹²⁴ E. EISENSTEIN, “Clio and Chronos. An essay on the making and breaking of history book time”, in: *History and Theory*, 6 (1966), p. 52 en 62.

stand brengt.¹²⁵ Deze scriptie zal zijn handen echter reeds vol hebben met het in twijfel trekken van een hele reeks andere algemeen beschouwde evidenties. Ik laat *'het Westen'* bij deze dus voor wat het is.

---

¹²⁵ P. BURKE, *Western Historical Thinking in a Global Perspective – 10 Theses*, in: J. RÜSEN (ed.), *Western Historical Thinking*. New York, Berghahn Books, 2002, p. 18.

3. Alternatieve tijdsregimes I - *Presence*

De meest recente publicaties binnen de metageschiedenis¹²⁶ kunnen wel eens de indruk wekken dat hedendaagse historici lichtjes aan het doordraaien zijn. Onder invloed van het relatief recente *presence*-idee blijkt het verleden ineens spoken te kunnen baren, beweren sommigen dat reizen in de tijd mogelijk is en zijn de doden uiteindelijk toch niet zo dood... Wat is die *presence* nu eigenlijk en wat is er aan de hand binnen het vakgebied van de theoretische geschiedenis? Wie de situatie van dichterbij bekijkt en zijn westerse vooringenomenheid even aan de kant weet te schuiven, komt evenwel tot inzicht dat het hier niet om een bende gekke geschiedkundigen gaat. Het idee dat het verleden 'aanwezig' kan zijn in het heden, lijkt op het eerste zicht filosofische toogpraat maar is in wezen een dappere poging om de westerse historiografie te dekoloniseren en de historicus opnieuw een maatschappelijk mandaat te geven.

3.1 *Verse wonden*

Waarom voelen zo veel slachtoffers en nabestaanden zich bedolven onder het puin van de Guatamalteekse geschiedenis, een verleden dat als een kwade geest blijft ronddwalen? William Faulkner schreef ooit: "*The past is never dead; it is not even past.*"¹²⁷ Ondanks het feit dat het Guatamalteekse intern gewapend conflict in 1996 officieel 'voorbij' werd verklaard door het lineaire tijdregime van de staat, zijn de wonden van vele slachtoffers nog vers. Zo voelt Sonia Calderón, wiens vader vermoord werd tijdens het conflict, zich bv. tot op vandaag achtervolgd door de herinnering aan de dag waarop een groepje Guatamalteekse soldaten hem ontvoerden (cfr. infra).¹²⁸

Herinneringen aan de *desaparecidos*¹²⁹, moord, honger en foltering houden een groot deel van de slachtoffers en nabestaanden gegijzeld in het verleden. Het *presence*-paradigma speelt daar op in en kaart daarmee een zeer gevoelig ontologisch¹³⁰ thema aan. *Presence* ontkent de radicale breuk tussen gisteren en vandaag en claimt dat het verleden 'aanwezig' kan zijn in het heden. Het legt de nadruk

---

¹²⁶ Metageschiedenis *tracht* "op een meer abstract niveau reflecteren over de geschiedenis en haar concepten, grenzen, codes en conventies." Deze deeldiscipline "reflecteert over de 'structuur' van het verleden en de historische werkelijkheid zelf en, daarbij aansluitend, over de ethische verantwoordelijkheden van historici anderszijds." Metahistorici stellen zich vragen zoals: "Hoe verhouden heden en verleden zich? Hoe wordt het heden verleden? Wat betekent het voor een maatschappelijk fenomeen om als actueel of passé bestempeld te worden? En: wat is historische tijd?"

B. BEVERNAGE, *Onderzoekslijn meta- en publieksgeschiedenis*, in: <<http://www.socialhistory.ugent.be/metageschiedenis>>, geraadpleegd op 17.07.2012.

¹²⁷ A. BARAHONA DE BRITO, C. GONZÁLEZ-ENRÍQUEZ en P. AGUILAR, *The politics of memory. Transitional Justice in Democratizing Societies*, Oxford, Oxford University Press, 2001, p. 160.

¹²⁸ Interview met Sonia Guisela Calderón Revolorio, 11.04.2012, Ciudad de Guatemala (Guatemala).

¹²⁹ Zie historische context hoofdstuk X voor meer uitleg over het gebruik van deze term.

¹³⁰ Ontologie of 'zijnsleer' is een tak van de metafysica die het bestaan of het zijn van - niet noodzakelijk empirisch waarneembare - dingen (ook 'entiteiten' of 'zijnden') bestudeert.

op de continuïteit tussen verleden, heden en toekomst zonder de vooronderstelling dat dit 3 afzonderlijke hoofdstukken zijn en dat tijd een rechte en onomkeerbare lijn is. Of zoals Bevernage het samenvat: “*The delineation between past and present is not absolute and the past sometimes persists in the present.*”¹³¹ Alle geschiedenis kan dus in principe hedendaagse geschiedenis zijn.¹³²

Phillips wijst erop dat tijd vaak metaforisch vergeleken wordt met een rivier (zoals het idee van een lineaire tijdsbalk), maar dat de tijd evengoed een drukke straat in de stad zou kunnen zijn. Het verkeer verschilt er op verschillende uren van de dag en de mensen wandelen er in gebouwen die daar zijn neergezet door vorige generaties.¹³³

3.2 Een aanwezig verleden?

Het moderne westerse denken is volledig gefundeerd op het idee dat het verleden afwezig en veraf is. Velen zien dan ook niet in wat de huidige maatschappelijke relevantie van de geschiedenis kan zijn.¹³⁴ Moesten historici er echter in slagen het *presence*-paradigma serieus te nemen en toe te passen op de dagelijkse realiteit, dan zou dit het vak wel eens een sterk maatschappelijk mandaat kunnen verlenen. Het grote probleem vandaag is echter dat de academische historiografie er niet in slaagt de realiteit van “*the irrevocable past*” - het definitieve verleden of het eeuwige heden - te vatten en serieus te nemen. Vandaar ook het idee dat sommige historici een beetje gek aan het worden zijn, want vele andere geschiedkundigen kunnen het aanwezige verleden louter als “*metaphorical or as the product of the hallucinatory ideas of traumatized victims*” zien.¹³⁵

De grootste bedreiging voor het wetenschappelijk karakter van dit relatief recent, doch veelbelovend historiografisch begrip is dus mysticisme. Om dat te voorkomen, stelt Bevernage voor dat we het spokend of ‘aanwezig’ verleden niet als het metafysisch¹³⁶ tegenovergestelde van ‘afwezig’ mogen bezien en dus niet als ‘volledig aanwezig’. Heden en verleden sluiten elkaar dan niet langer uit en zijn geen complete tegengestelden meer. Eens we *presence* een andere ontologische status hebben gegeven, is de notie van een levend verleden niet langer een kwestie van magische tijdsprongen en kan deze toestand wél serieus genomen worden.¹³⁷

Om die stelling kracht bij te zetten, duidt Bevernage op het verschil tussen ‘verlies’ en ‘afwezigheid’: “*Although victims and survivors often deny the absence of the past, they of course do not*

---

¹³¹ B. BEVERNAGE, *History, Memory and State-sponsored violence. Time and Justice*, New York/London, Routledge, 2011, p. x.

¹³² E. HIRSCH en C. STEWART, “Introduction: Ethnographies of Historicity”, in: *History and Anthropology*, 16 (2005), 3, p. 268.

¹³³ M.S. PHILLIPS, “Rethinking historical distance: from doctrine to heuristic”, in: *History and Theory*, 50 (2011), 4, p. 14.

¹³⁴ B. BEVERNAGE, *History, Memory and State-sponsored violence. Time and Justice*, New York/London, Routledge, 2011, p. 168.

¹³⁵ B. BEVERNAGE, *History, Memory and State-sponsored violence. Time and Justice*, New York/London, Routledge, 2011, p. 170.

¹³⁶ Metafysica onderzoekt dat deel van de werkelijkheid dat het zintuiglijk waarneembare overstijgt.

¹³⁷ B. BEVERNAGE, *History, Memory and State-sponsored violence. Time and Justice*, New York/London, Routledge, 2011, p. 171.

deny the loss that they suffered, and that is the very phenomenon that turned them into victims or survivors.”¹³⁸ Met andere woorden, iets wat met de tijd verloren is gegaan, hoeft niet noodzakelijk ook afwezig te zijn. Ik ga dus uiteraard niet beweren dat het verleden letterlijk en volledig in het heden kan bestaan. *Presence* is een aparte ontologische categorie, los van de dualiteit aanwezig-afwezig. “*Present past*”¹³⁹, “*haunting past*”¹⁴⁰, “*historical wounds*”¹⁴¹, “*historical memory*”, “*spoken uit het verleden*”, “*the beast of the past*”¹⁴², ... Al deze termen zijn uitlopers van het *presence*-debat dat de ontologische status van het verleden opnieuw wilt bevragen. Ook de schijnbare tegenstelling tussen geschiedenis en herinnering is tevens gefundeerd op deze metafysische discussie.

3.3 Geschiedenis vs. herinnering

Memory is eigenlijk een vorm van *presence* en wordt dan ook vaak van dezelfde ontwetenschappelijkheid beschuldigd en als minderwaardig beschouwd ten opzichte van haar ‘serieuzere’ tegenhanger, *history*. Het woord herinneren, ‘*recordar*’ in het Spaans, komt van het latijnse ‘*recordis*’ en betekent “*opnieuw langs het hart passeren*”. Daarom ook dat men in Frankrijk iets vanbuiten leren “*par coeur*” doet en in Engeland “*by hearth*”. Het geheugen is daarom een zeer dynamisch en persoonlijk gegeven dat niet los van emoties staat.¹⁴³ Herinneringen zijn niet louter de erfenis die vadertje tijd ons nalaat, “*it is the work of hands, hearts, and minds, sometimes tugging in different directions.*”¹⁴⁴ Ook de antropologe Victoria Sanford noemt het veldwerk rond historisch geheugen dat zij in Guatemala verrichtte, “*excavations of the heart*”.¹⁴⁵ Net die persoonlijke dynamiek maakt dat er verschillende interpretaties van het verleden bestaan. Deze eindeloze strijd om geschiedenis en herinnering is het hoofdonderwerp van deze scriptie, die de verschillende visies op het verleden van 36 jaar gewapend conflict tracht bloot te leggen.

Maar wat is nu het verschil tussen geschiedenis en herinnering? Meestal wordt geschiedschrijving gezien als een academische en wetenschappelijke activiteit, los van het politiek gebruik dat eerder met herinnering geassocieerd wordt.¹⁴⁶ De geschiedenis is zogezegd kritisch,

---

¹³⁸ B. BEVERNAGE, *History, Memory and State-sponsored violence. Time and Justice*, New York/Londen, Routledge, 2011, p. 172-173.

¹³⁹ B. BEVERNAGE, “Time, Presence, and Historical Injustice”, in: *History and Theory*, 47 (2008), 2, p. 2-3.

¹⁴⁰ H. ROUSSO, *The Haunting Past. History, Memory, and Justice in Contemporary France*, Philadelphia, University of Pennsylvania Press, 2002, 120 p.

¹⁴¹ D. CHAKRABARTY, History and the politics of recognition, in: K. JENKINS, S. MORGAN en A. MUNSLOW (eds.), *Manifestos for History*, Londen, Routledge, 2007, pp. 77-87.

¹⁴² C. BUNDY, The Beast of the Past. History and the TRC, in: W. JAMES en L. VAN DE VIJVER, *After the TRC. Reflections on the Truth and Reconciliation Commission in South Africa*, Claremont, David Philips Publishers, 2001, pp. 9-20.

¹⁴³ Opname live-uitzending “Radio Guerrilla”, *La memoria en disputa*, 22.02.2012, Ciudad de Guatemala (Guatemala). Originele transcriptie: “*Volver a pasar por el corazón*”.

¹⁴⁴ M.S. PHILLIPS, “Rethinking historical distance: from doctrine to heuristic”, in: *History and Theory*, 50 (2011), 4, p. 14.

¹⁴⁵ V. SANFORD en A. ANGEL-AJANI (eds.), *Engaged Observer. Anthropology, Advocacy and Activism*. Londen, Rutgers University Press, 2006, p. 19.

¹⁴⁶ J. ART e.a., *Geschiedenis is meer dan herinneren*, in: <http://www.standaard.be/artikel/detail.aspx?artikelid=GM6N9VMK>, geraadpleegd op 17.05.2012.

verantwoordelijk en objectief. Daartegenover wordt dan het geheugen geplaatst dat subjectief, dynamisch en persoonlijk is en daarom ook een minder waarheidsgehalte zou bevatten. *Memory* krijgt dan ook binnen de academische wereld vaak een inferieure status ten opzichte van *History* toegewezen. De Griekse Mnemosyne, godin van het geheugen, is nochtans de moeder van alle muzen en dus ook van Clio.¹⁴⁷

Ondanks het feit dat sommigen zweren bij de objectieve waarheid van *History*, is het onmogelijk om dé geschiedenis te schrijven. Gedreven door ervaring en verwachting schrijft de mens steeds een 'mogelijke geschiedenis'. In de vorige hoofdstukken zagen we reeds hoe iedereen bewust of onbewust betekenis verleent aan het verleden. Elke sociale groep heeft de behoefte om een verhaal over zichzelf te schrijven en gebruikt daarvoor zijn eigen tijdsregime. Ook geschiedenis kan dus gebruikt en misbruikt worden voor politieke doeleinden. De actieve rol van de historicus als bemiddelaar tussen heden en verleden kan dus niet ontken worden en de arbitraire opdeling tussen geschiedenis en herinnering gaat zeker niet altijd op.¹⁴⁸ Hayden White verwacht daarom meer van de romankunst dan van de academische geschiedschrijving. Literaire fictie maakt het immers mogelijk "*de historische werkelijkheid in al zijn ambigüiteit en multi-interpretabiliteit onder ogen te zien.*" In plaats van vruchteloos de absolute waarheid na te jagen, dagen romanciers volgens hem hun lezers uit tot "*mogelijkheidszin – tot een verbeelding die ontdekt dat de werkelijkheid zoveel meer omvat dan de faits accomplis waarover historici berichten.*"¹⁴⁹

Hedendaagse historici zweren bij de zogenaamde academische objectiviteit en proberen daarmee de legitimiteit van hun discipline te bewijzen. Een mogelijke relatie met de politiek wordt vaak ontken.¹⁵⁰ Het taboe dat hier rond is ontstaan, maakt veel academici echter blind voor het feit dat elke geschiedschrijving wel degelijk "*politieke elementen en sociale functionaliteit*"¹⁵¹ in zich draagt. Het is daarom erg naïef te verkondigen dat er slechts 1 eeuwige historische waarheid bestaat. Let wel, ik pleit hier niet voor absoluut relativisme. Ondanks het feit dat geschiedschrijving geen exacte wetenschap is die in absolute wetten en formules te gieten valt, bestaan er wel degelijk vaste criteria waar elke historische vooronderstelling aan moet voldoen, wilt zij haar kritisch-wetenschappelijke standaard behouden. Dit maakt geschiedenis zeker niet minderwaardig aan de exacte wetenschappen, historici hanteren simpelweg andere maar minstens even volwaardige

---

¹⁴⁷ Notities tijdens het vak "Publieksgeschiedenis" gedoceerd door G. Deneckere en B. De Wever, 29.09.2011, Universiteit Gent (België).

¹⁴⁸ R. KOSSELECK, 'Space of Experience' and 'Horizon of Expectation': Two Historical Categories, in: R. KOSSELECK, *Futures Past. On the semantics of historical Time*. New York, Columbia University Press, 2004, p. 256.

¹⁴⁹ H. PAUL, *Mogelijkheidszin: Hayden White en het genre van de roman*, in: <<http://www.dwb.be/uitgave/2007/5/brief-aan-beatrix-en-22-andere-opstellen-over-de-roman-en-de-romanbeschouwing/herman-o>>, geraadpleegd op 03.07.2012.

¹⁵⁰ D. L. SHETH, Politics of Historical Sense Generation, in: J. RÜSEN (ed.), *Time and History. The Variety of Cultures*. New York, Berghahn Books, 2007, p. 170.

¹⁵¹ K. AERTS, B. BEVERNAGE en L. COLAERT, *Ieder zijn verhaal. Drie historici versus een historicus*, in: <<http://www.standaard.be/artikel/detail.aspx?artikelid=713OAN6M>>, geraadpleegd op 06.04.2012.

onderzoeksmethodes.¹⁵² Het *memory-debat* moet als een kans en niet als een bedreiging voor het historische beroep worden gezien omdat het de groeiende irrelevantie van het *métier* kan tegen gaan en historici een sterk maatschappelijk mandaat kan geven.

3.4 *Tijdsrebellien*

Wat heeft *presence* nu te maken met de opzet van deze scriptie? De onderdrukte groepen die ik in dit werk zal analyseren, rebelleren tegen het vergeten en afsluiten van de geschiedenis. Zij gaan in tegen de het 'moderne' westerse tijdsregime dat het verleden als afwezig en verafgelegen beschouwt. Waarom en hoe zij dit exact doen, zien we in deel IV. Het *presence*-paradigma kan ons helpen bij deze analyse, zeker als we dit doen in combinatie met de spiralistische tijdsperspectieven die eigen zijn aan de inheemse kosmovisie van de Maya's (cfr. infra).

Presence is een positieve evolutie binnen de academische wereld, ook al zijn de auteurs die uit het dominante lineaire tijdsregime breken nog steeds in de minderheid. Wat echter nog massaal ontbreekt, is ten eerste empirisch onderzoek en ten tweede een nieuwe epistemologie die het begrip meer legitimiteit verleent en de aanwezigheid van het verleden uit de mystieke sfeer haalt. Ik probeer vooral die eerste uitdaging in deze scriptie aan te gaan. Het ontwerpen van een nieuwe epistemologie geef ik aan als suggestie voor verder onderzoek.

Daarnaast riskeer ik ook de hypothese dat de intrede van alternatieve historiciteitsregimes in de westerse wereld onder meer te maken heeft met de huidige crisis van het neoliberaal systeem en de opkomst van kritische tegenbewegingen, voortschrijdende globalisatie die ons in contact brengt met nieuwe denkstromingen (zoals bv. de Maya kosmovisie, cfr. infra) en het groeiend succes van de wereldwijde milieubeweging. Het neoliberale vooruitgangsgeloof bevindt zich steeds meer in crisis en algemeen groeit het besef dat een duurzame en solidaire samenleving zich slechts kan 'ontwikkelen' door af en toe terug naar bepaalde *roots* uit het menselijk verleden terug te keren. Of zoals John Torpey het zo mooi zegt: "*When the future collapses, the past rushes in*".¹⁵³

---

¹⁵² K. AERTS, B. BEVERNAGE en L. COLAERT, *Ieder zijn verhaal. Drie historici versus een historicus*, in: <<http://www.standaard.be/artikel/detail.aspx?artikelid=713OAN6M>>, geraadpleegd op 06.04.2012.

¹⁵³ J. TORPEY, *The Pursuit of the Past. A Polemical Perspective*, in: P. SEIXAS, *Theorizing Historical Consciousness*, Toronto, 2004, p. 242.

4. Alternatieve tijdsregimes II – De Maya kosmologie

Presence mag dan wel relatief nieuw zijn voor westerse historici, het idee is reeds eeuwenoud. In dit deeltje zien we hoe de kosmologie van de Maya's, de inheemse bevolking van Guatemala, een zeer gelijkaardige ontologische status toekennen aan het verleden. Ik volg daarmee Jörn Rüsen in zijn redenering dat ook geschiedschrijving kan bijdragen tot een interculturele dialoog door historici bewust te maken van hun eigen historiciteit en vooringenomenheid. Dit kan door te beseffen dat “*other cultural, but non-academic, practices or sense-formation are equally important forms of human orientation and self-understanding (in their general function, in fact, not much different from the efforts of academic thought itself).*”¹⁵⁴

4.1 Een hedendaagse erfenis

Volgens Karl Löwith is het ‘moderne’ vooruitgangsgeloof een geseculariseerde versie van christelijke eschatologische concepten.¹⁵⁵ Anderen spreken hem daar in tegen, maar zeker is dat de huidige westerse jaartelling niet zomaar uit de lucht is komen vallen. De aanduidingen ‘v.Chr.’ en ‘n.Chr.’¹⁵⁶ tonen alleszins een minimaal verband tussen de westerse notie van lineariteit en de lange Europese christelijke traditie.¹⁵⁷ De spiralistische tijdsopvattingen die vandaag zowel bij de Guatemalteekse inheemse als bij de niet-inheemse bevolking voorkomen, zijn tevens erfennissen uit het verleden, nog van voor de eerste Spanjaard het continent betrad.

Het idee van de ‘oeroude Mayacultuur’ als statisch en uniform geheel is redelijk problematisch. Ook Lieselotte Viaene wijst er op dat we het complexe en dynamische karakter van het concept ‘cultuur’ moeten erkennen.¹⁵⁸ De Maya's van vandaag zijn - in tegenstelling tot wat sommigen beweren - niet in de tijd ‘blijven steken’. Zij hebben als volk heel wat meegemaakt en dat heeft invloed gehad op hun cultuur. Dat maakt hen er niet meer of niet minder ‘Maya’ op. Zij zijn vandaag wie zij zijn en waren, evenzeer ‘van deze tijd’ als eender welk ander volk.

---

¹⁵⁴ J. RÜSEN, Making Sense of Time. Toward a Universal Typology of Conceptual Foundations of Historical Consciousness, in: J. RÜSEN (ed.), *Time and History. The Variety of Cultures*. New York, Berghahn Books, 2007, p. 15-16.

¹⁵⁵ P. BURKE, Western Historical Thinking in a Global Perspective – 10 Theses, in: J. RÜSEN (ed.), *Western Historical Thinking*, New York, Berghahn Books, 2002, p. 18.

¹⁵⁶ De christelijke jaartelling wordt aangegeven als v.C. en n.C. Als ‘seculier’ synoniem wordt tegenwoordig ook wel eens BCE (Before the Common Era) en CE (Common Era) gebruikt in een poging om meer neutraal te zijn. De ‘geboorte van Christus’ blijft echter wel het referentiepunt. Om verwarring te vermijden en ook omdat BCE me niet minder neutraal lijkt, gebruik ik in deze scriptie de algemeen aanvaarde aanduidingen v.C. en n.C. zonder daarmee enige link te willen leggen naar bepaalde godsdiensten.

¹⁵⁷ L. HUNT, Is Time Historical?, in: L. HUNT, *Measuring Time, Making History*, Budapest, CEU Press, 2008, p. 7-8.

¹⁵⁸ L. VIAENE, “The internal logic of the cosmos as ‘justice’ and ‘reconciliation’: Micro-level perceptions in post-conflict Guatemala”, in: *Critique of Anthropology*, 30 (2010), 3, p. 292.

De hedendaagse Mayacultuur is het resultaat van historische processen op lange termijn, een soort van “*concept of continuity of the cultural tradition*”.¹⁵⁹ De manier waarop de Maya’s de wereld begrijpen, noemen zij hun ‘kosmovisie’. In hun realiteitsconceptie is alles geordend en met elkaar verbonden tot een harmonieus geheel: de zon, de maan, de planeten, de sterren, planten, dieren, personen, stenen, water, de tijd, beweging, energie, ...¹⁶⁰ ‘Continuïteit’, ‘totaliteit’ en ‘harmonie’ zijn kernwoorden om het allemaal wat beter te begrijpen. Er wordt geen onderscheid gemaakt tussen de sociale, de natuurlijke en de sacrale sferen waaruit de kosmos bestaat. Alles is met elkaar in verbinding want de kosmovisie incorporeert zowel respect voor de natuur, voor de voorouders als voor de medemens in het algemeen.¹⁶¹

4.2 De Mayakalender

Fig. 11: Mayakalender

Fig. 12: Cyclische kalender gevonden in México

In wat volgt, wil ik graag eerst de grondbeginselen van de Mayakalender uitleggen. Dit is geen irrelevante zijspiong, maar zal later duidelijk in verband worden gebracht met de rest van het thesisonderzoek.

We zagen reeds dat de westerse tijdlijn het verleden, het heden en de toekomst in drie aparte hoofdstukken verdeelt. Volgens de kosmovisie echter is de tijd geen lineaire opvolging van dagen die reeds verloren zijn aan het verleden nog voor ze goed en wel begonnen zijn: alles staat met elkaar in verbinding en komt op de één of andere manier ook steeds weer terug.¹⁶² De kosmovisie steunt

¹⁵⁹ J. RÜSEN, Preface to the Series, in: J. RÜSEN (ed.), *Time and History. The Variety of Cultures*. New York, Berghahn Books, 2007, p. xi-xii.

¹⁶⁰ s.n., *Filosofía universal y Maya*, in: <<http://www.slideshare.net/oscarvicentecastilloco/filosofia-universal-y-maya>>, geraadpleegd op 21.07.2012.

¹⁶¹ L. VIAENE, “The internal logic of the cosmos as ‘justice’ and ‘reconciliation’: Micro-level perceptions in post-conflict Guatemala”, in: *Critique of Anthropology*, 30 (2010), 3, p. 292.

¹⁶² T. BOEYKENS, *Lucha y Resistencia. De Droom van het Guatemalteekse Volk*, in: <<http://www.dewereldmorgen.be/blogs/tessaboeykens/2012/04/16/lucha-y-resistencia-de-droom-van-het-guatemalteekse-volk>>, geraadpleegd op 16.04.2012.

volledig op de Mayakalender die is ontworpen dankzij een verbluffend staaltje astronomie en wiskunde.¹⁶³

Eerst en vooral gebruiken de Maya's de maankalender van 260 dagen (*Cholq'ij* of *Tzolkin*), die bestaat uit 13 maanden van 20 dagen. Elke dag is een nieuwe combinatie van 1 van de 20 dagnamen (Nawales of energieën) samen met een nummer van 1 tot 13 ($20 \times 13 = 260$).¹⁶⁴ De verschillende mogelijke combinaties, die te maken hebben met de stand van bepaalde hemellichamen, maken dat elke dag een andere energetische geladenheid heeft. Op de afbeelding hiernaast kan men zien hoe de maankalender deze 2 cycli in elkaar past en - omdat ze niet alle twee even groot zijn - 260 dagen lang elke dag weer een nieuwe combinatie en dus energieniveau kan opleveren. Eens elke mogelijke combinatie is gemaakt (na 260 dagen dus),

begint de maankalender gewoon opnieuw. De cyclus van 260 dagen komt overeen met de natuurlijke zwangerschap van de vrouw.¹⁶⁵

De maankalender wordt gebruikt in combinatie met de zonnekalender van 365 dagen (*Cholab'*), die gelijkaardig is aan het zonnejaar van de Gregoriaanse kalender. Deze kalender bestaat uit 18 maanden van elk 20 dagen, plus 1 extra maand van 5 dagen ($18 \times 20 + 5 = 365$). Zoals men op de afbeelding hiernaast kan zien, past de maankalender in de grotere zonnekalender waardoor elke dag dus een unieke combinatie wordt van 3 afzonderlijke cycli. Pas na 52 zonnejaren kunnen dezelfde combinaties zich opnieuw beginnen te herhalen.¹⁶⁶

Dit ingenieuze systeem dat gebaseerd is op de stand van de hemellichamen zorgt ervoor dat elke dag anders energetisch geladen is. Elke sociale, agrarische of spirituele activiteit kan daardoor nauwkeurig gepland worden op de meest gunstige dag (als het energieniveau goed zit dus). De heilige kalender stemt het leven van de gemeenschap helemaal af op de natuur en de kosmos.¹⁶⁷ Na het bestuderen van de maan- en zonnekalender valt ook op dat de Maya's heel veel baseren op het getal 20, net als hun telsysteem overigens, dat daarom 'vigesimaal' wordt genoemd. De kosmologie brengt immers alles samen wat de natuur te bieden heeft en een mens heeft nu eenmaal 20 'vingers'.¹⁶⁸

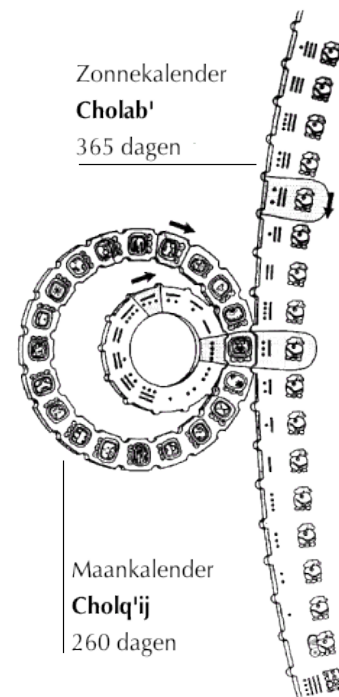

Fig. 13: De maan- en zonnekalender

¹⁶³ J. RÜSEN, Preface to the Series, in: J. RÜSEN (ed.), *Time and History. The Variety of Cultures*. New York, Berghahn Books, 2007, p. xi-xii.

¹⁶⁴ ASINDI REX WE, *Vigencia y Aplicación de la Cosmovisión Maya*, Guatemala, Edición Medina Impresos, 2009, p. 126 en 146.

¹⁶⁵ C. BARRIOS, *Ch'umilal Waj, El libro del destino*, Ciudad de Guatemala, Cholsamaj, 2004, p. 100.

¹⁶⁶ C. BARRIOS, *Ch'umilal Waj, El libro del destino*, Ciudad de Guatemala, Cholsamaj, 2004, p. 103.

¹⁶⁷ C. BARRIOS, *Ch'umilal Waj, El libro del destino*, Ciudad de Guatemala, Cholsamaj, 2004, p. 128.

¹⁶⁸ ASINDI REX WE, *Vigencia y Aplicación de la Cosmovisión Maya*, Guatemala, Edición Medina Impresos, 2009, p. 163.

De zonnecalender van 365 dagen maakt op haar beurt deel uit van een grotere kalender, de *Cuenta Larga*, of Lange Telling die tevens vigesimaal is. Het begin van deze *Cuenta Larga* zou ongeveer vastliggen in het jaar 3113 v.C. Deze Lange Telling bestaat uit 13 B'aqtunes, wat gelijk is aan 5200 tunes (1B'aqtun = 400 tunes, dus 13 x 400). 1 tun staat voor 360 dagen. Op 21 december 2012 is het zover en loopt de 13^e B'aqtun na 5200 jaar op zijn einde. Het is dan de 4^e keer dat dit gebeurt. Dit houdt een vernieuwing van de Lange Telling in en dus de aanvang van een nieuwe cyclus van 13 B'aqtunes.¹⁶⁹

Het Ruimteagentschap van de Verenigde Staten (NASA) heeft bevestigd dat de Lange Telling geen bovennatuurlijke oefening is maar beantwoordt aan een wetenschappelijk en 'objectief' fenomeen. Tijdens de zonnewende op 21 december gaat er effectief een nieuwe cyclus van start waarbij het zonnesysteem terugkeert naar het punt waarop het zich in 3114 v.C. bevond. Volgens de Mayakalender ging het huidige wereldtijdperk op deze datum van start, wat dan ook als het begin van de Lange Telling wordt beschouwd.

De NASA spreekt van een nieuwe zonnecyclus waarbij "de zon overgaat tot een nieuwe lichtomloop [...] die een periode van grote magnetische activiteit zal inleiden".¹⁷⁰ Volgens de Maya's zal dit voor de activering van bepaalde energieën zorgen waardoor de mensheid een nieuw spiritueel niveau of bewustzijnstoestand kan bereiken. De terugkeer van de *B'alameb'* is dan immers voorspeld, een soort van mythische wezens die ooit de grote leermeesters van de huidige mensheid waren.¹⁷¹ Tijdens mijn veldonderzoek brachten velen het einde van de 13^e *Baq'tun* in verband met de schijnbaar naderende val van het kapitalisme, het groeiend aantal milieubewegingen en het wereldwijd 'ontwaken' van de mensen via massale straatprotesten.¹⁷² 21 december 2012 wordt daarom een zeer speciale dag waarop veel Maya's in plaats van de schuilkelders op te zoeken, grootse feesten zullen houden.¹⁷³

4.3 *Presence meets kosmovisie*

Maar waar zit nu de link tussen de Maya kosmovisie en het eerder besproken *presence*-begrip? Ik argumenteer dat beide visies een soortgelijke ontologische status aan het verleden toekennen. Net als het *presence*-paradigma is ook de cyclische kosmovisie vrij van radicale breuken tussen heden en

---

¹⁶⁹ ASINDI REX WE, *Vigencia y Aplicación de la Cosmovisión Maya*, Guatemala, Edición Medina Impresos, 2009, p. 126 en 164. Een verkeerde interpretatie wegens onvoldoende kennis van de Mayakalender ligt aan de basis van alle histerie die momenteel aan de gang is rond het jaartal 2012. In werkelijkheid is er helemaal geen sprake van 'het einde van de wereld', wél van de aanvang van een nieuwe cyclus van 5200 jaar. Sommige wetenschappers zeggen dan weer dat de 13e B'aqtun pas in het jaar 2220 zal plaatsvinden en dat de omrekening naar de Gregoriaanse kalender verkeerd is gebeurd. Of dit nu klopt of niet staat volledig los van de centrale onderzoeksvragen van deze scriptie.

¹⁷⁰ G. P. CASTEJÓN, "Verandering van een tijdperk en de Maya Cosmovisie, Deel 1", in: *Solidair met Guatemala. Gerechtigheid en Vrede, Informatie Bulletin*, januari-februari (2012), 136, p. 7-8.

¹⁷¹ C. BARRIOS, *Ch'umilal Waj, El libro del destino*, Ciudad de Guatemala, Cholsamaj, 2004, p. 70.

¹⁷² Notities veldwerk, Daniel R.H. (anoniem), 26.04.2012, Cobán (Alta Verapaz, Guatemala).

¹⁷³ Notities veldwerk.

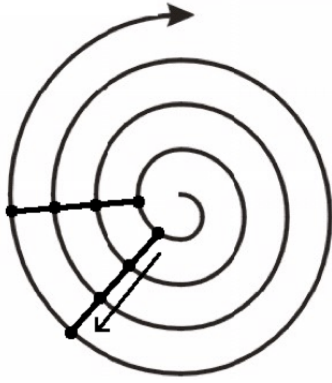

Fig. 14: Tijds-spiraal

verleden en zijn chronologie en lineariteit niet vanzelfsprekend. Beide visies benadrukken continuïteit en duiden op de ‘aanwezigheid’ van het verleden in het heden.

Voor wat de kosmovisie betreft, komt die continuïteit tot uitdrukking in de Mayakalender. Maar zoals we in deel IV zullen zien, gaat het hier echter niet om het geloof in een letterlijke herhaling van het verleden. Dit is dus zeker geen puur cyclisch tijdsbeeld. De Maya’s zien de tijd eerder als een spiraal – een soort van accumulatie – en incorporeren zo ook dynamiek en een licht vooruitgangsgeloof in hun tijdsconcept. Alles staat met

elkaar in verbinding en komt op de één of andere manier terug. Zowel de historisch gegroeide mechanismen van onderdrukking waar zij als volk reeds eeuwenlang tegen vechten, als de hoop op en de strijd voor een meer rechtvaardige wereld. *“The past is not merely the precondition of the present but a condition of it.”*¹⁷⁴ Het verleden is permanent aanwezig in het heden dankzij de jarenlange opstapeling van ervaringen, kennis, hoop en verdriet. *Todo vuelve.*¹⁷⁵

Daarnaast komt de ‘aanwezigheid’ van het verleden die de kosmovisie toelaat het best tot uiting in de relatie die de Maya’s met hun overleden vrienden en familieleden hebben. Voor de Maya’s betekent ‘dood’ niet het tegenovergestelde van ‘levend’, want de voorouders blijven dankzij hun cyclische tijdsvisie aanwezig in elk aspect van het dagdagelijkse bestaan.¹⁷⁶ We zien hier een zeer directe link met het *presence*-begrip. Denk maar aan het verschil dat Bevernage maakt tussen ‘verlies’ en ‘afwezigheid’ (cfr. supra). De Maya’s erkennen dat het verleden reeds ‘geschied’ is maar dat wil niet zeggen dat het daarom ook ‘afwezig’ is. Voor de Maya’s, *“time is a living entity that has always already existed as a place where living people interact with the living spirits that animate all celestial bodies.”*¹⁷⁷

Het verleden wordt daarom beschouwd als *“ancestral time”*, de tijd van de voorouders die af en toe wel eens op bezoek durven te komen. Onder andere omstandigheden echter, zoals bv. na de afslachting van 152 Q’eqchi’ Maya’s in oktober 1982 in San Jose Rio Negro¹⁷⁸, blijft het verleden als een afgeslagen beest ronddolen. In deel IV zullen we zien hoe spiralisme en *presence* bij sommige onderdrukte bevolkingsgroepen concreet naar boven komen tijdens de verwerking van traumatische ervaringen uit het verleden.

¹⁷⁴ B. BEVERNAGE, “Time, Presence, and Historical Injustice”, in: *History and Theory*, 47 (2008), 2, p. 12-13.

¹⁷⁵ Vertaling: “Alles komt terug”

¹⁷⁶ T. BOEYKENS, *Gerechtigheid met een Gezicht. Het Belang van Culturele Context bij Transitional Justice: De Burgeroorlog in Guatemala (1960-1998)*, Gent (onuitgegeven Bachelorpaper Universiteit Gent), 2011, p. 32. (promotoren B. Bevernage en L. Colaert).

Denk aan het verschil dat Bevernage maakt tussen ‘verlies’ en ‘afwezigheid’.

¹⁷⁷ s.n., *Mayan Astronomy. Note 4: Rigoberta Menchu-Tum: The Way Time Stands Today*, in: <<http://mayanastro.freeservers.com/rigoberta1.html>>, geraadpleegd op 03.05.2012.

¹⁷⁸ Moordpartij in oktober 1982 waar het leger verantwoordelijk was voor de dood van 152 Q’eqchi’ Maya’s. In: A. HUET, *Nos salvó la sagrada selva. La Memoria de Veinte Comunidades Q’eqchi’es que sobrevivieron al Genocidio*, Cobán, ADICI Wakliiqo, p. 346.

5. Gebruik en misbruik van de geschiedenis

5.1 Geschiedenis plegen

Een verdwaalde tooghanger vertelde me vorige week zo vlak voor sluitingsuur dat hij ooit historicus was geweest, maar uiteindelijk toch een andere levenswandel had gekozen: *“Ik wou liever zélf geschiedenis gaan maken in plaats van ze te schrijven”*. De man bedoelde waarschijnlijk dat hij liever iets nuttiger wou doen in plaats van heel de tijd historische artikels te schrijven. Tegen het licht van onze huidige academische cultuur schuilt een zekere waarheid in. Toch zette zijn op het eerste zicht perfect logische uitspraak mij aan het denken en ik herinnerde mij na enig gemijmer en geheel volgens de conclusie van mijn zopas afgerond veldwerk, dat geschiedenis schrijven ook effectief geschiedenis maken is.

We zagen reeds dat alle culturen de fundamentele behoefte hebben om een verhaal over zichzelf te schrijven en betekenis te verlenen aan het verleden. Sociale groepen construeren zo hun collectief geheugen en legitimeren daarmee hun actueel discours. Willen of niet, deze culturele praktijk van geschiedenis plegen, is daarom steeds ideologisch geladen en verbeelde gemeenschappen kunnen het verleden aldus gebruiken of misbruiken.¹⁷⁹

Tijdsregimes zijn mentale constructies die vaak politieke motivaties verhullen, of de auteur nu een lineaire of spiralistische visie aanhangt.¹⁸⁰ Om dat te verduidelijken citeer ik de kritische Paul Valéry met een kritiek op de vele vormen van intellectuele prostitutie waartoe historici zich via pseudohistorische argumentatie kunnen lenen: *“L’histoire est le produit le plus dangereux que la chimie de l’intellect ait élaboré. Ses propriétés sont bien connues. Il fait rêver, il enivre les peuples, leur engendre de faux souvenirs, exagère leurs réflexes, entretient leurs vieilles plaies, les tourmente dans leur repos, les conduit au délire des grandeurs ou à celui de la persécution, et rend les nations amères, superbes, insupportables et vaines. L’histoire justifie ce que l’on veut. Elle n’enseigne rigoureusement rien, car elle contient tout et donne des exemples de tout.”*¹⁸¹

Naar aanleiding van de situatie in Syrië deed Rudy Vranckx in maart 2012 een rake uitspraak: *“Het eerste slachtoffer in een oorlog is de waarheid. Zo is het altijd geweest en de overwinnaars schrijven later meestal toch de geschiedenis.”*¹⁸² Zoals we in deel III zullen zien, gebruikt ook de

---

¹⁷⁹ M.S. PHILLIPS, “Rethinking historical distance: from doctrine to heuristic”, in: *History and Theory*, 50 (2011), 4, p. 13.

¹⁸⁰ M. BOONE, *Historici en hun métier. Inleiding tot de historische kritiek*, Gent, Academia Press, 2007, p. 257.

¹⁸¹ M. BOONE, *Historici en hun métier. Inleiding tot de historische kritiek*, Gent, Academia Press, 2007, p. 294.

¹⁸² R. VRANCKX, *Waarheid of verzinsel in Homs*, in: <<http://www.demorgen.be/dm/nl/2461/De-Gedachte/article/detail/1405029/2012/03/07/Waarheid-of-verzinsel-in-Homs.dhtml>>, geraadpleegd op 07.03.2012.

Guatamalteeke staat het verleden als wapen in de strijd om historisch geheugen en identiteit.¹⁸³ Geschiedenis en politiek gaan hand in hand en ‘*politics of history*’ en ‘*politics of time*’ zijn dan ook populaire termen onder academici.¹⁸⁴

5.2 *Geschiedenis als emancipatie*

Manipulatie van het verleden is in Guatemala dagelijkse kost. De geschiedenis wordt er echter ook steeds meer ingezet voor de emancipatie van onderdrukte maatschappelijke groepen, zoals we ook in deel IV zullen zien. Door alles in perspectief te plaatsen en historisch te contextualiseren kunnen historici vermijden dat geschiedenis wordt misbruikt en gemanipuleerd voor politieke, economische en sociale doeleinden. Het is met zulke activiteiten dat de historicus zich op een verantwoorde manier kan, mag en zelfs moet engageren.¹⁸⁵

Ik durf niet te beweren dat mijn scriptie zal spreken in naam van alle benadeelde sociale groepen in Guatemala. Toch beschouw ik het als één van de hoofddoelstellingen van dit thesisproject te schrijven tegen sociale ongelijkheid en grove mensenrechtenschendingen. In dat opzicht ben ik het volkomen eens met Victoria Sanford, een geëngageerde Amerikaanse antropologe: “*Het aanklagen van onrechtvaardigheid en onderdrukking is geen naïeve, ouderwetse en anti-intellectuele onderneming of een eenzijdige totalitaire visie van het Marxisme.*”¹⁸⁶ Meer zelfs, het is een cruciale historische taak het verleden te begrijpen in de strijd om een betere toekomst. Historici die zich maatschappelijk relevant willen maken, kunnen aldus bijdragen aan de strijd om het historisch geheugen van Guatemala. Graven naar dit verleden kan dan ook een zoektocht zijn naar een betere toekomst en een kritische reflexie over de zogenaamde neoliberale vooruitgang, zoals ook uit deel III zal blijken. Of zoals John Torpey het zegt: “*Righting past wrongs to righten the future, to search for a vision of a better tomorrow.*”¹⁸⁷

---

¹⁸³ J. RÜSEN, Introduction, in: J. RÜSEN (ed.), *Time and History. The Variety of Cultures*. New York, Berghahn Books, 2007, p. 4.

¹⁸⁴ B. BEVERNAGE, *History, Memory and State-sponsored violence. Time and Justice*, New York/London, Routledge, 2011, p. 169.

¹⁸⁵ T. BOEYKENS, *Het geheugen van Guatemala. Een studente geschiedenis op zoek naar de historische realiteit van Guatemala*, in: <<http://www.dewereldmorgen.be/blogs/tessaboeykens/2012/02/28/het-geheugen-van-guatemala-een-studente-geschiedenis-op-zoek-naar-de->>, geraadpleegd op 28.02.2012.

¹⁸⁶ V. SANFORD en A. ANGEL-AJANI (eds.), *Engaged Observer. Anthropology, Advocacy and Activism*, Londen, Rutgers University Press, 2006, p. x.

¹⁸⁷ T. BOEYKENS, *Het geheugen van Guatemala. Een studente geschiedenis op zoek naar de historische realiteit van Guatemala*, in: <<http://www.dewereldmorgen.be/blogs/tessaboeykens/2012/02/28/het-geheugen-van-guatemala-een-studente-geschiedenis-op-zoek-naar-de->>, geraadpleegd op 28.02.2012.

DEEL III

DOMINANTE VISIES OP HET VERLEDEN

Inleiding

In het theoretisch kader van deel II zagen we hoe alle culturen en volkeren de fundamentele behoefte hebben om een verhaal over zichzelf te schrijven en zo hun eigen geschiedenis te ‘maken’. De natie is een politieke en sociale constructie die als basis kan dienen voor de ontwikkeling en legitimatie van bepaalde ideeën. Zo heeft ook de Guatemalteekse staat als dominante actor binnen de natie haar eigen officiële geschiedenis neergeschreven. Dit collectief geheugen moet het land helpen om te gaan met de erfenis van haar koloniale verleden, een controversiële onafhankelijkheidsverklaring en 36 jaar verscheurend burgerconflict. Dat is geen gemakkelijke opdracht.

Om te voorkomen dat de regering als grote boosdoener wordt beschouwd en de natie haar legitimiteit verliest, hebben zich in de nasleep van het gewapend conflict een aantal interpretaties van dit bewogen verleden gevormd die vandaag als de officiële geschiedenis gelden. Het eerste hoofdstuk van dit deel bestaat uit een kritische analyse van 3 stellingen die deze dominante visie op het verleden bepalen. Eerst en vooral zullen we zien hoe geclaimd wordt dat de staatsrepressie een vorm van verdediging was tegen het oprukkende internationale communisme. Daarnaast geeft men toe dat er tijdens de oorlog bepaalde excessen hebben plaatsgevonden en wordt beweerd dat de guerrilla daar even schuldig aan is. Tot slot ontkent de staat publiekelijk dat er ooit sprake is geweest van genocide in Guatemala.

In hoofdstuk 2 van dit deel analyseren we daarna volgens welk historiciteitsregime de staat deze officiële geschiedschrijving vormgeeft. Aan de hand van discoursanalyse en literatuurstudie zal blijken dat de waarden en normen van de natie weerspiegelt worden door een lineair tijdsbeeld met bijhorend vooruitgangsgeloof. We zullen ons daarbij afvragen wat de sociaal-politieke gevolgen zijn van de performativiteit¹⁸⁸ van dit historisch discours en proberen te achterhalen met welke achterliggende bedoelingen de staat dit tijdsregime construeert.

---

¹⁸⁸ Zie Theoretisch kader “1.2 *Imagined Communities*”

1. Het verleden onder vuur

1.1 Een doordachte strategie: 'the politics of history'

Om de eigen identiteit vorm te geven, kan men terugvallen op herinneringen uit het verleden. Willen of niet, we gaan daarbij zeer selectief te werk omdat we immers ook voor een groot deel zelf bepalen wie we willen zijn. Vergelijk het met het nieuwe soort profiel dat *facebook* onlangs lanceerde; 'de tijdslijn'. Daar zet men immers ook alleen maar foto's op die door anderen gezien mogen worden en die de weerslag zijn van hoe iemand zichzelf graag *profileert*. In meer extreme gevallen kunnen die foto's ook bewerkt worden voor een beter eindresultaat. Politieke leiders doen soms hetzelfde, maar dan in de geschiedenisboeken. Dominante actoren als de staat kunnen sterk bepalen wat herinnerd wordt en wat niet gezien het collectieve geheugen een sociale constructie is.¹⁸⁹ Zwarte pagina's uit het verleden worden niet zelden weggemoffeld of op zijn minst wat bijgewerkt. De geschiedenis van het land is namelijk best zo glorieus mogelijk want dient de huidige natiestaat te wettigen.

Geschiedschrijving kan dus een doordachte strategie zijn en zegt soms meer over de huidige politieke klasse en hoe die naar de toekomst kijkt dan over het eigenlijke verleden zelf. Of zoals Alexandra Barahona De Brito het stelt: "*What each society decides to remember and forget largely determines how it projects its future*".¹⁹⁰ De dialoog tussen heden en verleden kan dus erg selectief zijn en academici spreken dan ook geregeld over "*the politics of history*"¹⁹¹.

Naast het doelbewust gebruiken of negeren van bepaalde passages uit de geschiedenis kan men echter nog een stap verder gaan en de waarheid moedwillig verdraaien om het bestaan van de staat te rechtvaardigen. Het gevaar is dat deze praktijk kan leiden tot manipulatie van de publieke opinie. In zijn recensie van het boek "*Denken over de twintigste eeuw*" van historicus Tony Judt, schrijft Yves Desmet over de gevaren van deze narratieve toepassing: "*Steeds weer zorgen de verhalen er rond ervoor dat ook verstandige mensen reisgenoten worden van abjecte machtssystemen, en daar ook blijven in geloven*"¹⁹² Wat geschiedenis en herinnering betreft, is er daarom een belangrijke rol weggelegd voor historici. Als publieke intellectuelen kunnen ze zowel gevraagd als ongevraagd mythes doorprikken en de verborgen politieke agenda's erachter blootleggen.

---

¹⁸⁹ T. FORSBERG, *The Philosophy and Practice of Dealing with the Past: Some Conceptual and Normative Issues*, in: N. BIGGAR (ed.), *Burying the Past. Making Peace and Doing Justice after Civil Conflict*. Washington D. C., Georgetown University Press, 2003, p. 60.

¹⁹⁰ A. BARAHONA DE BRITO, C. GONZÁLEZ-ENRÍQUEZ en P. AGUILAR, *The politics of memory. Transitional Justice in Democratizing Societies*, Oxford, Oxford University Press, 2001, p. 160.

¹⁹¹ Een term die ook door Howard Zinn wordt gebruikt in: H. ZINN, *The Politics of History*, Illinois, University of Illinois Press, 1990, 408 p.

¹⁹² Y. DESMET, *Denken over de twintigste eeuw*, in: <<http://www.liberales.be/boeken/denkenover>>, geraadpleegd op 20.04.2012.

Fernando Suazo¹⁹³, een ex-Dominicaan die in de Guatemalteekse regio Rabinal heeft gewerkt, spreekt in het geval van Guatemala over mythevorming en pseudohistorische waarheidsclaims en wijst de staat als schuldige aan: “*De geschiedenis van de Maya’s in Guatemala is een lang en pijnlijk schandaal van demonisatie en manipulatie [...]*.”¹⁹⁴ In wat volgt onderzoeken we aan de hand van drie statelijke waarheidsclaims over het recente gewapend conflict of deze stelling al dan niet opgaat. Er zal worden nagegaan op welke manier de Guatemalteekse staat het verleden concreet inschakelt en met welke politieke, sociale en economische bijbedoelingen zij dit doet.

1.2 *Het Rode Gevaar*

In 2003 publiceerde de ex-militair Mario Mérida een boek genaamd “*Wraak of Historisch Oordeel*”. Daarin probeert hij de partijdigheid van de waarheidscommissie (CEH) te bewijzen, net als de stelling dat ook de guerrilla volgens hem grove misdaden heeft begaan. In zijn voorwoord draagt hij het boek op aan iedereen die “*in 1954 tegenover de guerrilla kwam te staan*”, “*zijn leven gaf om de Guatemalteekse natie te verdedigen*” en aan iedereen die heeft meegeholpen om “*de teloorgang van de Guatemalteekse staat*” te voorkomen.¹⁹⁵ Dergelijk discours is eigen aan veel ex-militairen. De dominante visie op het verleden stelt dat de staatsrepressie een vorm van verdediging was tegen het oprukkende communisme dat werd beschouwd als een reële bedreiging voor het voortbestaan van de natie.

Volgens sociaal wetenschapper Alfonso Huet luidde het discours van het leger en de staat als volgt: “*Het is de guerrilla die begon, het is het internationale communisme, [...] het zijn zij die u van uw land gaan beroven.*”¹⁹⁶ De repressie werd en wordt aldus voorgesteld als noodzakelijke defensieve reactie tegen de guerrilla. De staat probeert via haar discours een beeld van ‘de andere’ op te hangen, de communist die een bedreiging was voor de economie en alle grond van de mensen wilde komen afnemen.¹⁹⁷ Een drastische aanpak was volgens hen noodzakelijk om het instorten van de natie te voorkomen.

---

¹⁹³ Fernando Suazo is de zoon van een ex-militair onder het Spaanse Franco-regime en opgegroeid in Guernica (Spanje). Daarna trok hij als lid van een dominicanengemeenschap naar Guatemala waar hij pastoraal werk verrichtte in Rabinal. Zijn vrouw is van Maya-Achí afkomst en hij beheerst de taal dan ook perfect.

¹⁹⁴ F. SUAZO, *La cultura maya ante la muerte – daño y duelo en la comunidad achi’ de Rabinal*, Rabinal, ECAP, 2001, p. 60. Origineel citaat: “*La historia maya de Guatemala es un largo y doloroso escándalo de satanización y manipulación [...]*.”

¹⁹⁵ M. A. MÉRIDA GONZÁLEZ, *Venganza o Juicio Histórico. Una lectura retrospectiva del informe de la CEH*, Ciudad de Guatemala, Litografías Modernas, 2003, 123 p.

¹⁹⁶ Interview met Alfonso Huet, 27.04.2012, Cobán (Alta Verapaz, Guatemala). Originele transcriptie: “*Es la guerrilla que empezó, es el comunismo internacional, [...] son ellos que le van a quitar su tierra.*”

¹⁹⁷ Opname live-uitzending “Radio Guerrilla”, *La memoria en disputa*, 22.02.2012, Ciudad de Guatemala (Guatemala).

a. *De kip of het ei*

Vanuit diezelfde 'natie' klinken echter stemmen die het niet eens zijn met deze officiële geschiedenis. Eerst en vooral zijn er Guatemalteken die niet akkoord gaan met de claim dat de repressie een reactie was op het geweld van de guerrilla. Zo is de Guatemalteekse fotograaf Daniel Hernández-Salazar ervan overtuigd dat er éérst staatsgeweld was en pas daarna een tegenreactie van het volk: *"Ik denk inderdaad dat de URNG is voortgekomen uit de noodzaak van de bevolking om zich te verdedigen."* Volgens hem heeft de staat echter de mythe gecreëerd dat het andersom is gebeurd. De officiële geschiedenis vertelt dat de guerrillero's terroristen waren en dat de staat de natie moest beschermen tegen het 'Rode Gevaar'.¹⁹⁸ Alfonso Huet vertelt echter dat de meerderheid van de mensen in het departement Alta Verapaz de guerrilla niet eens kende alvorens zij van hun dorpen naar de bergen vluchtten.¹⁹⁹ Net als Hernández-Salazar meent ook Genaro Fabián dat het gedrag van de staat de opstand heeft uitgelokt: *"Voor de Dorpen In Verzet was er geen plan, niemand zei 'bon, we gaan ons organiseren in verzetsdorpen, we gaan vechten'. Het was overleving. De mensen vochten voor hun leven."*²⁰⁰

De beslissing van velen om zich aan te sluiten bij de subversieve groepen was veelal het gevolg van concrete ervaringen. Velen waren bv. getuige geweest van de moord op vrienden of familieleden. Ook de sociaal-economische situatie waarin een groot deel van het land verkeerde, leidde burgers tot bij het gewapend verzet: *"De hoofdrede waarom ze zich aansloten was omdat ze zich uitgesloten voelden van het onderwijs en andere mogelijkheden als mens. Die uitsluiting die ook de CEH erkent, was de motor die vele compañeros²⁰¹ ertoe aanzette zich aan te sluiten om te vechten voor een Guatemala dat rekening houdt met alle leeftijden, met alle volkeren, mannen en vrouwen."*²⁰²

Toch creëerde de staat het idee dat het allemaal de schuld was van de guerrilla, dat zij het gevecht waren gestart. Toen Ríos Montt aan de macht kwam, verklaarde hij 'bereid te zijn amnestie te verlenen' aan iedereen die uit het woud en de bergen terugkeerde en zich aansloot bij de PAC's. Genaro Fabián, die toen deel uitmaakte van de verzetsbeweging CPR²⁰³, drukt zijn verontwaardiging uit over dit voorstel: *"Het was verschrikkelijk want eerst hadden ze mijn moeder, mijn mama vermoord, en dan zou ik mij moeten gaan verontschuldigen? Ik bedoel, integendeel!"*²⁰⁴

---

¹⁹⁸ Interview met Daniel Hernández-Salazar, 02.03.2012, Ciudad de Guatemala (Guatemala). Originele transcriptie: *"Yo si creo que URNG salió de la necesidad de la población civil de defenderse"*.

¹⁹⁹ Interview met Alfonso Huet, 27.04.2012, Cobán (Alta Verapaz, Guatemala).

²⁰⁰ Interview met Genaro Fabián Gregorio, 24.04.2012, Ixcán (Quiché, Guatemala). Originele transcriptie: *"Para las comunidades en resistencia no hubo un plan, nadie dijo 'bueno nos vamos a organizar en comunidades en resistencia, vamos a pelear'. Allí era la sobrevivencia. La gente luchó por la vida."*

²⁰¹ Vertaald als "kameraad".

²⁰² CANTABAL, *Por qué se fueron a la guerrilla*, in:

<<http://www.youtube.com/watch?v=Gy6nSrK4erk&feature=related>>, geraadpleegd op 26.07.2012.

²⁰³ De CPR, "Dorpen in Verzet", waren gemeenschappen die door de repressie van hun dorpen naar de bergen of het woud waren gevlucht en zich van daaruit tegen het regime verzetten.

²⁰⁴ Interview met Genaro Fabián Gregorio, 24.04.2012, Ixcán (Quiché, Guatemala). Originele transcriptie: *"La cosa era terrible porque después que mató a mi madre, mi mama, y me tiene que perdonar? O sea, al contrario!"*

Fig. 15: Graffiti van Che Guevara in Ixcán

Dat bepaalde bewegingen zoals de URNG sympathiseerden met het communisme valt evenwel niet te ontkennen. De ideeënstroom uit o.a. Cuba en Nicaragua, die respectievelijk in 1959 en 1978 een revolutie doormaakten, is daarbij zeer belangrijk geweest. De URNG onderhield zeer sterke banden met Cuba, waar zij regelmatig gezanten naartoe stuurde.²⁰⁵ Als bewijs van deze Centraal-Amerikaanse verwevenheid vind je bv. in Ixcán graffiti van Che Guevara op de muren in het dorp. De vraag is of dat de moord op 200.000 mensen kan rechtvaardigen.

b. Tierra arrasada

Daarnaast gaan er ook stemmen op die zich verzetten tegen de claim dat de repressie enkel gericht was tegen leden van de guerrilla. Zo is bv. dikwijls gebleken dat ook vakbondsleden, boeren en studenten die geen banden met de rebellen hadden, geïsoleerd werden. De catechist Marcelino Lopez, die momenteel in Ixcán voor ADESI²⁰⁶ werkt, vertelt hoe het leger en de staat misbruik maakten van het beeld van de staatsgevaarlijke communist: *“Ze gebruikten het als politiek, ‘we zijn de guerrilla aan het vermoorden’, maar dat is niet zeker, ze vermoordden een boer.”*²⁰⁷ De Mayagemeenschappen werden ervan beschuldigd *“a potential source of rebellion”* te zijn en werden dan ook met die reden aangevallen.²⁰⁸

De mythe dat de repressie zogezegd enkel gericht was tegen subversieve groepen kan nochtans gemakkelijk ontmaskerd worden. De antropoloog Alfonso Huet maakte bv. mee dat een ontdekt massagraf in Cobán enkel uit de lichamen van vrouwen en kinderen bestond: *“Wat doen de lijken van vrouwen en kinderen in een militaire zone?”* Veel controverse is hier volgens hem niet mogelijk: *“De beenderen spreken”*.²⁰⁹ Onder meer dit massagraf in Cobán bewijst dat de repressie in 1980 een nieuwe fase in ging met de *‘tierra arrasada’*-techniek en het geweld niet langer selectief was. Een element dat dikwijls terugkomt in de getuigenissen is dat de soldaten ook zwangere vrouwen martelden door hun buik open te snijden en de foetus eruit te trekken. Op basis van al deze

²⁰⁵ Interview met Andrés K.M. (anoniem), 25.04.2012, departement Quiché (Guatemala).

²⁰⁶ *“Organisatie voor Sociale Ontwikkeling in Ixcán”*

²⁰⁷ Interview met Marcelino Lopez Balan, 25.04.2012, Ixcán (Quiché, Guatemala). Originele transcriptie: *“Ellos lo utilizaron como un político, ‘estamos matando a la guerrilla’, pero no es cierto, lo que mataron es un campesino”*.

²⁰⁸ P. BALL, P. KOBRAK en F.S. HERBERT, *State Violence in Guatemala, 1960-1996*, pp. 90-93.

²⁰⁹ Interview met Alfonso Huet, 27.04.2012, Cobán (Alta Verapaz, Guatemala). Originele transcripties: *“Qué hacen cadáveres de mujeres y niños en una zona militar?”*, *“Los huesos hablan”*.

gruwelijkheden spreken de waarheidscommissie en veel andere onderzoekers van “*een statelijke uitroeiingspolitiek van volkeren op basis van hun zagezegde sympathie voor de guerrilla.*”²¹⁰

“*Wat ze bestreden waren gedachten, [...] intellectualiteit.*”, zegt Anna S. die zelf les volgde aan de Universiteit van San Carlos wiens studenten ook gevisieerd werden. Ze vertelt hoe zij en haar klasgenoten het allemaal niet zo serieus namen in het begin, maar toch stilaan begrepen wat er aan de hand was toen bleek dat er medestudenten verdwenen:

“*Herinner je je Fulancito nog? - Ja? - Verdwenen! - Herinner je je Benganito nog? - Ja! - De jongen die samen met ons... - Jaaa! - Verdwenen! - Hoe? - Het leger nam hem mee. - Hoe? - Ze kwamen naar de unief en namen hem mee! - Hoe? - Wel, dat weten we niet.*”

Haar man, die ook aan de USAC studeerde, vertelt hoe ze hun studentenkaarten goed moesten verstoppen als ze door de stad liepen. Wie werd tegengehouden met dergelijk materiaal werd er immers meestal van beschuldigd guerrillero te zijn. Anna S. en haar man waren in 1980 op de universiteit toen 2 jeeps van het leger binnenreden en willekeurig studenten begonnen neer te schieten.²¹¹

De repressie was zagezegd enkel tegen de guerrilla gericht maar dit concept werd wel zéér breed opgevat. Elke vorm van burgerlijke ongehoorzaamheid of zelfs sociale organisatie werd namelijk al gelijkgesteld aan communisme. Marcelino Lopez uit Ixcán vertelt waarom zijn gemeenschap van communisme beschuldigd werd: “*Omdat het eenheid heeft, [...] communistisch zeggen de mensen, het leger, [...] omdat de organisatie heel sterk is.*” Hij praat vol overgave en in de tegenwoordige tijd, alsof het nog allemaal aan het gebeuren is.²¹²

Wie zich engageerde in de strijd om gelijke rechten en een eerlijke landverdeling, zoals bv. vakbondsleden, boeren of studenten, werd meteen gevisieerd.²¹³ We kunnen besluiten dat de zagezegde ‘dreiging van het internationale communisme’ als argument werd gebruikt om elke vorm van sociaal protest de kop in te drukken. Op deze manier werd alle opstandigheid, ook het vreedzaam verzet, in naam van de natie platgetrapt.²¹⁴

---

²¹⁰ M. RODRÍGUEZ PELLECCER, “*Quiero que alguien me demuestre que hubo genocidio*”, in: <<http://plazapublica.com.gt/content/quiero-que-alguien-me-demuestre-que-hubo-genocidio>>, geraadpleegd op 18.07.2012. Origineel citaat: “[...] una política estatal de exterminio de poblaciones por una supuesta simpatía con las guerrillas”.

²¹¹ Interview met Anna S. (anoniem), 03.05.2012, Ciudad de Guatemala (Guatemala). Originele transcripties: “*Lo que se combatía era el pensamiento, [...] la intelectualidad*”, “*Te recuerdas de Fulancito?*”, ‘*Si?*’, ‘*Desapareció!*’, ‘*Te recuerdas de Benganito?*’, ‘*Si!*’, ‘*El que estaba haciendo con nosotros la...*’, ‘*Siii!*’, ‘*Desapareció*’, ‘*Y cómo?*’, ‘*Se los llevó el ejército.*’, ‘*Cómo?*’, ‘*Venía para la U y se lo llevó!*’, ‘*Cómo?*’, ‘*Pues no se saben.*’”

²¹² Interview met Marcelino Lopez Balan, 25.04.2012, Ixcán (Quiché, Guatemala). Originele transcriptie: “*Porque tiene unidad, [...] Comunista dice la gente, el ejército, [porque] la organización es muy fuerte.*”

²¹³ T. BOEYKENS, *Gerechtigheid met een Gezicht: Memorias de un Genocidio*, in: <<http://www.dewereldmorgen.be/blogs/tessaboeykens/2012/03/13/gerechtigheid-met-een-gezicht-memorias-de-un-genocidio>>, geraadpleegd op 14.03.2012.

²¹⁴ S. PALENCIA FRENER, *Entre dos fuegos? Neutralización de la lucha Ixil en David Stoll y la cuestión de memoria revolucionaria en Guatemala (1970-1983)*, in: <<http://www.albedrio.org/htm/otrosdocs/comunicados/issuus/Documentos-0012.htm>>, geraadpleegd op 28.06.2012.

Om haar eigen waarheid te blijven verdedigen, trekt het leger vaak de betrouwbaarheid van mondelinge bronnen in twijfel. Mario Mérida opent zo bv. zijn boek met een veelzeggend citaat: “*De getuigenis kan onderzoek en historische analyse niet vervangen.*”²¹⁵ Hij verwijst hiermee naar het feit dat de CEH zich grotendeels baseert op mondelinge getuigenissen en dus op het geheugen van de vele slachtoffers. Met dit citaat maakt hij een duidelijk onderscheid tussen geschiedenis en herinnering, waarbij hij suggereert dat dit laatste concept onbetrouwbaar en onwetenschappelijk is ten opzichte van de academische en objectieve geschiedschrijving. De spirituele Maya-leider Daniel R. H. wijst daarentegen op het gevaar dat de westerse cultuur het geschreven woord boven de orale traditie plaatst.²¹⁶ Ook hoogleraar in de antropologie Rik Pinxten wijst op deze vorm van westerse vooringenomenheid waar “*in den beginne het woord*” is.²¹⁷ Men kan uiteraard niet ontkennen dat het geheugen selectief te werk gaat en het relaas van de slachtoffers daarom subjectief kan zijn. Maar waarom zou Guatemala’s officiële geschiedschrijving meer waarheid bevatten? Dit zijn thema’s waar fel over gediscussieerd kan worden. Toch is één ding zeker en ik herhaal daarvoor Alfonso Huet: “*De beenderen spreken.*”²¹⁸

Fig. 16: De tierra arrasada-techniek vernietigde het hele dorp. Links onderaan rukt een soldaat een baby uit de buik van een vrouw

²¹⁵ M. A. MÉRIDA GONZÁLEZ, *Venganza o Juicio Histórico. Una lectura retrospectiva del informe de la CEH*, Ciudad de Guatemala, Litografías Modernas, 2003, p. i. Origineel citaat: “*El testimonio no sustituye a la investigación y al análisis histórico.*”

²¹⁶ Interview met Daniel R.H. (anoniem), 26.04.2012, Cobán (Alta Verapaz, Guatemala).

²¹⁷ R. PINXTEN, *Goddelijke Fantasie*, Antwerpen, Houtekiet, 2000, p. 36.

²¹⁸ Interview met Alfonso Huet, 27.04.2012, Cobán (Alta Verapaz, Guatemala). Originele transcripties: “*Qué hacen cadáveres de mujeres y niños en una zona militar?*”, “*Los huesos hablan*”.

1.3 De mythe van de 2 demonen: leger vs. guerrilla

In deel I van de scriptie zagen we reeds dat de waarheidscommissie (CEH) de staat officieel verantwoordelijk acht voor 93% van de misdaden tijdens het conflict.²¹⁹ Daarnaast werd het dodental geschat op ongeveer 200.000 personen.²²⁰ Absolute negatie is dus onhoudbaar. Om hun geloofwaardigheid niet kwijt te spelen moeten de staat en het leger dus wel toegeven dat er tijdens de oorlog bepaalde ‘excessen’ hebben plaatsgevonden. Een land op lijken bouwen is een slecht idee en al zeker als die lijken eigen burgers blijken te zijn. Men moet dus de perceptie vermijden dat de Guatemalteekse natie enkel heeft kunnen standhouden dankzij een “statelijke uitroeiingspolitiek”²²¹ van iedereen die niet in de pas liep. Daarom stelt de dominante versie op het verleden dat de guerrilla even schuldig is aan de 200.000 doden als het leger en de staat.²²² De staat wil daarmee af van haar ‘overdreven’ daderrol en trekt daarom de conclusie van de waarheidscommissie (CEH) in twijfel: “*De Historische Ophelderingscommissie slaagde er niet in de waarheid naar boven te halen en vertelt niet wat er in het land is gebeurd*”, aldus Guatemala’s huidige president en ex-militair Otto Pérez Molina.

De Guatemalteekse historicus Luis Pedro is het helemaal niet eens met deze visie op het intern gewapend conflict. Tijdens ons gesprek over gebruik en misbruik van de geschiedenis, identificeert hij deze ‘mythe van de 2 demonen’²²³ als één van de grote verhalen die na het conflict zijn geconstrueerd als zelfverdedigingsmechanisme van de staat: “*De grootste mythe is de traditionele visie van de twee legers en de samenleving - die niet wist wat er gebeurde - in het midden. Dit is absoluut onwaar.*” Ten eerste is het volgens hem overduidelijk wie de grootste dader is. En ten tweede zet deze visie het leger en de guerrilla tegenover elkaar waardoor de oligarchie en de bedrijfswereld buiten schot blijft, terwijl deze volgens Luis Pedro evenzeer de verantwoordelijkheid dragen (cfr. infra).²²⁴

---

²¹⁹ CEH, *Guatemala Memoria del Silencio, Conclusiones*, in:

<<http://shr.aaas.org/guatemala/ceh/report/spanish/concl.html>>, geraadpleegd op 02.08.2012.

²²⁰ Anonieme getuigenis, 1982, San Andrés (Itzapa, Chimaltenango, Guatemala). Geciteerd in: T. BOEYKENS, *Gerechtigheid met een Gezicht: Memorias de un Genocidio*, in:

<<http://www.dewereldmorgen.be/blogs/tessaboeykens/2012/03/13/gerechtigheid-met-een-gezicht-memorias-de-un-genocidio>>, geraadpleegd op 14.03.2012.

²²¹ M. RODRÍGUEZ PELLECCER, “*Quiero que alguien me demuestre que hubo genocidio*”, in:

<<http://plazapublica.com.gt/content/quiero-que-alguien-me-demuestre-que-hubo-genocidio>>, geraadpleegd op 18.07.2012. Origineel citaat: “[...] una política estatal de exterminio de poblaciones por una supuesta simpatía con las guerrillas”.

²²² M. A. MÉRIDA GONZÁLEZ, *Venganza o Juicio Histórico. Una lectura retrospectiva del informe de la CEH*, Ciudad de Guatemala, Litografías Modernas, 2003, 123 p.

²²³ Groepsinterview met H.I.J.O.S. Guatemala, 24.03.2012, Ciudad de Guatemala (Guatemala).

²²⁴ Interview met Luis Pedro Taracena Arriola, 20.04.2012, Ciudad de Guatemala (Guatemala). Originele transcriptie: “*La fundamental es la visión tradicional de los dos ejércitos y la sociedad en el medio que no sabía qué pasaba. Eso es absolutamente falso.*”

De jongeren van het stedelijk geheugencollectief H.I.J.O.S. beweren dat er sprake is van manipulatie van de publieke opinie.²²⁵ Zij willen het zelfs niet over een ‘intern gewapend conflict’ hebben, omdat deze term twee vechtende groepen tegenover elkaar plaatst. Daarbij worden de structurele oorzaken van de oorlog volgens hen onzichtbaar gemaakt, net als de verantwoordelijkheid van de oligarchie, de staat en de internationale gemeenschap. H.I.J.O.S. kiezen daarom voor de termen “*terrorismo de estado*” of “*guerra sucia*”.²²⁶

Ook Hector Nuila, secretaris-generaal van de politieke partij URNG-MAIZ en vroeger lid van de guerrillabeweging URNG, weigert om over een ‘intern gewapend conflict’ te spreken. Volgens hem dwingt de term het geheel van volksstrijd en socio-politieke processen in een Noord-Amerikaans denkkader. Hij praat dan ook niet over een conflict maar over “*de revolutionaire oorlog van het volk*”, “*la guerra popular revolucionaria*”.²²⁷

Volgens de waarheidscommissie is het zeer duidelijk wie de grootste dader is, al moet men erkennen dat ook de guerrilla bloed aan haar handen heeft aangezien zij verantwoordelijk werd gesteld voor 3% van de misdaden.²²⁸ In tegenstelling tot de staat accepteert de voormalige URNG de conclusies van de CEH wél en heeft in 1998 zelfs publiekelijk haar excuses aangeboden aan de slachtoffers. Toch vindt Hector Nuila dat het gebruik van geweld ter verdediging van de rechten van het volk gerechtvaardigd is. Zijn mening is dan ook zeer duidelijk: “*Het enigste slachtoffer van de gewapende confrontatie is het volk. En de enigste dader is het leger.*”²²⁹

De eindrapporten van de waarheidscommissies²³⁰ worden soms ook in twijfel getrokken door de slachtofferbeweging zelf, maar dan met andere doeleinden. Antropoloog Alfonso Huet, die het conflict vanaf 1980 in Cobán²³¹ bij de Q’eqchi’-gemeenschappen²³² meemaakte, beweert bv. dat de situatie zelfs nóg erger is dan ze wordt voorgesteld door de katholieke waarheidscommissie (REMHI): “*Alleen al in de regio van Cobán zijn er 40 gemeenschappen compleet vernietigd geweest. Er vonden 33 slachtpartijen plaats, terwijl er volgens het REMHI-rapport veel minder waren, omdat ze het niet onderzocht hebben.*”²³³

---

²²⁵ H.I.J.O.S. Guatemala is een collectief bestaande uit de zonen en dochters van *desaparecidos*. De meesten onder hen verloren hun moeder, vader of beiden tijdens de burgeroorlog, maar zetten de strijd van hun ouders vandaag verder. Het jongerencollectief voert vooral actie in de hoofdstad en is vooral bekend om haar *empapeladas* (posters met de gezichten van de *desaparecidos* op) en graffiti.

²²⁶ Opname live-uitzending “Radio Guerrilla”, *La memoria en disputa*, 22.02.2012, Ciudad de Guatemala (Guatemala).

²²⁷ Interview met Hector Nuila, 08.03.2012, Ciudad de Guatemala (Guatemala).

²²⁸ CEH, *Guatemala Memoria del Silencio, Conclusiones*, in: <<http://shr.aaas.org/guatemala/ceh/report/spanish/concl.html>>, geraadpleegd op 02.08.2012.

²²⁹ Interview met Hector Nuila, 08.03.2012, Ciudad de Guatemala (Guatemala). Originele transcriptie: “*La única víctima de la confrontación armada es el pueblo. Y el único victimario es el ejército*”.

²³⁰ In deel I zagen we reeds dat de officiële waarheidscommissie (CEH) werd aangevuld met een alternatieve katholieke waarheidscommissie (REMHI).

²³¹ Departement Alta Verapaz.

²³² Eén van de vele Maya volkeren die in Guatemala leven. De groep is genoemd naar de gelijknamige taal die zij spreken. Zie kaartje in deel I met de verschillende Maya talen en hun geografische situering.

²³³ Interview met Alfonso Huet, 27.04.2012, Cobán (Alta Verapaz, Guatemala). Originele transcriptie: “*Solo en el municipio de Cobán, hay 40 comunidades que fueron totalmente destruidas. Hubo 33 masacres mientras que según el REMHI había mucho menos, porque no se investigó.*”

1.4 De Guatemalteekse Holocaust

De laatste stelling met betrekking tot het dominante staatsdiscours die we in dit hoofdstuk zullen bespreken, is de officiële ontkenning dat er genocide heeft plaatsgevonden tijdens het intern gewapend conflict. De waarheidscommissie oordeelde nochtans met de steun van de VN dat het leger tussen 1977 en 1983 schuldig was aan genocide van de Maya-Ixil in het berggebied van de provincie Quiché.²³⁴ Desondanks kunnen we stellen dat de regering vandaag een ontwijkend discours blijft aanhouden en haar volle verantwoordelijkheid weigert op te nemen.²³⁵

Alvorens verder te gaan, lijkt het me nuttig eerst te kijken wat het begrip ‘genocide’ exact inhoudt en wat de juridische gevolgen daarvan kunnen zijn. Op de Algemene Vergadering van de VN op 9 december 1948, 2 jaar na de Holocaust, werd het ‘Verdrag inzake de Voorkoming en Bestrafing van Genocide’ ondertekend. Deze conventie definiëert genocide als volgt:

“Een van de volgende handelingen, gepleegd met de bedoeling om een nationale, etnische, godsdienstige groep, dan wel een groep behorende tot een bepaald ras, geheel of gedeeltelijk als zodanig te vernietigen: 'het doden van leden van de groep; het toebrengen van ernstig lichamelijk of geestelijk letsel aan leden van de groep; het opzettelijk aan de groep opleggen van levensvoorwaarden die gericht zijn op haar gehele of gedeeltelijke lichamelijke vernietiging; het nemen van maatregelen bedoeld om geboorten binnen de groep te voorkomen, en het gewelddadig overbrengen van kinderen van de groep naar een andere groep.”

Genocide of een poging tot genocide is een misdadig volgens het internationaal recht en de personen die bovenstaande feiten plegen, “worden gestraft, onverschillig of zij constitutioneel verantwoordelijke regeringspersonen, ambtenaren of privépersonen zijn.”²³⁶

In een interview met *Plaza Pública* op 25 juli 2011, zei huidig president Otto Pérez Molina in volle verkiezingsstrijd: “Ik zou graag willen weten wie er gezegd heeft dat er in Guatemala genocide heeft plaatsgevonden.” Hij beweert dat de conclusies van de waarheidscommissie fout zijn, omdat het leger daar volgens hem niet aan heeft mogen meewerken.²³⁷ Nochtans staan ook de misdaden die door de guerrilla gepleegd werden uitgebreid beschreven in de CEH. De inleiding van het rapport vertelt dat er wel degelijk geluisterd werd naar beide partijen:

“We received thousands of testimonies; we accompanied the survivors at such moving moments as the exhumation of their loved ones from clandestine cemeteries; we listened to former heads of

²³⁴ F. DECOODT, *Ex-dictator wordt vervolgd voor genocide in Guatemala*, in: <<http://www.mo.be/artikel/ex-dictator-wordt-vervolgd-voor-genocide-guatemala>>, geraadpleegd op 09.07.2012.

²³⁵ P. BALL, P. KOBRAK en F.S. HERBERT, *State Violence in Guatemala, 1960-1996*, p. 114.

²³⁶ U.N. GENERAL ASSEMBLY, *Verdrag inzake de Voorkoming en Bestrafing van Genocide*, in: <<http://www.preventgenocide.org/nl/verdrag.htm>>, geraadpleegd op 17.06.2012.

²³⁷ M. RODRÍGUEZ PELLECE, “*Quiero que alguien me demuestre que hubo genocidio*”, in: <<http://plazapublica.com.gt/content/quiero-que-alguien-me-demuestre-que-hubo-genocidio>>, geraadpleegd op 18.07.2012. Origineel citaat: “*Quiero saber quién dijo que en Guatemala hubo genocidio.*”

*State and the high command of both the Army and the guerrillas; we read thousands of pages of documents received from a full range of civil society's organizations.*²³⁸

Antonio Arenales Forno, huidig hoofd van het Guatemalteekse 'Secretariaat van de Vrede' (Sepaz), verklaarde in februari 2012 aan de Europese Unie in Brussel dat het "absolute onzin" is dat zijn staat tijdens het gewapend conflict de Maya's heeft willen uitroeien: "Zoiets is hier nooit gebeurd. Ik ben verontwaardigd dat men bevestigt dat er in Guatemala genocide heeft plaatsgevonden." Hij vindt het dan ook ronduit belachelijk dat het conflict in Guatemala op dezelfde hoogte wordt geplaatst als Rwanda of het Duitsland van Hitler.²³⁹

De Guatemalteekse fotograaf en mensenrechtenactivist Daniel Hernández-Salazar gaat totaal in tegen deze dominante visie op het verleden die hij "geïstitutionaliseerde vergetelheid" noemt. Om zijn land te helpen haar

Fig. 16: De "Street Angels" van Daniel Hernández-Salazar

pijnlijke verleden te herinneren, creëerde hij een reeks fotografische installaties die bekend zouden worden als "Street Angels". Tijdens een opgraving in juli 1997 fotografeerde hij de schouderbladen van één van de ontelbare slachtoffers. Nadat hij deze digitaal dramatisch vergroot had, printte hij het resultaat op een foto van een jonge *mesties*.²⁴⁰ Het resultaat werd een serie van vier 'engelen' die elk een deel van de uitdrukking 'horen, zien en zwijgen' uitbeelden. De vierde engel zet zijn handen echter als een megafoon tegen zijn mond en lijkt het uit te schreeuwen, wat onmiskenbaar een doorbreking van de stilte rond de burgeroorlog moet symboliseren.²⁴¹ "Para que todos lo sepan!"²⁴² Hernández-Salazar's vierluik werd uiteindelijk ook de cover van het eindrapport van de alternatieve waarheidscommissie die de Katholieke Kerk in 1995 installeerde (REMHI).²⁴³ Om zijn punt te maken dat er wel degelijk genocide heeft plaatsgevonden in Guatemala, heeft hij de vierde engel uit zijn werk mee naar Auschwitz genomen en die daar ter plaatse gefotografeerd: "Uiteraard gaan we niet over 6 miljoen uitgeroeide mensen spreken zoals in Auschwitz. En misschien gaan we [ook] niet praten

²³⁸ CEH, *Guatemala Memory of Silence, Conclusions and Recommendations*, in: <<http://shr.aas.org/guatemala/ceh/report/english/toc.html>>, geraadpleegd op 02.08.2012.

²³⁹ B. COLMENARES, "Me indigna que se afirme que en Guatemala hubo genocidio", in: <<http://elperiodico.com.gt/es/20120226/pais/208597/>>, geraadpleegd op 27.02.2012. Origineel citaat: "Eso no pasó aquí. Me indigna que se afirme que en Guatemala hubo genocidio."

²⁴⁰ Een persoon met een Europese, vaak Spaanse of Portugese, vader en een Indiaanse moeder of omgekeerd.

²⁴¹ S. HOELSCHER, "Angels of memory: photography and haunting in Guatemala City", in: *GeoJournal*, 73 (2008), 4, p. 208.

²⁴² "Zodat iedereen het weet!"

²⁴³ A. BARAHONA DE BRITO, *The politics of memory*, pp. 18-19.

over de systematisatie en de technificatie die de Duitsers op punt stelden [...]. Maar laat ons stellen dat het erop gelijk.” De fotograaf spreekt dan ook van “de Guatemalteekse Holocaust.”²⁴⁴ Ook de Quiché-Maya Andrés K.M. maakt de vergelijking: “Ze zeggen van Hitler in Duitsland dat hij zus en zo was, maar dat kan je [met Guatemala] vergelijken.”²⁴⁵

Net als de president vind ook de ex-militair Mario Mérida dat de zogenaamde “excessen” tijdens het intern gewapend conflict op geen enkel moment deel uitmaakten van een “een statelijke politiek” en dat er dus met andere woorden van genocide geen sprake kan zijn.²⁴⁶ Het systematische karakter van de repressie en haar strakke planning van bovenuit kunnen nochtans duidelijk aangetoond worden. In het geval van Huehuetenango bv., vonden de slachtpartijen dorp per dorp plaats op achtereenvolgende dagen waarbij telkens gans de gemeenschap van de kaart werd geveegd.²⁴⁷ Een ander bewijs van systematisering kan men terugvinden in het Militair Dagboek. Dit document dat 3 jaar na de Vredesakkoorden boven water kwam, bevat gedetailleerde informatie over de gedwongen verdwijningen van 183 personen tussen 1983 en 1985.²⁴⁸ Het Dagboek is een systematische oplijsting met foto’s van de *desaparecidos*, hun echte namen en schuilnamen, verwante verzetsbewegingen, hun beroep, de plaats en datum van ontvoering, etc. Via de code “300” wordt zelfs weergegeven of de gevangene reeds geëxecuteerd werd of niet.²⁴⁹ Sonia Calderón (cfr. infra) heeft zo dankzij de ontdekking van het Militair Dagboek een beeld gekregen van wat er met haar vader is gebeurd. Victor Calderón was bij de vakbond en verdween op 23 januari 1984. Hij verschijnt als nummer 49 in het Militair Dagboek, maar de familie weet vandaag nog steeds niet waar zijn lichaam is.²⁵⁰

---

²⁴⁴ Interview met Daniel Hernández-Salazar, 02.03.2012, Ciudad de Guatemala (Guatemala). Originele transcriptie: “Obviamente no vamos a hablar de 6 millones de personas exterminadas como en Auschwitz. Y tal vez no vamos a hablar de la sistematización y la tecnificación que los Alemanes refinaron [...]. Pero se parece digamos.”, “el Holocausto Guatemalteco”.

²⁴⁵ Interview met Andrés K.M. (anoniem), 25.04.2012, departement Quiché (Guatemala). Originele transcriptie: “Se dice que Hitler en Alemania fue de tal modo, pero se compara con eso.”

²⁴⁶ M. A. MÉRIDA GONZÁLEZ, *Venganza o Juicio Histórico. Una lectura retrospectiva del informe de la CEH*, Ciudad de Guatemala, Litografías Modernas, 2003, p. vi. Origineel citaat: “una política estatal”

²⁴⁷ Interview met Daniel Hernández-Salazar, 02.03.2012, Ciudad de Guatemala (Guatemala).

²⁴⁸ M. MERCELIS, *Gedwongen verdwijningen tijdens het intern gewapend conflict in Guatemala: Een onderzoek naar de politieke en juridische oorzaken inzake straffeloosheid*, Gent (onuitgegeven Masterscriptie Universiteit Gent), 2010, p. 73 (promotoren A. Vranckx, M. Schotsmans en L. Viaene).

²⁴⁹ Origineel archiefstuk “Death Squad Dossier” (“Militair Dagboek” of “Diario Militar”), digitaal raadpleegbaar via de website van het National Security Archive, in:

<<http://www.gwu.edu/~nsarchiv/NSAEBB/NSAEBB15/press.html>>, geraadpleegd op 21.07.2012.

²⁵⁰ Interview met Sonia Guisela Calderón Revolorio, 11.04.2012, Ciudad de Guatemala (Guatemala).

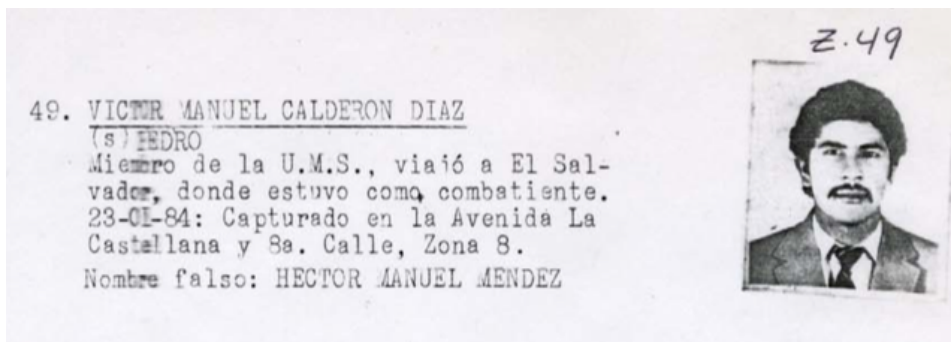

Fig. 17: Victor Manuel Calderón Díaz als nr. 49 in het Militair Dagboek

We kunnen besluiten dat de eigenlijke kern van het debat rond dit deel van de officiële geschiedenis verloren gaat in nutteloze discussies over de definitie van het woord genocide. Mijn persoonlijke mening is dat men in de eerste plaats moet beseffen wat het conflict allemaal teweeg heeft gebracht – en dat zijn 200.000 doden waarvan 83% Maya is en waarvoor de staat de verpletterende verantwoordelijkheid van 93% draagt. Deze resultaten van de CEH hebben echter geen enkele juridische bevoegdheid: *“The Commission was not established to judge – that is the function of the courts of law – but rather to clarify the history of the events of more than three decades of fratricidal war.”*²⁵¹ Moesten die bewuste gerechtshoven er nu binnenkort²⁵² niet in slagen te oordelen dat het intern gewapend conflict ook genocide bevatte, dan moeten de Verenigde Naties misschien een ander woord uitvinden waar deze staatspolitiek wél onder valt. Zo ontlopen de schuldigen hun straf tenminste niet door toedoen van een aantal semantische interpretaties²⁵³ Enkel regeringsleden die beschuldigd worden van misdaden tegen de mensheid (zoals bv. genocide) kunnen immers hun politieke onschendbaarheid verliezen en veroordeeld worden door het Internationaal Strafhof.²⁵⁴

²⁵¹ CEH, *Guatemala Memory of Silence, Conclusions and Recommendations*, in: <<http://shr.aaas.org/guatemala/ceh/report/english/toc.html>>, geraadpleegd op 02.08.2012.

²⁵² Er loopt momenteel een zaak tegen voormalig staatshoofd Efraín Ríos Montt waarin deze aangeklaagd wordt voor genocide en misdaden tegen de mensheid.

²⁵³ Interview met Hector Nuila, 08.03.2012, Ciudad de Guatemala (Guatemala).

²⁵⁴ U.N. GENERAL ASSEMBLY, *Verdrag inzake de Voorkoming en Bestrafing van Genocide*, in: <<http://www.preventgenocide.org/nl/verdrag.htm>>, geraadpleegd op 17.06.2012.

2. Tijd en Historiciteitspolitiek 1: Lineariteit en Vooruitgang

---

2.1 Intro

Uit het vorige hoofdstuk is gebleken dat niet iedereen akkoord gaat met de dominante visie op Guatemala's recente geschiedenis. Aan de hand van 3 stellingen – of ‘mythes’ volgens sommigen – bleek het verleden voor interpretatie vatbaar waardoor het geregeld onder vuur komt te liggen. In dit volgende hoofdstuk analyseren we hoe de staat, als dominante actor binnen de natie, deze officiële geschiedenis vorm geeft. Uit analyse zal blijken dat de Guatemalteekse natie een constructie is die deels kan blijven bestaan dankzij een andere menselijke en typisch westerse constructie, de tijdslijn.

Sommige groepen, zoals bv. het jongerencollectief H.I.J.O.S., identificeren lineariteit en het daarmee gepaarde vooruitgangsidee als een 4^e mythe die door de dominante geschiedschrijving in stand wordt gehouden.²⁵⁵ Verder in deze scriptie zullen we zien hoe verschillende sociale groepen daartegen proberen in te gaan door de constructie van een alternatief tijdsregime. Maar dat is voor deel IV. In dit gedeelte zullen we eerst en vooral aan de hand van discoursanalyse en literatuurstudie proberen te achterhalen waarom de staat precies dit tijdsconcept gebruikt om haar verhaal te vertellen. Hoe weerspiegelt dit de waarden en normen van de natie en wat zijn de sociaal-politieke gevolgen van de performativiteit van dit historisch discours? Kortom, we zullen proberen te ontleden met welke achterliggende bedoelingen de staat de hulp van de tijdsbalk inschakelt.

We zagen reeds dat het westers historisch denken gekenmerkt wordt door een lineair tijdsperspectief en het geloof in vooruitgang. Het gebruik van de tijdslijn is hier zo goed als vanzelfsprekend geworden. Men moet echter oppassen met dergelijke evidenties want tijdsregimes zijn constructies die vaak politieke motivaties verhullen, of de auteur nu een lineaire of cyclische visie aanhangt.²⁵⁶ Eric Hirsch en Charles Stewart wijzen op de persoonlijke relatie die een ieder van ons met het verleden heeft, wat geschiedschrijving dan ook maakt tot “*a complex social and performative condition, rather than an objectively determinable aspect of historical descriptions*”. Volgens hen is elke vorm van historisch besef dan ook “*a dynamic social situation open to ethnographic investigation*.”²⁵⁷

Toch maakt de ‘moderne’ historiografie het soms moeilijk om noties als ‘historisch perspectief’ of ‘tijdsregimes’ te aanvaarden. Het verstrijken van de tijd lijkt voor velen haast iets natuurlijks waar

---

²⁵⁵ Groepsinterview met H.I.J.O.S. Guatemala, 24.03.2012, Ciudad de Guatemala (Guatemala).

²⁵⁶ M. BOONE, *Historici en hun métier. Inleiding tot de historische kritiek*, Gent, Academia Press, 2007, p. 257.

²⁵⁷ E. HIRSCH en C. STEWART, “Introduction: Ethnographies of Historicity”, in: *History and Anthropology*, 16 (2005), 3, p. 262.

geen waarden of ideeën aan vasthangen.²⁵⁸ Het idee van vooruitgang is nochtans een mentaal fabricaat dat, zoals dadelijk zal blijken, als rechtvaardiging kan dienen voor bv. het bestaan van de natiestaat, een neoliberal ontwikkelingsmodel en zelfs een gevoel van westerse superioriteit.

2.2 Een trotse en eensgezinde natie

De behoefte om het ontstaan van de vele nieuwe Europese staten in de 19^e en begin 20^e eeuw historisch te legitimeren, zorgde voor een *boom* in de nationalistische geschiedschrijving en aldus in het lineair vooruitgangdenken.²⁵⁹ De Staat wordt hier voorgesteld als resultaat van een gemeenschappelijke geschiedenis. Historicus Marc Boone legt uit: “Deze gelijkschakeling op het sociaal-cultureel vlak, met éénzelfde soort ontspanning, met een uniforme informatie, en eenzelfde gemeenschappelijke geschiedenis, werd bewust nagestreefd door alle centralistische, autoritaire en dictatoriale naties als middel om onderdanen ook politiek in de pas te doen lopen ten behoeve van het overheersend politiek bestel en van de continuïteit van de heersende elite of van de dictator”.²⁶⁰ Ook in Guatemala was en is nationalisme een instrument waar de staat gebruik van maakt om bepaalde acties, zoals bv. de staatsrepressie, te wettigen en haar onderdanen te ‘disciplineren’.²⁶¹

In puntje 1.2 zagen we reeds hoe de ex-militair Mario Mérida zijn boek opdraagt aan iedereen die tijdens de oorlog tegenover de guerrilla kwam te staan. In het vervolg van zijn voorwoord verwijst hij ook naar iedereen die “zijn leven gaf om de Guatemalteekse natie te verdedigen” en iedereen die heeft meegelopen om “de teloorgang van de Guatemalteekse staat” te voorkomen.²⁶² In het vorige hoofdstuk hebben we ook gezien hoe de officiële geschiedschrijving de staatsrepressie als een vorm van verdediging tegen het oprukkende communisme voorstelde. De strijd tegen het Rode Gevaar was zeggezegd noodzakelijk om de continuïteit van de natie te verzekeren en moet ook vandaag nog het voortbestaan van Guatemala verdedigen.

In zijn werk “*Making sense of Time*” schrijft Jörn Rüsen: “*The history of the past of a country enables it to defend its existence, its national unity and in making a proud political place for itself in the contemporary world*”. Volgens Rüsen moet de nationale geschiedenis het land dankzij een trots verleden van een al even glorieuze toekomst verzekeren.²⁶³ Deze stelling gaat perfect op voor de praktijk van geschiedenis plegen in het huidige Guatemala. In een poging om een stevige staat te

---

²⁵⁸ M.S. PHILLIPS, “Rethinking historical distance: from doctrine to heuristic”, in: *History and Theory*, 50 (2011), 4, p. 14.

²⁵⁹ M. BOONE, *Historici en hun métier. Inleiding tot de historische kritiek*, Gent, Academia Press, 2007, p. 261.

²⁶⁰ M. BOONE, *Historici en hun métier. Inleiding tot de historische kritiek*, Gent, Academia Press, 2007, p. 257.

²⁶¹ K. HAEGENS, *De barbaar beschaafd. Nationalisme in het normen en waarden debat*, in:

<<http://www.grenzeloos.org/artikel/viewartikel.php/id/608.html>>, geraadpleegd op 10.07.2012.

²⁶² M. A. MÉRIDA GONZÁLEZ, *Venganza o Juicio Histórico. Una lectura retrospectiva del informe de la CEH.*, Ciudad de Guatemala, Litografías Modernas, 2003, 123 p.

²⁶³ J. RÜSEN, *Making sense of Time. Toward a Universal Typology of Conceptual Foundations of Historical Consciousness*, in: J. RÜSEN (ed.), *Time and History. The Variety of Cultures*. New York, Berghahn Books, 2007, p.9.

bouwen, “*politics entered the domain of history and history came to the center stage of politics*”.²⁶⁴ Het referentiepunt van die tijdspolitiek is in dit geval de Guatemalteekse natie. Het probleem is echter dat deze perceptie geen rekening houdt met de multiculturele realiteit van het land en de sociale systemen van de verschillende volkeren die er leven.²⁶⁵ Want zoals we in deel IV nog uitgebreid zullen zien, voelen niet alle sociale groepen zich deel van deze zogezegd ‘eensgezinde’ Guatemalteekse natie en dit ondanks het feit dat zij eenzelfde geografische context delen.

2.3 *Geschiedenis als business*

Naast het rechtvaardigen van de natie kan lineariteit ook ingezet worden om een kapitalistische economie te promoten. Dat is wederom niet zo simpel omdat de CEH stelt dat de historische oorzaken van het conflict onder andere terug te vinden zijn in dit politiek-economisch model dat afstamt van de kolonie. Dit model is gefundeerd op de uitsluiting van een groot deel van de bevolking om de belangen van een kleine elite te behartigen.²⁶⁶ Zo bezat de *United Fruit Company* enorme plantages en dit terwijl de nationale arbeidssituatie steeds schrijnender werd en een groot deel van de bevolking grond noch inkomen had. Deze accumulatie van grond en macht zou in 1944 tot een eerste volksopstand leiden waaruit dan later de burgeroorlog ontstond.²⁶⁷ De staatsrepressie was vooral gericht tegen de massa die in opstand kwam tegen deze vorm van onderdrukking en in het bijzonder tegen de Maya’s die er een andere economische visie op nahielden.²⁶⁸ Het resultaat was verschrikkelijk. 200.000 doden en dat om een politiek-economisch systeem te vrijwaren.

We hebben reeds gezien dat het leger mee gestuurd werd door de nationale oligarchie die haar economische privileges in geen geval wou kwijtspelen (cfr. infra).²⁶⁹ De ideologische strijd tussen communisme en kapitalisme loopt als een rode draad door de geschiedenis van het intern gewapend conflict. De staat moest haar onderdanen en de internationale gemeenschap er dan ook van overtuigen dat haar politiek-economisch systeem het recht had de communisten te bekampen en daarmee in één beweging ook elk ander sociaal protest de kop in te drukken. Een doordacht historisch discours gekenmerkt door lineariteit en vooruitgangsgeloof werd zowel toen als nu ingeschakeld om de superioriteit van het kapitalisme aan te tonen. Eens dat idee algemeen was

---

²⁶⁴ D. L. SHETH, *Politics of Historical Sense Generation*, in: J. RÜSEN (ed.). *Time and History. The Variety of Cultures*, New York, Berghahn Books, 2007, p. 174.

²⁶⁵ B. D. CHATTOPADHYAYA, *Cultural Plurality Contending Memories and Concerns of Comparative History: Historiography and Pedagogy in Contemporary India*, in: J. RÜSEN (ed.). *Time and History. The Variety of Cultures*, New York, Berghahn Books, 2007, p. 161.

²⁶⁶ CEH, *Guatemala Memoria del Silencio, Conclusiones*, in: <<http://shr.aaas.org/guatemala/ceh/report/spanish/concl.html>>, geraadpleegd op 02.08.2012.

²⁶⁷ T. BOEYKENS, *Gerechtigheid met een Gezicht: Memorias de un Genocidio*, in: <<http://www.dewereldmorgen.be/blogs/tessaboeykens/2012/03/13/gerechtigheid-met-een-gezicht-memorias-de-un-genocidio>>, geraadpleegd op 14.03.2012.

²⁶⁸ CEH, *Guatemala Memoria del Silencio, Conclusiones*, in: <<http://shr.aaas.org/guatemala/ceh/report/spanish/concl.html>>, geraadpleegd op 02.08.2012.

²⁶⁹ R. MOLINA, *Breaking the Silence about Guatemala*, in: <<http://www.cpa.org.au/guardian/2009/14/10/14-raul-molina.html>>, geraadpleegd op 03.07.2012.

aanvaard, hoefde de staat zich niet langer te verantwoorden voor mensenrechtenschendingen.²⁷⁰ Orde en economische ontwikkeling stonden voorop, of zoals Tane Ward het zegt: *“Modernity elaborated a myth of its own goodness, rationalized its violence as civilizing, and finally declared itself innocent of the assassination of the other.”*²⁷¹

We bekijken even concreet hoe de tijdslijn dan precies gebruikt kan worden. Ik herhaal daarvoor opnieuw Peter Burke: *“The most important, or at least the most obvious characteristic of Western historical thought is its stress on development or progress, in other words its ‘linear’ view of the past”*.²⁷² In het theoretisch kader werd reeds uitgelegd hoe de tijd zich volgens deze ‘moderne’ manier van denken voortbeweegt in de naam van ontwikkeling en vooruitgang. Het idee dat de geschiedenis doelgericht is en dat de mensheid er steeds op verbetert, is een wijdverspreide opvatting in de westerse historiografie die het heden superieur acht ten opzichte van het verleden.²⁷³ Ook kolonialisme, kapitalisme en nationalisme trekken zich op aan deze mentale constructie.²⁷⁴ Volgens Dipesh Chakrabarty stelt de ‘uitvinding’ van lineaire geschiedschrijving zich dan ook deels ten dienste van deze concepten: *“Historical narratives are integral to the institutions and practices of power in the modern bureaucracies we all are subject to... A critique of history is therefore not a sentimental plea against history.”*²⁷⁵

Dit is waar ‘geschiedenis’ ook in Guatemala business werd, onderworpen aan de grote narratieven van vrijheid en vooruitgang die de staatsrepressie tot een noodzakelijk kwaad verheven.²⁷⁶ Ook de jongeren van het collectief H.I.J.O.S. zien die zogezegde ‘vooruitgang’ als *“de constructie van een Guatemala vermomd als beschaving”*. Maar, zeggen zij, *“het is niet meer dan een onderliggende dynamiek van onteigening en onderwerping, die zich vertaalt in de uitbuiting van het volk en het land voor de rijkdom van enkelen en de miserie van velen.”*²⁷⁷ De rechte-lijn-opvatting wordt zo gekenmerkt door een chronologische periodisering van het verleden waarbij de triomf van het kapitalisme als logisch einddoel werd voorgesteld.²⁷⁸ Ik volg daarbij Mark Phillips in zijn manier van

---

²⁷⁰ K. HAEGENS, *Wakker worden in Singapore. De toekomst van het neoliberalisme*, in:

<<http://www.groene.nl/2008/32/wakker-woorden-in-singapore>>, geraadpleegd op 23.06.2012.

²⁷¹ T. WARD, *Cosmovision versus Neoliberalism: An Indigenous Alternative to Modernist Development in the Sierra Nevada de Santa Marta*, in: <<http://lanic.utexas.edu/project/etext/llilas/ilassa/2008/ward.pdf>>, p. 16, geraadpleegd op 23.04.2012.

²⁷² P. BURKE, *Western Historical Thinking in a Global Perspective – 10 Theses*, in: J. RÜSEN (ed.), *Western Historical Thinking*. New York, Berghahn Books, 2002, p. 17.

²⁷³ P. BURKE, *Western Historical Thinking in a Global Perspective – 10 Theses*, in: J. RÜSEN (ed.), *Western Historical Thinking*. New York, Berghahn Books, 2002, p. 18.

²⁷⁴ D. CHAKRABARTY, “The death of history? Historical consciousness and the culture of late capitalism”, in: *Public Culture*, 4 (1992), 2, p. 57.

²⁷⁵ D. CHAKRABARTY, “The death of history? Historical consciousness and the culture of late capitalism”, in: *Public Culture*, 4 (1992), 2, p. 57.

²⁷⁶ D. CHAKRABARTY, “The death of history? Historical consciousness and the culture of late capitalism”, in: *Public Culture*, 4 (1992), 2, p. 63.

²⁷⁷ H.I.J.O.S., *La Batalla por la Memoria*, in: <<http://hijosguate.blogspot.be/2012/06/blog-post.html>>, geraadpleegd op 13.06.2012. Originele transcriptie: *“La construcción de una ‘guatemalidad’ disfrazada de civilización, pero no es más que la latente dinámica de despojo y sometimiento, que se traduce en la explotación del pueblo y el territorio para la acumulación de unos pocos y la miseria de los muchos.”*

²⁷⁸ M. BOONE, *Historici en hun métier. Inleiding tot de historische kritiek*, Gent, Academia Press, 2007, p. 261.

denken: “Historiography has made the mastery of perspective into an index of the progress and sophistication of Western traditions of historical thought.”²⁷⁹

Ook vandaag nog wordt dit discours verder aangehouden en gebruikt men een lineair tijdsregime om de missie van de huidige regering te wettigen. De logica van het hedendaagse vooruitgangdenken stelt, helemaal in de lijn

van het neoliberalisme, dat technologische innovatie en toenemende materiële welvaart uiteindelijk tot een verhoogd menselijk geluk leiden en de samenleving tot op een hoger moreel niveau tillen.²⁸⁰ Zo draagt de grootste betonfirma van Guatemala bv. ironisch genoeg de naam “Cementos Progreso”, wat vertaald kan worden als ‘Cementbedrijf De Vooruitgang’.²⁸¹

Een discoursanalyse van de inauguratierede van huidig president en ex-militair Otto Pérez Molina laat zien hoe de ideeën van vooruitgang en ontwikkeling een centrale plaats innemen in het door hem voorgestelde beleid. Zijn regering wenst vooral werk te maken van “de sociale ontwikkeling en de integrale ontwikkeling voor hen die dit werkelijk het meeste nodig hebben en economische ontwikkeling voor iedereen. [...] We zullen vooruitgang kennen als iedereen meewerkt.” In zijn inauguratiespeech van 11 bladzijden gebruikt hij maar liefst 20 keer het woord “desarrollo”, wat zowel vertaald kan worden als ‘ontwikkeling’ als ‘vooruitgang’. De vraag is echter welke vooruitgang en vooral, voor wie? Ook tijdens de uiteenzetting van zijn onderwijsbeleid is het discours van Pérez Molina veelzeggend wanneer hij het heeft over “de vorming van het menselijk kapitaal” als hoeksteen van de educatie.²⁸² Ook in uitdrukkingen als deze wordt de link met het neoliberalisme en de vooruitgangobsessie duidelijk.²⁸³ Louter ter illustratie kan men hieronder een ‘woordenwolk’²⁸⁴ vinden van de

Compartimos Sueños. Construimos Realidades.

Fig. 18: “Cementbedrijf De Vooruitgang”

²⁷⁹ M.S. PHILLIPS, “Rethinking historical distance: from doctrine to heuristic”, in: *History and Theory*, 50 (2011), 4, p. 13.

²⁸⁰ T. WARD, *Cosmovision versus Neoliberalism: An Indigenous Alternative to Modernist Development in the Sierra Nevada de Santa Marta*, in: <<http://lanic.utexas.edu/project/etext/llilas/ilassa/2008/ward.pdf>>, p. 13, geraadpleegd op 23.04.2012.

²⁸¹ CEMENTOS PROGRESO, *Cementos Progreso. Compartimos Sueños. Construimos Realidades*, in: <<http://www.cempro.com/>>, geraadpleegd op 01.08.2012.

²⁸² O. PÉREZ MOLINA, *Discurso de toma de posesión de Otto Pérez*, in: <<http://www.s21.com.gt/nacionales/2012/01/15/discurso-toma-posesion-otto-perez>>, geraadpleegd op 09.03.2012. Origineel citaat: “el desarrollo social y el desarrollo integral para los que verdaderamente más lo necesitan y el desarrollo económico para todos. [...] Tendremos desarrollo si nos esforzamos todos.”, “capital humano como eje fundamental del desarrollo de una educación”.

²⁸³ P. VERHAEGEN, *Inleveren, voor of tegen het neoliberalisme*, in: <<http://www.dewereldmorgen.be/artikels/2012/02/01/inleveren-voor-tegen-het-neoliberalisme>>, geraadpleegd op 09.07.2012.

²⁸⁴ De woordenwolk is een manier om de kwalitatieve onderzoeksmethode van de discoursanalyse te visualiseren. Via een online applicatie (<http://www.wordle.net/>) kan men een tekst scannen op het aantal keer dat elk woord gebruikt wordt. Het eindresultaat is een ‘wolk’ waarbij de grootste woorden ook meteen de meest gebruikte zijn. In dit geval wordt de woordenwolk louter ter illustratie gebruikt om de rest van de wetenschappelijke bewijsvoering kracht bij te zetten. We gaan daarbij uit van de logica dat de president de woorden waar hij het meest belang aan hecht ook het meest gebruikt, wat een soort van ‘identiteitskaart’ van zijn voorgestelde beleid oplevert.

inauguratierede van de president. De meest voorkomende woorden uit zijn speech zijn “Guatemala” (28 keer), “vandaag” (24), “verandering” (21), “Guatemalteken” (21), “ontwikkeling/voortgang” (20), “nationaal” (15) en “het land” (13).²⁸⁵

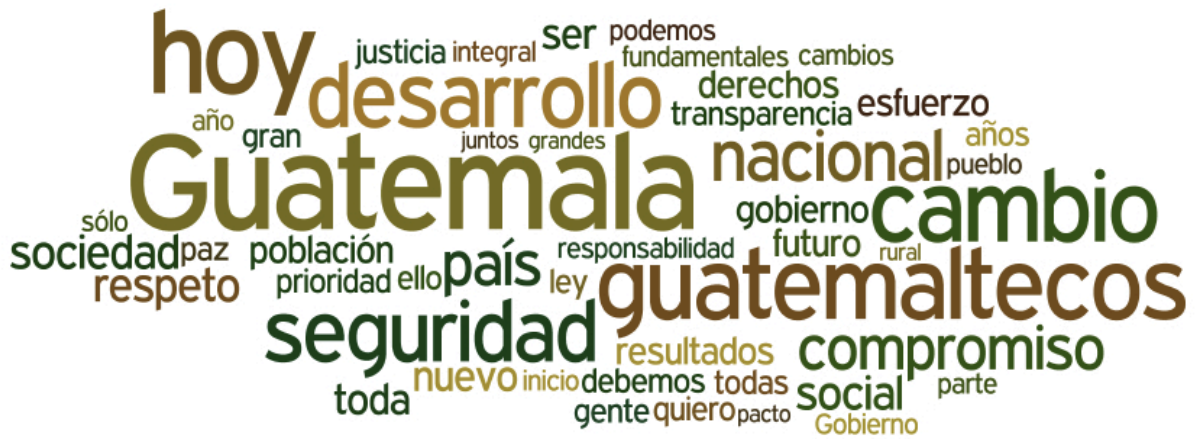

Fig. 19: Wordenwolk van de inauguratierede van Otto Pérez Molina

De markteconomie wordt dankzij een lineaire tijdsvisie voorgesteld als een goede zaak in ontwikkeling, als het einddoel van de progressieve geschiedenis. Dit is een geval van historiciteitspolitiek geconstrueerd in het belang van de economische elite. Zonder het oude bestaat het nieuwe echter niet, “*the past defined the modern by opposition.*”²⁸⁶ Om van een ‘modern tijdperk’ en voortgang te kunnen spreken, moet men zich dus ook een minder ontwikkelde en oudere voorganger kunnen inbeelden. In het modern westerse discours spreekt men zo van het “ontwikkelen” van de zogenaamde “ontwikkelingslanden”.²⁸⁷ In het geval van Guatemala is die minder ontwikkelde voorganger de inheemse boerenbevolking die zich vandaag verzet tegen de zoveelste invasie van haar land, ditmaal door internationale mijnbedrijven.

Het sociaal verzet van de inheemse boeren wordt vandaag gecriminaliseerd door het gebruik van pseudo-historische argumenten. Voortbouwend op de mythe dat elke sociaal activist tijdens het gewapend conflict een communist was en dus een gevaar betekende voor de maatschappij, worden activisten vandaag blijvend gecriminaliseerd. “*Om het systeem in stand te houden*”, bevestigt de inheemse Genaro Fabián uit Ixcán. Wie zich openlijk durft uit te spreken tegen de komst van de internationale mijncorporaties wordt ervan beschuldigd een terrorist te zijn die tegen de zogenaamde ‘voortgang’ van het land is. Het is een discours dat bekend in de oren klinkt. Genaro Fabián onderschrijft dit: “*Als je niet wilt toestaan dat de mijnbouw zich in deze zone vestigt, ben je*

²⁸⁵ Vertaling in dezelfde volgorde: “Guatemala, hoy, cambio, guatemaltecos, desarrollo, nacional, país”

²⁸⁶ E. HIRSCH en C. STEWART, “Introduction: Ethnographies of Historicity”, in: *History and Anthropology*, 16 (2005), 3, p. 265.

²⁸⁷ T. WARD, *Cosmovision versus Neoliberalism: An Indigenous Alternative to Modernist Development in the Sierra Nevada de Santa Marta*, in: <<http://lanic.utexas.edu/project/etext/llilas/ilassa/2008/ward.pdf>>, p. 15, geraadpleegd op 23.04.2012.

tegen de vooruitgang.”²⁸⁸ Maar opnieuw, over welke vooruitgang gaat het hier dan en voor wie? Want die zogenaamde ‘ontwikkeling’ resulteert wel in verlies van cultuur en biodiversiteit, zoals we in deel IV ook nog zullen zien.²⁸⁹

Tijdens de constructie van het vooruitgangsideaal kunnen de media een gevaarlijke rol spelen. De strijd van de inheemse volkeren tegen het neoliberale systeem dat de Guatemalteekse staat hen tracht op te leggen, is daarom oneerlijk. De nationale media zijn immers grotendeels eigendom van de nationale oligarchie. Deze politieke en economische elite bepaalt dan ook welke informatie de bevolking te zien en te horen krijgt. Ook de inheemse Andrés K.M. is zich bewust van deze manipulatieve toestand waarop een ‘gewone boer’ weinig vat heeft: “*Het is een ongelijke strijd, want er zijn duizenden zenders, duizenden televisiekanalen die het idee van de andere verspreiden.*” Maar hij blijft niet bij de pakken zitten en maakt duidelijk dat hij die dominante visie op ontwikkeling en vooruitgang niet zomaar accepteert: “*Het is die strijd die we moeten voeren. De strijd die toont dat de weg niet per se die kant hoeft uit te gaan.*”²⁹⁰

Ik besluit dat de machthebbers van het land (dat is de staat die gestuurd wordt door de oligarchie) hun politiek-economisch project trachten te beschermen dankzij de demonisatie van al wat buiten het liberaal systeem valt.²⁹¹ Uit bovenstaande analyse is gebleken dat zij dit doen door het gebruik van een lineair tijdsregime of “*history as a road forward*” en een discours dat verdacht veel op dat van tijdens de burgeroorlog lijkt. De traditionele waarden en normen van de Maya’s worden daardoor beschouwd als een dam die de natuurlijke stroom van de tijd tegenhoudt of zelfs in de andere richting terug willen sturen.²⁹²

2.4 Legitimatie racisme, ladino superioriteit

In wat voorafging zagen we reeds hoe het idee van vooruitgang een mentale constructie is die het bestaan van de natiestaat en een liberaal ontwikkelingsmodel kan rechtvaardigen. Uit dit deeltje zal blijken dat de chronologische tijdlijn tevens kan leiden tot een gevoel van westerse superioriteit.

Het lineaire vooruitgangdenken stelt dat de menselijke beschaving met het verstrijken van de jaren steeds meer volwassen wordt en dat in tegenstelling tot de voorbije generaties.²⁹³ Het verleden

---

²⁸⁸ Interview met Genaro Fabián Gregorio, 24.04.2012, Ixcán (Quiché, Guatemala). Originele transcriptie: “*Para mantener ese sistema*”, “*Si no quieres permitir que la minería establezca en esta zona, estás en contra del desarrollo*”.

²⁸⁹ T. WARD, *Cosmovision versus Neoliberalism: An Indigenous Alternative to Modernist Development in the Sierra Nevada de Santa Marta*, in: <<http://lanic.utexas.edu/project/etext/llilas/ilassa/2008/ward.pdf>>, p. 17, geraadpleegd op 23.04.2012.

²⁹⁰ Interview met Andrés K.M. (anoniem), 25.04.2012, departement Quiché (Guatemala). Originele transcriptie: “*Es una lucha desigual, porque hay miles de emisoras, miles de canales de televisión lanzando la idea del otro.*”, “*Ahí es la batalla verdad. La batalla de que por allí no va el camino.*”

²⁹¹ T. BOEYKENS, *Lucha y Resistencia. De Droom van het Guatemalteekse Volk*, in: <<http://www.dewereldmorgen.be/blogs/tessaboeykens/2012/04/16/lucha-y-resistencia-de-droom-van-het-guatemalteekse-volk>>, geraadpleegd op 16.04.2012.

²⁹² E. MUEGLER, “Spectral Subversions: Rival Tactics of Time and Agency in Southwest China”, in: *Comparative Studies in Society and History*, 41 (1999), 3, p. 479.

²⁹³ M. BOONE, *Historici en hun métier. Inleiding tot de historische kritiek*, Gent, Academia Press, 2007, p. 260.

krijgt een minderwaardige status dan het heden omdat het zogezegd lager op de ladder der vooruitgang staat.²⁹⁴ Volgens deze tijdspolitiek die in Guatemala door velen al dan niet bewust wordt toegepast, bevinden de Maya's zich in een minder ontwikkeld stadium. Geheel volgens de lineaire logica zou je dus kunnen stellen dat zij dan ook nog in een vorige tijd leven en het land dus eigenlijk gekenmerkt wordt door wat Ernst Bloch de “*gelijktijdigheid van het ongelijktijdige*” noemde.²⁹⁵ Deze “*contemporaneity of the noncontemporaneous*”, zoals ook Reinhart Koselleck het beschrijft, plaats bepaalde hedendaagse volkeren op een lager vooruitgangsniveau en dus eigenlijk ook in een vroegere tijdsperiode.²⁹⁶

Het idee dat de Guatemalteekse *ladino*'s met hun westerse levensstijl meer gevorderd zijn dan de inheemse bevolking, geeft deze eerste groep een onterecht gevoel van superioriteit. Net als de tijd worden op die manier ook de verschillende sociale klassen in hiërarchische volgorde van elkaar gescheiden. Ook deze politiek stoelt op de vooruitgangsgedachte en maakt de Maya's tot een levend anachronisme. Het gevolg van deze tijdspolitiek is dan ook dat de inheemse bevolking vaak als achtergesteld wordt beschouwd wat racisme en discriminatie voor sommigen lijkt te rechtvaardigen.²⁹⁷

2.5 *Het verleden verstoppen*

In dit puntje analyseren we tot slot nog één laatste kenmerk van het dominante tijdsregime dat door het leger, de staat en de oligarchie in stand wordt gehouden. Uit de volgende analyse zal blijken dat de performativiteit van de lineaire visie op de geschiedenis een bewuste breuk tussen heden en verleden construeert.²⁹⁸ Men stelt de tijd voor als een onomkeerbare pijl, het verleden als “*a foreign country*”.²⁹⁹

Volgens de historicus Luis Pedro gaat het dominante discours als volgt: “*We moeten het verleden vergeten. Het verleden heeft geen nut. We moeten naar de toekomst kijken dus laat ons allemaal samen werken om vooruit te geraken.*”³⁰⁰ Een verdere analyse van de inauguratierede van Otto Pérez Molina wijst in diezelfde richting: “*We zullen eender welke opoffering doen die nodig blijkt om het verleden achter ons te laten en vooruit te gaan naar een nieuwe toekomst die ons trots zal maken dat we Guatemalteken zijn.*” Daarnaast herhaalt het huidige staatshoofd maar liefst 27 keer het woord

---

²⁹⁴ M.S. PHILLIPS, “Rethinking historical distance: from doctrine to heuristic”, in: *History and Theory*, 50 (2011), 4, p. 20.

²⁹⁵ M. GREVER en H. JANSEN (eds.), *De ongrijpbare tijd. Temporaliteit en de constructie van het verleden*, Hilversum, Uitgeverij Verloren, 2001, p. 156.

²⁹⁶ R. KOSSELECK, ‘Space of Experience’ and ‘Horizon of Expectation’: Two Historical Categories, in: R. KOSSELECK, *Futures Past. On the semantics of historical Time*. New York, Columbia University Press, 2004, p. 266.

²⁹⁷ Een anachronisme is iets wat ‘niet van deze tijd’ is of in een verkeerde historische context wordt gebruikt. Het is een al dan niet gewilde inbreuk op de chronologische volgorde van de geschiedenis.

²⁹⁸ B. BEVERNAGE, *History, Memory and State-sponsored violence. Time and Justice*, New York/London, Routledge, 2011, p. x.

²⁹⁹ D. LOWENTHAL, “Past Time, Present Place: Landscape and Memory”, in: *Geographical Review*, 65 (1975), 1, p. 3.

³⁰⁰ Interview met Luis Pedro Taracena Arriola, 20.04.2012, Ciudad de Guatemala (Guatemala).

“cambio” (verandering), 24 keer “hoy” (vandaag), 9 keer “nuevo” (nieuw) en 8 keer “futuro” (toekomst).³⁰¹ In contrast met zijn vooruitgangstaal heeft hij het slechts 2 keer over “historia” (geschiedenis) en ook maar 2 keer over “pasado” (verleden). Het discours van Pérez Molina verpakt heden en verleden als twee aparte hoofdstukken. Het verleden wordt volgens de logica van het vooruitgangdenken als minderwaardig beschouwd en kan het best zo snel mogelijk achter zich worden gelaten.

In deel IV van de scriptie zal duidelijk worden dat veel overlevenden van het intern gewapend conflict vooral de nadruk leggen op de continuïteit tussen heden en verleden. Uit bovenstaande discoursanalyse blijkt echter dat de dominante tijdspolitiek eerder bewust een breuk creëert. In wat volgt zien we dat het plaatsen van deze muur tussen heden en verleden drie achterliggende bedoelingen met zich meedraagt. Ten eerste tracht de heersende klasse op die manier haar politieke en economische privileges te behouden. Daarnaast zullen we ook zien dat de staat en het leger op die manier de heersende straffeloosheid met betrekking tot de burgeroorlog proberen te rechtvaardigen. De voornaamste daders van het conflict doen zo een poging om hun verantwoordelijkheid te ontlopen door de nood aan reparaties ten opzichte van de slachtoffers te negeren. Tot slot zullen we ook nog zien dat het afsluiten van het verleden een bewuste politiek is om te voorkomen dat gelijkaardige vormen van sociaal protest vandaag opnieuw de kop op steken en ontevreden burgers zich inspireren op de recente geschiedenis.

a. Het behoud van privileges

Volgens de jongeren van het geheugencollectief H.I.J.O.S. beschrijft de lineaire, positivistische interpretatie van de geschiedenis historische feiten als geïsoleerde gegevens en onttrekt zij deze van hun sociale realiteit: “*Het is daar dat we nu mee bezig zijn, de lineaire geschiedenis, over wat de macht en interesses zijn van het segmenteren van de geschiedenis en haar uit elkaar te halen, opdat ze geen relatie zou hebben met de feiten en jou niet overkomt... Zoals in ‘het is voorbij, de geschiedenis is al voorbij en nu is alles in orde’.*”³⁰² Het jongerencollectief heeft het als haar persoonlijke missie opgevat te breken met dit dominante lineaire tijdsconcept, zoals we in deel IV nog uitgebreid zullen bespreken.³⁰³

---

³⁰¹ O. PÉREZ MOLINA, *Discurso de toma de posesión de Otto Pérez*, in: <<http://www.s21.com.gt/nacionales/2012/01/15/discurso-toma-posesion-otto-perez>>, geraadpleegd op 09.03.2012. Origineel citaat: “*Haremos cualquier sacrificio que sea necesario para dejar atrás el pasado y avanzar hacia un futuro diferente, que nos haga sentir orgullosos de ser guatemaltecos.*”

³⁰² Groepsinterview met H.I.J.O.S. Guatemala, 24.03.2012, Ciudad de Guatemala (Guatemala). Originele transcriptie: “*En eso estamos ahora, la historia lineal, de como el poder o los intereses de segmentar la historia y desintegrarla, para que no tengan relación con los hechos y no te pase... Entonces ‘ya pasó, la historia ya pasó y entonces ahora todo esta bien’.*”

³⁰³ Groepsinterview met H.I.J.O.S. Guatemala, 24.03.2012, Ciudad de Guatemala (Guatemala). Vertaling: “*De genocide was de uiting van een imperialistisch systeem tegen een volk dat politieke en economische onafhankelijkheid probeerde te verkrijgen. Een geschiedenis van landonteigening en machtsaccumulatie die zich vandaag herhaalt met de komst van de mijnbedrijven.*”

Hector Nuila duidt evenzeer op het bewust afsluiten van het verleden en spreekt van “georganiseerde vergetelheid als systeembeleid”. Bovendien maakt de internationale gemeenschap zich daar volgens hem mee schuldig aan ter verdediging van haar sociaal-politieke belangen.³⁰⁴ Ook Mario Minera van CALDH³⁰⁵ bevestigt dat het een bewuste politiek is van de oligarchie en ex-militairen om een tijdsregime te installeren dat alle misdaden uit het verleden in stilte en vergetelheid wentelt. Net als de voorgaande getuigen is hij van mening dat hun voornaamste doel het behoud van een historisch verworven politieke en economische machtspositie is.³⁰⁶

b. Wat gebeurd is, is gebeurd

Naast het beschermen van privileges wordt het verleden soms ook afgeschermd opdat men haar consequenties niet zou moeten dragen.³⁰⁷ We bekijken een citaat van Guatemala’s huidig Secretaris voor de Vrede, Antonio Arenales. Hij verdedigt de controversiële amnestiewet die er als onderdeel van de Vredesakkoorden in 1996 kwam als volgt: “*Het belangrijkste was de oorlog te beëindigen en te beginnen met de constructie van het Guatemala van de toekomst.*”³⁰⁸ Het dominante historiciteitsregime van de staat probeert zo mensenrechtenschendingen uit de geschiedenis van de natie te verstoppen achter de deur van het verleden. Volgens deze lineaire tijdsopvatting is de burgeroorlog al jaren voorbij en is alles sinds 1996 weer dik in orde.³⁰⁹ Ook andere landen hebben na gewelddadig conflict gelijkaardige processen doorlopen.

De overgrote meerderheid van de daders loopt vandaag vrij rond in de straten van het ‘nieuwe democratische Guatemala’. Hoewel zij schuldig zijn aan moord, verkrachting, foltering en ontvoering, worden zij niettemin beschermd door een dikke muur die heden en verleden van elkaar probeert te scheiden. Een immoreel tijdsregime dus, met straffeloosheid troef.³¹⁰ Uit angst dat de spoken uit het verleden zouden terugkeren, trekken de daders de conclusies van de CEH en de REMHI in twijfel (cfr. supra). Gezien het grote aantal wreedheden die het leger op haar geweten heeft, vreest zij de waarheidscommissies en probeert getuigen ervan te weerhouden officiële verklaringen af te leggen.³¹¹ Het leger bekritiseerde het katholieke waarheidsrapport (REMHI) en beschuldigde de kerk van politieke inmenging en het feit dat zij enkel maar kolen op het vuur

---

³⁰⁴ Interview met Hector Nuila, 08.03.2012, Ciudad de Guatemala (Guatemala). Originele transcriptie: “*olvido dirigido, como política de sistema*”

³⁰⁵ Centrum voor Legale Actie en Mensenrechten

³⁰⁶ Conferentie Mario Minera, 24.11.2011, Brussel (België).

³⁰⁷ G. VAN DEN BERGHE, *Het verleden is nooit voorbij. Gebeurtenissen, geschiedenissen, identiteiten*, in: <<http://www.serendib.be/artikels/hetverledenisnooitvoorbij.htm>>, geraadpleegd op 13.04.2012.

³⁰⁸ B. COLMENARES, “*Me indigna que se afirme que en Guatemala hubo genocidio*”, in: <<http://elperiodico.com.gt/es/20120226/pais/208597/>>, geraadpleegd op 27.02.2012. Origineel citaat: “*Lo importante era acabar con la guerra y empezar a construir la Guatemala del futuro.*”

³⁰⁹ T. BOEYKENS, *Lucha y Resistencia. De Droom van het Guatemalteekse Volk*, in: <http://www.dewereldmorgen.be/blogs/tessaboeykens/2012/04/16/lucha-y-resistencia-de-droom-van-het-guatemalteekse-volk>, geraadpleegd op 16.04.2012.

³¹⁰ R. A. WILSON, “*Anthropological studies of national reconciliation processes*”, in: *Anthropological Theory*, 3 (2003), 3, p. 368.

³¹¹ P. JEFFREY, *Asesinos de Gerardi a juicio*, in: <<http://www.noticiasaliadas.org/articles.asp?item=1&art=2207>>, geraadpleegd op 28.11.2010.

gooide.³¹² De Guatemalteekse elite zit met een historisch gegroeide angst voor revoltes en vindt rechtszaken en waarheidscommissies daarom “*provocations, it is said – instruments of revenge that are unhealthy for the nation*”.³¹³

Een afgesloten heden dat niets wil horen over de doden, noch haar verantwoordelijkheid opneemt voor de toekomstige generaties, zet de deur open voor onverantwoord gedrag en verlaat elke vorm van ethiek.³¹⁴ De staat gebruikt een nationalistisch discours en een tijdsregime dat zogezegd het ‘algemeen welzijn’ van de samenleving bevordert, maar daarmee wel vele vormen van gerechtigheid voor de slachtoffers en nabestaanden uitsluit.³¹⁵ Deze “*natuurlijke*” of “*biologische*” tijd die zogezegd alle wonden heelt, gooit met andere woorden alle moraliteit overboord. “*Wat gebeurd is, is gebeurd*” en daar valt toch niets meer aan te doen.³¹⁶

Iemand die voor de toekomst pleit, zal gemakkelijk meer legitimiteit hebben dan iemand die op wraak zint. *Of zoals Friedrich Nietzsche zegt: “Humankind is buried by the ever-increasing burden of what is past. To be able to live humankind must abandon the hope for justice and must learn to forget.”*³¹⁷ Een oproep tot nationaal exorcisme als het ware, om van de kwade geesten van het verleden verlost te geraken en dat allemaal in de naam van de toekomstige democratie.³¹⁸ Toch is het opletten geblazen met politici die spreken over het ‘genezen’ van hun land of een ‘verzoening’ met het verleden. Hun tijdsregime is destructief, voorbij is definitief voorbij en geschiedenis heeft dus eigenlijk zo goed als geen ethische functie.³¹⁹

Ik geef een concreet voorbeeld van deze immorele tijdspolitiek. In juni 2012 kondigde de Guatemalteekse regering aan dat zij de Vredesarchieven, die zijn ontstaan als onderdeel van de Vredesakkoorden, wou sluiten. Antonio Arenales, Staatssecretaris van de Vrede (*Sepaz*), verklaarde deze beslissing als volgt: “*Ik beëindig de functie van een instelling waarvan ik vind dat ze geen zin heeft*”. De ontmanteling van de Vredesarchieven is een slag in het gezicht van de vele nabestaanden en zal de zoektocht naar historisch geheugen aanzienlijk bemoeilijken. Een aantal werknemers uit deze archieven zijn reeds opgetreden als expert getuigen in een paar belangrijke rechtszaken rond mensenrechtenschendingen, inclusief het huidige proces tegen ex-staatshoofd Ríos Montt die beschuldigd wordt van genocide in de jaren 1982-1983.³²⁰ De publieke en officiële erkenning van een gruwelijk verleden kan nochtans een eerste stap zijn in het hele verwerkingsproces en de zoektocht

---

³¹² A. BARAHONA DE BRITO, *The politics of memory*, p. 176.

³¹³ P. BALL, P. KOBRAK en F.S. HERBERT, *State Violence in Guatemala, 1960-1996*, p. 90.

³¹⁴ B. BEVERNAGE, “Time, Presence, and Historical Injustice”, in: *History and Theory*, 47 (2008), 2, p. 24-25.

³¹⁵ R. A. WILSON, “Anthropological studies of national reconciliation processes”, in: *Anthropological Theory*, 3 (2003), 3, p. 370.

³¹⁶ B. BEVERNAGE, “Time, Presence, and Historical Injustice”, in: *History and Theory*, 47 (2008), 2, p. 153.

³¹⁷ F. NIETZSCHE geciteerd in B. BEVERNAGE, “Time, Presence, and Historical Injustice”, in: *History and Theory*, 47 (2008), 2, p. 150.

³¹⁸ J. TORPEY, *The Pursuit of the Past. A Polemical Perspective*, in: P. SEIXAS, *Theorizing Historical Consciousness*, Toronto, 2004, p. 241.

³¹⁹ B. BEVERNAGE, “Time, Presence, and Historical Injustice”, in: *History and Theory*, 47 (2008), 2, p. 157.

³²⁰ K. DOYLE, *Notes from the Evidence Project: Guatemalan Government to Dismantle its “Archives of Peace”*, in: <<http://www.internationalpeaceandconflict.org/profiles/blogs/notes-from-the-evidence-project-guatemalan-government-to>>, geraadpleegd op 30.07.2012.

naar waarheid en historisch geheugen. Het grote probleem in Guatemala is dat de regering jarenlang de getuigenissen van de slachtoffers heeft ontkend.³²¹ De sluiting van de Vredesarchieven doet vermoeden dat daar niet meteen verandering in zal komen.

Ik concludeer dat de huidige machthebbers liever niet in de spiegel van het verleden durven te kijken uit schrik hun huidige legitimiteit te verliezen. Men beseft maar al te goed dat de bakstenen van de staat gevaarlijk los liggen en dat het bouwwerk enkel stand kan houden dankzij een schrijnend gebrek aan historisch geheugen en burgerlijke onverschilligheid.³²² Paradoxaal genoeg wordt de geschiedenis dus eigenlijk geconstrueerd door het ontkennen ervan.³²³

c. Een aanslag op de toekomst

Het verleden wordt soms ook letterlijk uit de rekken gehaald, zoals bv. gebeurde met het werk “*Guatemala, de oneindige geschiedenis van verzet*”. Deze interessante bundel werd samengesteld door de sociale wetenschapper Manolo E. Vela Castañeda en is een historische analyse van “*de verschillende vormen van opstand, rebellie, verzet en burgerlijke ongehoorzaamheid [...] met als doel het transformeren van een miserabele realiteit van verlating en uitsluiting*”. Kortom, in het boek komen actoren aan bod die over het algemeen worden uitgesloten door de officiële geschiedschrijving: vrouwen, inheemse volkeren, boeren, vakbondsleden, arbeiders, studenten en gewone burgers.³²⁴ Het boek werd in 2011 gratis verdeeld met de goedkeuring van het presidentiële Secretariaat van de Vrede (*Sepaz*), maar is sinds het aantreden van ex-militair Otto Pérez Molina zo goed als nergens meer te vinden.³²⁵

De inheemse Andrés K.M. uit Quiché denkt dat de regering de herinnering aan de sociale strijd probeert te verdringen uit schrik dat de jeugd van tegenwoordig aangestoken zou worden door dezelfde idealen.³²⁶ Ook Sonia Calderón, wiens vader één van de slachtoffers is die verschijnt in het Militair Dagboek, is dezelfde mening toegedaan.³²⁷ Het verstoppert van het verleden kan dus een bewuste politiek zijn om te voorkomen dat gelijkaardige vormen van sociaal protest vandaag opnieuw de kop op steken. Men kan dit beschouwen als een subtiele poging tot manipulatie. Het afnemen van historisch geheugen zorgt er immers voor dat een toekomst die eens voor mogelijk

---

³²¹ T. BOEYKENS, *Gerechtigheid met een Gezicht: Memorias de un Genocidio*, in: <<http://www.dewereldmorgen.be/blogs/tessaboeykens/2012/03/13/gerechtigheid-met-een-gezicht-memorias-de-un-genocidio>>, geraadpleegd op 14.03.2012.

³²² T. BOEYKENS, *Lucha y Resistencia. De Droom van het Guatemalteekse Volk*, in: <<http://www.dewereldmorgen.be/blogs/tessaboeykens/2012/04/16/lucha-y-resistencia-de-droom-van-het-guatemalteekse-volk>>, geraadpleegd op 16.04.2012.

³²³ B. D. CHATTOPADHYAYA, *Cultural Plurality Contending Memories and Concerns of Comparative History: Historiography and Pedagogy in Contemporary India*, in: J. RÜSEN (ed.), *Time and History. The Variety of Cultures*, New York, Berghahn Books, 2007, p. 160.

³²⁴ M. E. V. CASTAÑEDA (ed.), *Guatemala, la infinita historia de las resistencias*, Guatemala, Magna Terra Editores, 2011, achterflap.

³²⁵ Interview met Luis Pedro Taracena Arriola, 20.04.2012, Ciudad de Guatemala (Guatemala).

³²⁶ Interview met Andrés K.M. (anoniem), 25.04.2012, departement Quiché (Guatemala).

³²⁷ Interview met Sonia Guisela Calderón Revolorio, 11.04.2012, Ciudad de Guatemala (Guatemala).

werd geacht vandaag gewoonweg ondenkbaar is geworden voor veel jongeren.³²⁸ De officiële geschiedschrijving heeft daarom ook rechtstreeks invloed op de toekomst van de nieuwe generatie (cfr. infra). Of om Barahona de Brito nog eens aan te halen: “*What each society decides to remember and forget largely determines how it projects its future*”.³²⁹ Dit maakt het belang van historici voor de hedendaagse maatschappij alleen maar groter. Het kritisch in vraag stellen van de officiële geschiedenis en het zichtbaar maken van een verborgen verleden is daarom ook één van hun grote opdrachten.

Ook de spirituele Maya-leider Daniel R.H. wijst op het belang van historisch geheugen voor de jeugd: “*Het probleem hier is dat de mensen geen toekomstbeeld hebben. Ze hebben er geen!*”³³⁰ Om te bewijzen dat je het heden niet los kan zien van het verleden visualiseert hij de tijd als een grote boom: “*Als dit het beeld is van de menselijke ontwikkeling en de tijd dan kunnen wij die mens toch niet zeggen ‘denk niet aan je verleden!’; want dan zou ik niet aan mijn stam denken. [...] Waar zijn mijn wortels dan? Nee, dat mag je niet doen. Maar dat is exact wat de dominante stromingen van de veroveraars hebben gedaan [...] en de regering.*”³³¹ Toch wordt de officiële geschiedenis van Guatemala op die manier geschreven door een kleine groep uit de samenleving. Andrés K.M. wijst er evenwel op dat herinneringen niet zomaar verdwijnen, ook al staan ze niet in een boek: “*En toch, hier zijn we. Hier zijn onze kinderen, hier zijn ze, het zaadje is reeds geplant. [...] De geschiedenis van ons volk is niet helemaal opgeschreven maar bestaat in het historisch geheugen, in het geheugen van ons volk, in de strijd.*”³³²

---

³²⁸ P. VERHAEGEN, *Inleveren, voor of tegen het neoliberalisme*, in: <<http://www.dewereldmorgen.be/artikels/2012/02/01/inleveren-voor-tegen-het-neoliberalisme>>, geraadpleegd op 09.07.2012.

³²⁹ A. BARAHONA DE BRITO, C. GONZÁLEZ-ENRÍQUEZ en P. AGUILAR, *The politics of memory. Transitional Justice in Democratizing Societies*, Oxford, Oxford University Press, 2001, p. 160.

³³⁰ Interview met Daniel R.H. (anoniem), 26.04.2012, Cobán (Alta Verapaz, Guatemala).

³³¹ Interview met Daniel R.H. (anoniem), 26.04.2012, Cobán (Alta Verapaz, Guatemala). Originele transcripties: “*El problema acá, la gente no tiene visión hacia el futuro. No tiene!*”, “*Si esto es la visión del desarrollo humano y del tiempo, no podemos decirle ‘no pienses en tu pasado!’; entonces no pienso en mi tronco. [...] Cual es mi raíz? No puedes. Eso es precisamente lo que han hecho las corrientes conquistadoras dominadoras [...] y el gobierno.*”

³³² Interview met Andrés K.M. (anoniem), 25.04.2012, departement Quiché (Guatemala). “*Sin embargo, aquí estamos. Ahí están los hijos, ahí están, la semilla ya está regado. [...] La historia de nuestro pueblo – que no está escrita completamente pero está en la memoria histórica, en la memoria de nuestro pueblo, las luchas*”.

Fig. 20: De tijd volgens Andrés K.M.

DEEL IV

ALTERNATIEVE VISIES OP HET VERLEDEN

Inleiding

Net als deel III is ook dit deel van de scriptie een concrete uitwerking van het theoretisch kader. In het vorige deel werden de dominante visies op het Guatemalteekse verleden besproken. We zagen dat de staat, het leger en de oligarchie samen de officiële geschiedenis hebben neergeschreven en zo op hun eigen manier proberen om te gaan met het gewelddadige verleden. Aan de hand van discoursanalyse en literatuurstudie is gebleken dat de waarden en normen van de voornaamste daders van het conflict weerspiegelt worden door een bewuste historiciteitspolitiek. Zo kan men vaststellen dat de officiële geschiedschrijving van de natie is opgebouwd volgens een lineair tijdsbeeld dat gekenmerkt wordt door een sterk vooruitgangsgeloof.

Maar zoals ook dankzij deel III is duidelijk geworden, klinken er vanuit diezelfde 'natie' evenzeer stemmen die het niet eens zijn met dit dominante discours. Het verleden is dus duidelijk voor interpretatie vatbaar en het laatste woord over de betekenis van het intern gewapend conflict is nog lang niet gevallen. Om dat debat beter in kaart te brengen, komen in dit deel de Guatemalteken aan het woord die niet akkoord gaan met de officiële geschiedenis en de manier waarop die is neergeschreven. Het gaat hier om een combinatie van Maya's, boeren, arbeiders en studenten. Ook het stedelijk jongerencollectief H.I.J.O.S. Guatemala behoort tot deze groep. We zullen zien dat zij hun eigen manier hebben om het verleden te interpreteren en zich te verzetten tegen de dominante chronologische en lineaire tijdsopvatting. Uit de komende analyse zal blijken dat zij dit doen dankzij de constructie van een alternatief historiciteitsregime gekenmerkt door een spiralisme.

Voor de analyse van deze non-conformistische historiciteitspolitiek worden de inzichten van zowel het presence-paradigma als de Maya kosmovisie concreet toegepast. In het theoretisch kader zagen we reeds dat deze twee manieren om de tijd te vatten een soortgelijke ontologische status aan het verleden toekennen. Net als het *presence*-paradigma is ook de kosmovisie vrij van radicale breuken tussen heden en verleden en worden chronologie en lineariteit in vraag gesteld. Beide visies benadrukken continuïteit en duiden op de 'aanwezigheid' van het verleden in het heden.

Aan de hand van 3 stellingen die deze alternatieve visie op het verleden bepalen, zal worden getracht het historiciteitsregime van deze onderdrukte bevolkingsgroepen bloot te leggen. Eerst en vooral zullen we zien hoe door het onderdrukte deel van het volk geclaimd wordt dat de staatsrepressie is voortgekomen uit een aantal historisch gegroeide verhoudingen in het land. Daarnaast wordt

beweerd dat het intern gewapend conflict een soort van 'herhaling' van de koloniale geschiedenis was, en daarom een zoveelste cyclus van onderdrukking. Tot slot zullen we zien hoe deze alternatieve historiciteitspolitiek ook de nadruk legt op de continuïteit van de strijd van het Guatemalteekse volk en de herinnering aan verzet en weerstand tegen de machthebbers. Aan de hand van empirisch veldonderzoek zal worden aangetoond hoe bepaalde sociale groepen met tijd omgaan tijdens de verwerking van een traumatisch verleden. Dit deel focust vooral op de eerder aangehaalde continuïteit als gemeenschappelijk kenmerk van zowel *presence* als de kosmopolis. We zullen zien hoe dit alternatieve historiciteitsregime de tijd niet als een lijn maar als een spiraal voorstelt en zo een combinatie van cyclisme en licht vooruitgangsgeloof is.

1. Todo vuelve

1.1 Intro

Volgens een groot deel van de inheemse bevolking is de huidige Guatemalteekse staat het resultaat van eeuwen sociale strijd en de historische onderdrukking van elke vorm van burgerlijke ongehoorzaamheid. Voor hen is het land gebouwd op de lijken van het eigen volk, vakbondsleden, boeren, studenten en andere burgers. Wie dacht dat de burgeroorlog werd beëindigd met de Vredesakkoorden van 1996 zit er volgens hen ver naast. Hun geschiedenis beschrijft het verhaal van een volk dat steeds weer opnieuw onderdrukt werd door hetzelfde systeem, maar dan telkens met een ander masker op. Het Guatemala van de Maya's ademt geschiedenis.³³³

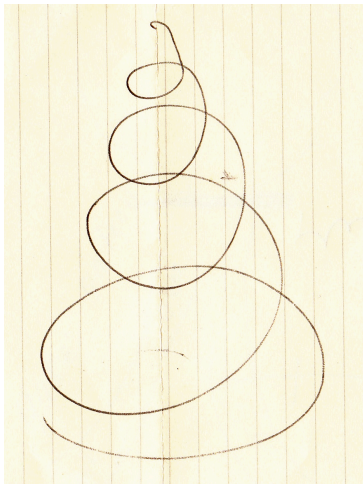

Fig. 21: De tijd zoals de Q'eqchi'-Maya's het zien volgens Alfonso Huet

In deel III zagen we hoe de westerse tijdlijn het verleden, het heden en de toekomst in drie aparte hoofdstukken verdeelt. Het lineaire tijdsbeeld van de staat beschrijft historische feiten als geïsoleerde gegevens en onttrekt deze aan hun sociale realiteit. Volgens de inheemse kosmologie daarentegen is de tijd een spiraal; alles staat met elkaar in verbinding en alles komt terug. Zowel de historisch gegroeide mechanismen van onderdrukking als de hoop op een meer rechtvaardige wereld. Het verleden is permanent aanwezig in het heden dankzij de jarenlange opstapeling van ervaringen, kennis, hoop en verdriet.³³⁴ Deze vorm van continuïteit komt onder meer terug in hun cyclische kalender.

Uit hun discours blijkt dat ook de jongeren van het geheugencollectief H.I.J.O.S. bepaalde elementen van de kosmologie hebben opgepikt en de tijd als niet-lineair beschouwen. Zij zijn van mening dat niets helemaal voorbij gaat en dat “je steeds bent wie je was”, wie je grootouders waren en al wat vorige generaties hebben meegemaakt. Dit is volgens hen een veel gezondere manier om historisch geheugen te begrijpen: “Het is een bevrijdende manier van naar het verleden te kijken.” Enkel wie de geschiedenis en haar processen begrijpt, enkel wie beseft dat de jaren en eeuwen met elkaar

---

³³³ T. BOEYKENS, *Lucha y Resistencia. De Droom van het Guatemalteekse Volk*, in:

<<http://www.dewereldmorgen.be/blogs/tessaboeykens/2012/04/16/lucha-y-resistencia-de-droom-van-het-guatemalteekse-volk>>, geraadpleegd op 16.04.2012.

³³⁴ Groepsinterview met H.I.J.O.S. Guatemala, 24.03.2012, Ciudad de Guatemala (Guatemala). Vertaling: “De genocide was de uiting van een imperialistisch systeem tegen een volk dat politieke en economische onafhankelijkheid probeerde te verkrijgen. Een geschiedenis van landonteigening en machtsaccumulatie die zich vandaag herhaalt met de komst van de mijnbedrijven.”

corresponderen, kan volgens hen begrijpen wat er vandaag allemaal misloopt in Guatemala en een poging ondernemen om het volk uit deze spiraal van onderdrukking te bevrijden.³³⁵

Het gaat hier dus niet om een geloof in de letterlijke herhaling van het verleden. De tijd wordt dan ook gevisualiseerd als een spiraal en niet als een perfecte cirkel, zoals ook antropoloog Alfonso Huet het op papier zette tijdens ons gesprek over de Q'eqchi'-Maya's (zie fig. 18).³³⁶ Het idee van 'accumulatie' is hier cruciaal en incorporeert zo ook

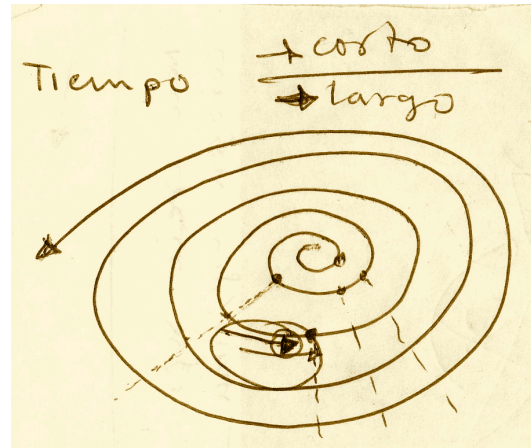

Fig. 22: De tijd volgens Carlos

dynamiek en een lichte vorm van vooruitgangsgeloof in hun tijdsbeeld. De spiraal gaat dan ook omhoog. Ook het *presence*-idee komt hier op een zeer concrete manier naar voren in die zin dat het verleden 'aanwezig' blijft in het heden. Maar net als het idee dat alles terug komt, mag ook deze aanwezigheid niet letterlijk worden opgevat. Het verleden is aanwezig in de vorm van de effecten of de gevolgen van de kolonie en van het intern gewapend conflict. Het verleden hoeft dus helemaal geen afgesloten hoofdstuk te zijn en kan effectief 'aanwezig' zijn in het heden. Ook chronologie hoeft geen evidentie te zijn. De dag waarop 2 jeeps van het Guatemalteekse leger in 1979 met machinegeweren de universiteit van San Carlos binnenreden en willekeurig studenten neerschoten, is voor Anna S. zoveel dichterbij dan eender welke dag die daar in absolute tijd op volgde (cfr. *infra*).³³⁷

Erik Mueggler legt uit hoe het verleden in China aanwezig bleef na de Grote Sprong Voorwaarts (1958-'61) en de Culturele Revolutie (1966-'76) onder communistisch partijleider Mao Zedong: "*Time was neither a linear path nor a cycle: it was a spiral in which the effects of past violence returned repeatedly to engage and transform present social relations*".³³⁸ Dit citaat van Mueggler, valt perfect toe te passen op de manier waarop de Maya's over de tijd denken. De tekening die de inheemse Carlos uit Guatemala City tijdens één van onze gesprekken maakte, geeft dit perfect weer. De tekst boven de spiraal verwijst naar de verschillende tijdscycli die de Mayakalender onderscheidt en betekent dat men de geschiedenis zowel op korte als op lange termijn kan zien.³³⁹ Maar hoe ver iets ook in absolute tijd verwijderd is van het heden, het kan altijd terugkomen op specifieke momenten. Carlos visualiseert dit door de spiraal van markeringen te voorzien die verschillende tijdsmomenten

³³⁵ Groepsinterview met H.I.J.O.S. Guatemala, 24.03.2012, Ciudad de Guatemala (Guatemala). Vertaling: "Vos sos todo lo que has ido, todo el tiempo", "Es un modo liberador de ver la historia".

³³⁶ Interview met Alfonso Huet, 27.04.2012, Cobán (Alta Verapaz, Guatemala).

³³⁷ Interview met Anna S., 03.05.2012, Ciudad de Guatemala (Guatemala).

³³⁸ E. MUEGGLER, "Spectral Subversions: Rival Tactics of Time and Agency in Southwest China", in: *Comparative Studies in Society and History*, 41 (1999), 3, p. 461.

³³⁹ Vertaald als "Tijd, → kort, → lang"

op onchronologische wijze met elkaar verbinden. Uit deze tekening blijkt zeer goed dat gedeeltelijk cyclisme kan samengaan met een licht vooruitgangsgeloof.

Ook Berber Bevernage vertelt in zijn artikel over *presence* hoe het verleden volgens de historicus en filosoof Robin George Collingwood als een soort van residu kan achterblijven in het heden: “*This can take the form of an accumulation of knowledge, experience, tradition, and so on, and certainly can not be reduced to a simple function of human memory. For that reason, Collingwood urges, the time of history should be understood to involve some kind of transtemporal vestige of the past in the present, and time should not be imagined as a mere sequence. The past is not merely the precondition of the present but a condition of it.*” Het verleden gaat het heden dus niet enkel vooraf maar blijft er ook deel van uitmaken en is dus in die zin permanent ‘aanwezig’.³⁴⁰

In wat volgt, proberen we het non-conformistische tijdsregime van bepaalde onderdrukte groepen uit de samenleving bloot te leggen als contrast met de “orde bevestigende” historiciteitspolitiek uit deel III. We zullen zien hoe bepaalde actoren een eigen tijdsconcept gebruiken om hun identiteit te construeren, historisch en actueel onrecht aan te kaarten en in te gaan tegen de dominante visies op het verleden. Historicus Marc Boone wijst zo op het kritische en emancipatorische potentieel van de geschiedenis, door te stellen dat historisch inzicht al vaker een ankerpunt van verzet is gebleken waarbij historici zorgden “*voor de intellectuele munitie waarmee deze bewegingen het gevecht aangingen.*” Dankzij de getuigenissen kunnen we zo proberen oog te krijgen voor de rol die bepaalde onderdrukte groepen doorheen de geschiedenis hebben gespeeld, en zo beter begrijpen in welke toestand zij zich vandaag bevinden en in welke context we hun eisen mogen begrijpen.³⁴¹ We zullen met andere woorden ook de aandacht proberen te vestigen op wat de officiële geschiedschrijving tracht te verdoezelen. Of zoals Lynn Hunt het verwoordt: “*Fishing out previously unnoticed events from the river of time and making them central to new narratives*”³⁴²

1.2 Historisch gegroeide sociale verhoudingen

Een eerste kenmerk van deze alternatieve visie op het verleden is de claim dat de staatsrepressie is voortgekomen uit de continuïteit van een aantal historisch gegroeide verhoudingen in het land die tot op vandaag aanwezig blijven. Veel mensen bevinden zich vandaag nog steeds in een onderdrukte positie en hebben nog maar weinig gezien van de zogenaamde ‘lineaire ontwikkeling’ waar de staat het over heeft. In plaats van vooruitgang zien zij zichzelf gevangen in steeds weer terugkerende cycli van geweld en onderdrukking. De enige manier om daar uit los te breken is volgens hen eerst en vooral het zich bewust worden van deze toestand. Sommige slachtoffers van historisch onrecht gaan

---

³⁴⁰ B. BEVERNAGE, “Time, Presence, and Historical Injustice”, in: *History and Theory*, 47 (2008), 2, p. 12-13.

³⁴¹ M. BOONE, *Historici en hun métier. Inleiding tot de historische kritiek*, Gent, Academia Press, 2007, p. 294.

³⁴² L. HUNT, Is Time Historical?, in: L. HUNT, *Measuring Time, Making History*. Budapest, CEU Press, 2008, p. 28-29.

daarom in plaats van het verleden af te sluiten liever op zoek naar de historische oorzaak van hun situatie. Ondanks het feit dat de oorlog in 1996 officieel voorbij werd verklaard, blijken deze dynamieken echter nog steeds aanwezig te zijn.

Zoals in deel I reeds werd gezegd, identificeerde de waarheidscommissie (CEH) 3 hoofdoorzaken voor het geweld; zijnde politieke onderdrukking, economische exploitatie en cultureel-rationale discriminatie. Antropoloog Alfonso Huet, die sinds 1980 het conflict in Cobán beleefde, vertelt dat deze drie oorzaken zich in deze regio manifesteerden in de *'fincas'*³⁴³: *"Ik heb gewerkt rond de recuperatie van geheugen in 20 verschillende [Q'eqchi'-] gemeenschappen en alle getuigen waren het erover eens dat de wortels van het conflict in de finca liggen."* Alfonso geeft aan dat het hier over een semi-feudaal systeem van uitbuiting gaat, een historisch proces dat zich door de eeuwen heen ontwikkeld heeft en op die manier als concept het verleden in zich draagt.³⁴⁴ De antropoloog vindt dat men nooit de échte wortels van het conflict heeft aangepakt. Wat politieke participatie betreft, zijn er volgens hem al wel enkele vorderingen gemaakt. Maar op socio-economisch vlak, bv. wat landkwesties en discriminatie betreft, *"zet dezelfde problematiek als vroeger zich verder"*.³⁴⁵

Sonia Calderon, wiens vader tijdens de burgeroorlog vermoord werd, vertelt hoe ook hij als lid van de vakbond deel uitmaakte van deze sociale strijd tegen politieke en economische onderdrukking: *"Zijn idealen waren een beter loon en een beter leven, niet enkel voor zichzelf maar voor al zijn kameraden. Ik denk dat dit de grote droom was van elk van onze verdwenen compañeros, uit de armoede en miserie geraken waarin de arbeiders werkelijk leefden."* Maar toen deze groep opstond om gelijke rechten te eisen, kregen de rijken volgens Sonia schrik om hun privileges te verliezen. Ze vertelt hoe de opstand brutaal werd neergeslagen en hoe de uitbuiting vandaag gewoon verder gaat.³⁴⁶

Volgens de tijdsspiraal is er daarom absoluut geen sprake van breuken tussen heden en verleden. Het verleden is inherent aan het heden dat het resultaat is van een accumulatief historisch proces. De oorlog is helemaal niet afgelopen met de Vredesakkoorden want dezelfde historische processen die de hoofdoorzaak van het geweld waren, blijven vandaag gewoon verder bestaan. Zoals reeds eerder uitgelegd, wordt daar dus geen letterlijke aanwezigheid van het verleden in gezien. Alfonso Huet gaf immers reeds aan dat er toch ook sprake is van lichte vooruitgang op sommige vlakken.

---

³⁴³ Zoals reeds in de historische context aan bod kwam, was de *finca* het soort van bedrijf dat geleid werd door de grootgrondbezitters en waar de inheemse bevolking tegen een miniem loon en in mensonwaardige omstandigheden tewerk gesteld werd.

³⁴⁴ Interview met Alfonso Huet, 27.04.2012, Cobán (Alta Verapaz, Guatemala). Originele transcriptie: *"Yo hize entonces la recuperación de memoria en 20 comunidades, todos dicen este, la raíz está en la finca."*

³⁴⁵ Interview met Alfonso Huet, 27.04.2012, Cobán (Alta Verapaz, Guatemala). Originele transcriptie: *"sigue la misma problemática que antes."*

³⁴⁶ Interview met Sonia Guisela Calderón Revolorio, 11.04.2012, Ciudad de Guatemala (Guatemala). Originele transcriptie: *"Sus ideales pues eran un mejor sueldo, no sólo para el sino que para sus compañeros, una mejor vida. Yo creo que ese fue el gran sueño de cada uno de nuestros compañeros desaparecidos, [salir] de la pobreza y la miseria en la que realmente hemos viviendo los obreros."*

Toch leek een échte herhaling van de geschiedenis voor sommigen akelig dichtbij toen de ex-militair Otto Pérez Molina verkozen werd tot nieuw staatshoofd. Pérez Molina was tijdens het gewapend conflict inspecteur-generaal bij het leger en directeur van de militaire inlichtingendienst. Zijn rol als militair is niet onomstreden omdat de inlichtingendienst die hij leidde zich tijdens het conflict aan enorme wreedheden heeft schuldig gemaakt.³⁴⁷ Velen zien in hem de personificatie van het staatsterrorisme en in het feit dat hij aan de macht is, de mogelijkheid dat het verleden zich zal herhalen. Alfonso Huet vertelt dat een aantal dorpsleiders in de gemeenschap van San Cristobal de weduwen recent nog hebben afgeraden om deel te nemen aan het blootleggen van een massagraf: *“Ga daar toch niet meer naartoe, doe het niet. Door jullie schuld zal het gewapend conflict opnieuw beginnen.”*³⁴⁸

Ook de inheemse Marta H. uit Ixcán vertelt dat er in haar gemeenschap een familie is vertrokken nadat zij te horen kregen dat Otto Pérez Molina de nieuwe president was geworden. De familie zei: *“Het is beter dat we hier weggaan want het gaat allemaal opnieuw gebeuren.”*³⁴⁹ Marta vertelt dat er nog veel meer families uit de gemeenschap op deze manier redeneren. Zeker omdat de nieuwe president het leger opnieuw aan het mobiliseren is, zitten velen met de reële angst dat de geschiedenis zich aan het herhalen is, “hoewel het niet hetzelfde is als vroeger maar op een andere manier.”³⁵⁰ In het discours van Marta H. en vele anderen is op die manier duidelijk de invloed van de Maya kosmovisie waarneembaar.

1.3 Kroniek van een aangekondigde uitbuiting

a. Private rijkdom, publieke armoede

Een tweede kenmerk van de alternatieve geschiedschrijving is de bewering dat het intern gewapend conflict een soort van ‘herhaling’ van de koloniale geschiedenis was en daarom een zoveelste cyclus van onderdrukking. Dit kenmerk sluit nauw aan bij het vorige in die zin dat het ook de nadruk legt op de blijvende aanwezigheid van één van de historische hoofdoorzaken van het intern gewapend conflict. In tegenstelling tot de vorige claim die het eerder over sociale verhoudingen had, ligt de focus hier op het economische aspect.

---

³⁴⁷ M. RODRÍGUEZ PELLECEER, “Quiero que alguien me demuestre que hubo genocidio”, in: <<http://plazapublica.com.gt/content/quiero-que-alguien-me-demuestre-que-hubo-genocidio>>, geraadpleegd op 18.07.2012.

³⁴⁸ Interview met Alfonso Huet, 27.04.2012, Cobán (Alta Verapaz, Guatemala). Originele transcriptie: “Ya no vallan allá, ya no. Porque por culpa de ustedes va a venir otra vez el conflicto armado.”

³⁴⁹ Interview met Marta H., 24.04.2012, Ixcán (Guatemala). Originele transcriptie: “Mejor nos vamos de ahí porque va a suceder nuevamente.”

³⁵⁰ Interview met Marta H., 24.04.2012, Ixcán (Guatemala). Originele transcriptie: “aunque no es igual como de lo anterior. Pero de otra forma.”

Uit mijn veldwerk is gebleken dat vele burgers doorheen gans de geschiedenis eenzelfde systeem van uitbuiting ontwaren dat haar oorsprong kent in de koloniale periode waar grootgrondbezitters het voor het zeggen hadden. Telkens opnieuw zien zij een politieke en economische elite over lijken gaan om historisch

Fig. 23: Een muurschildering van Diego Rivera toont hoe ook de koloniale economie deels op mijnbouw steunde waar enkel de politieke en economische elite de opbrengst van zagen.

verworven privileges te behouden. Of we nu kijken naar de Spaanse verovering vanaf 1523, de liberale

politiek in de jaren 1870, de militaire dictatuur van Castillo Armas vanaf 1954, de staatsterreur onder generaal Ríos Montt vanaf 1982 of de komst van de internationale mijncorporaties vandaag: Volgens de niet-dominante visies op het verleden is hier telkens hetzelfde mechanisme aan het werk dat eindigt in landonteigening en uitbuiting. Alles komt terug maar dan op een andere manier want hun tijd is immers een spiraal en geen gesloten cirkel. Het is hetzelfde systeem van onderdrukking dat steeds wederkeert maar dan met een ander gezicht. Zo nemen de mijnbedrijven volgens dit alternatieve tijdsbeeld bv. de rol over van de vroegere *United Fruit Company* en de nog vroegere kolonistoren.³⁵¹

Uit het discours van de Quiché-Maya Andrés K.M. blijkt de spiraal die door dit historiciteitsregime wordt geconstrueerd: “Men moet zich eraan herinneren dat er jaren geleden een aantal mensen ons grondgebied binnenvielen en onze oorspronkelijke volkeren van hun land kwamen beroven. Na deze fase installeerde men de bekende kolonie. [...] En ja, daarna kwam dan de zogezegde onafhankelijkheid, en we weten allemaal van wie die onafhankelijkheid is, van de criollos. [...] En ik denk dat de elite van dit land [vandaag] blijft accumuleren.”³⁵² De Amerikaanse sociaal wetenschapper Noam Chomsky wijst erop dat deze dynamiek eigen is aan het moderne staatskapitalisme dat de kosten en risico’s ‘socialiseert’ terwijl het de winst privatiseert.³⁵³

Ook de *Nationale Koepel voor Indígenas en Boeren* (CONIC) neemt een grote continuïteit waar met de geschiedenis. Volgens hen is de huidige Guatemalteekse politieke en economische elite daar een

³⁵¹ T. BOEYKENS, *Lucha y Resistencia. De Droom van het Guatemalteekse Volk*, in: <<http://www.dewereldmorgen.be/blogs/tessaboeykens/2012/04/16/lucha-y-resistencia-de-droom-van-het-guatemalteekse-volk>>, geraadpleegd op 16.04.2012.

³⁵² Interview met Andrés K.M. (anoniem), 25.04.2012, departement Quiché (Guatemala). Originele transcriptie: “Hay que recordar que hace 500 años vinieron unas gentes a invadir nuestras tierras y a despojar de nuestros pueblos originarios, a despojarlas de las tierras. Luego de esa fase se implanta la conocida colonia. [...] Y bueno, ahí la supuesta independencia verdad, y ya sabemos de quién es esa independencia, es de los Criollos. [...] Y yo creo que la burguesía de esta país sigue siendo acumular.”

³⁵³ N. CHOMSKY, *VII Social Summit for the Latin American and Caribbean Unity*, in: <<http://www.zcommunications.org/vii-social-summit-for-the-latin-american-and-caribbean-unity-by-noam-chomsky>>, geraadpleegd op 01.08.2012.

goed voorbeeld van. Deze machtige families hebben sinds de kolonisatie historische privileges vergaard en bezitten die vandaag nog steeds.³⁵⁴ Opnieuw een vorm van historische accumulatie dus, waarbij het verleden een deel van het heden is. Andrés K.M. beaamt dat er sprake is van een economische en politieke elite die door het leger beschermd wordt.³⁵⁵

Agrarisch conflict en de nood aan landhervormingen lopen als een rode draad door het non-conformistische verhaal dat veel mensen vertellen. Het grote probleem in Guatemala blijft na vele jaren dat er nog steeds een massa boeren zonder land zitten en veel grond in handen is van een kleine minderheid.³⁵⁶ Marta H. waagt de uitspraak dat de oorzaak van het conflict bij het neoliberale gedachtegoed ligt.³⁵⁷ Genaro Fabián wijst op zijn beurt opnieuw op een mogelijke herhaling van de geschiedenis: *“We zouden kunnen stellen dat het agrarisch conflict in Guatemala een soort van open wonde is. [...] Als de regeringen geen oplossing zoeken en als hier geen einde aan komt, dan kan dit tot toekomstige conflicten leiden.”*³⁵⁸

Ook met betrekking tot de eeuwige strijd om land komt de spiraal van de tijd opnieuw naar boven: *“De vijand is dezelfde, hoewel hij is veranderd in nieuwe personen, maar de structuur denk ik, is niet veranderd. [...] De oorlog gaat verder maar dan op een andere manier en niet zoals vroeger”, aldus de inheemse Marcelino López.*³⁵⁹ En ook Genaro Fabián toont aan dat alles op zijn eigen manier terug komt: *“De strijd is vandaag anders. Het is een georganiseerde strijd, een strijd die tot bij het Inter-Amerikaans Hof en tot bij de rechtbanken in Guatemala geraken, [...] maar het probleem op de achtergrond is hetzelfde: de agrarische situatie.”*³⁶⁰

b. De Vredesakkoorden: breuk of continuïteit?

Het idee dat het intern gewapend conflict nog helemaal geen afgesloten hoofdstuk is, komt terug in het discours van sommige mensen over het belang van de Vredesakkoorden in 1996. In deel III zagen we reeds hoe de historiciteitspolitiek van de staat het verleden afschermt opdat men haar

---

³⁵⁴ Interview met 2 leden van de *Coordinadora Nacional Indígena y Campesina* (CONIC), 26.04.2012, Cobán (Alta Verapaz, Guatemala).

, 26.04.2012, Cobán (Alta Verapaz, Guatemala).

³⁵⁵ Interview met Andrés K.M. (anoniem), 25.04.2012, departement Quiché (Guatemala).

³⁵⁶ R. MOLINA, *Breaking the Silence about Guatemala*, in: <<http://www.cpa.org.au/guardian/2009/1410/14-raul-molina.html>>, geraadpleegd op 03.07.2012.

³⁵⁷ Interview met Marta H., 24.04.2012, Ixcán (Guatemala). Originele transcriptie: *“aunque no es igual como de lo anterior. Pero de otra forma.”*

³⁵⁸ Interview met Genaro Fabián Gregorio, 24.04.2012, Ixcán (Quiché, Guatemala). Originele transcriptie: *“El conflicto agrario en Guatemala podríamos decir si – yo creo que está es como una herida abierta. [...] Si los gobiernos no buscan solución, si no se llega a nada, puede generar conflictos futuros.”*

³⁵⁹ Interview met Marcelino Lopez Balan, 25.04.2012, Ixcán (Quiché, Guatemala). Originele transcriptie: *“El enemigo es lo mismo, aunque esta cambiado en nuevas personas, pero la estructura no creo que se cambia. [...] La guerra continua pero en otra forma, no igual como antes verdad.”*

³⁶⁰ Interview met Genaro Fabián Gregorio, 24.04.2012, Ixcán (Quiché, Guatemala). Originele transcriptie: *“Ahora las luchas son diferentes. Son luchas organizadas, son luchas que van a llegar a la Corte Interamericana que van a llegar a las cortes de Guatemala, [...] pero el problema de fondo es lo mismo: la situación agraria.”*

consequenties niet zou moeten dragen. Volgens de dominante lineaire tijdsopvatting maakten de Akkoorden een einde aan de burgeroorlog en is alles sinds 1996 weer in orde.³⁶¹

Voor andere groepen daarentegen gaat het conflict gewoon door. De inheemse Marta H. uit Ixcán beschouwt de aanslepende gevolgen van de oorlog als een vorm van ‘aanwezig verleden’: “Vandaag zeggen ze dat er een vredesakkoord is, maar in werkelijkheid is er geen omdat er alleen maar papieren zijn. De oorlog gaat verder [...], het is de hele ideologie of de consequenties die de oorlog heeft nagelaten.”³⁶² Met andere woorden, iets wat met de tijd verloren is gegaan, hoeft niet noodzakelijk ook afwezig te zijn.³⁶³ Ook Andrés K.M. vindt niet dat de Vredesakkoorden een einde hebben gemaakt aan het conflict: “Omdat het politieke middelen zijn om de oorzaken van het gewapend conflict op te lossen.”³⁶⁴ Zonder de academische term *historiciteitspolitiek* in de mond te nemen, bewijst Andrés hier dat hij zich bewust is van de performativiteit van het historische staatsdiscours en het lineaire tijdsbeeld waarvan de Vredesakkoorden een concrete uiting zijn.

c. *Mijnbouw en megaprojecten: met z'n allen vooruit?*

Een gigantisch probleem in het hedendaagse Guatemala is de invasie van internationale mijncorporaties en megaprojecten.³⁶⁵ In de provincie San Marcos graaft het Canadese mijnbouwbedrijf *Goldcorp* de heilige Maya berg San Miguel Ixtahuacán af op zoek naar goud, kwik en zilver. De sociale en milieugevolgen zijn niet te overzien. Het gebruik van cyanide vervuult het grondwater en de bodem, en er is sprake van een hallucinant waterverbruik van 250.000 liter per uur.³⁶⁶ De concessie van het Canadese *Goldcorp* werd in 2002 toegekend en de Wereldbank leende het project zo'n 45 miljoen dollar. Het mijnbouwbedrijf moet ook nauwelijks belastingen betalen. Slechts één procent van de winst³⁶⁷ blijft in Guatemala en dan zelfs nog niet in de provincie van San Marcos, waar de bevolking nochtans met de gevolgen blijft zitten.³⁶⁸

---

³⁶¹ T. BOEYKENS, *Lucha y Resistencia. De Droom van het Guatemalteekse Volk*, in: <<http://www.dewereldmorgen.be/blogs/tessaboeykens/2012/04/16/lucha-y-resistencia-de-droom-van-het-guatemalteekse-volk>>, geraadpleegd op 16.04.2012.

³⁶² Interview met Marta H., 24.04.2012, Ixcán (Guatemala). Originele transcriptie: “*Ahora se dice que hay un acuerdo de paz, pero en realidad no hay. Porque solo hay en papeles. La guerra continua [...], es toda la ideología o las consecuencias que ha dejado la guerra.*”

³⁶³ Zie deel II en het verschil dat Berber Bevernage maakt tussen ‘verlies’ en ‘afwezigheid’.

³⁶⁴ Interview met Andrés K.M. (anoniem), 25.04.2012, departement Quiché (Guatemala). Originele transcriptie: “*Porque son medios políticos para resolver las causas del conflicto armado interno.*”

³⁶⁵ CATAPA, *Guatemala: het goud van de maya's*, in: <<http://www.catapa.be/nl/cases/guatemala>>, geraadpleegd op 09.03.2012.

³⁶⁶ Een normale boerenfamilie verbruikt 60 liter per dag.

³⁶⁷ 7500 kilo goud ter waarde van ongeveer 150 miljoen dollar (afhankelijk van de goudkoers)

³⁶⁸ SOLIDARIDAD, *Jaarverslag Solidaridad 2006*, in:

<http://www.cbf.nl/Uploaded_files/Jaarverslagen/jaarverslag2006Solidaridad1174901774.pdf>, geraadpleegd op 09.03.2012.

Deze casus van San Marcos is een schoolvoorbeeld van de zogenaamde ‘neoliberale ontwikkeling’ waar vele boeren zich tegen verzetten.³⁶⁹ In deel III zagen we reeds dat de dominante historiciteitspolitiek ‘vooruitgang’ en dus economische ontwikkeling boven alles stelt. Of dit ook een stap vooruit is voor het merendeel van de bevolking is een geheel andere vraag.³⁷⁰ Wie zich nochtans openlijk durft uit te spreken tegen de komst van de mijnbedrijven wordt ervan beschuldigd een terrorist te zijn die tegen de zogenaamde ‘ontplooiing’ van het land is.

Fig. 24: De berg die vroeger het landschap sierde, is verwoest door het mijnbouwproject in San Marcos

De spirituele Maya-leider Daniel R.H. is ervan overtuigd dat het hier om een historisch project van eeuwen gaat: *“Ik denk dat het hier om blijvende internationale krachten gaat die zich nog steeds uiten in de tegenstelling tussen kapitalisme en socialisme.”*³⁷¹ Een lid van het geheugencollectief H.I.J.O.S. ziet het zo: *“De genocide was duidelijk de uitdrukking van een economisch en imperialistisch systeem tegen de dorpen die economische en politieke*

*onafhankelijkheid probeerden te verkrijgen. Een project van landonteigening en machtsaccumulatie dat zich vandaag herhaalt met de komst van de mijncorporaties.”*³⁷²

Vele inheemse boeren hebben vandaag geen grond en zoeken de oorzaak van deze huidige situatie terug in de tijd tot aan de Spaanse invasie. Als gevolg van hun semi-cyclische tijdsbeeld zien veel Guatemalteken de komst van de mijnbedrijven als een zoveelste omloop van landonteigening en onderdrukking.³⁷³ De grote graafmachines van de mijnbedrijven roepen bij hen spontaan vergelijkbare beelden op van de boten waarmee de Spanjaarden naar de nieuwe wereld kwamen, alsof het een nieuwe vorm van kolonisatie betreft. Op die manier worden veel Maya’s elke dag opnieuw met het verleden geconfronteerd. Een verleden dat nochtans volgens het dominante staatsdiscours al lang voorbij en afgesloten is verklaard.

De spoken uit de geschiedenis keren nochtans regelmatig terug. Tussen 1975 en 1983, tijdens het gewapend conflict dus, werd in het departement Quiché de stuwdam van Chixoy gebouwd waarvoor

³⁶⁹ Zie deel III, hoofdstuk 2, puntje 2.3 *Geschiedenis als business*

³⁷⁰ A. DE WALSCHE, *Mijnbouw en megaprojecten in Guatemala*, in: <<http://www.mo.be/artikel/mijnbouw-en-megaprojecten-guatemala>>, geraadpleegd op 09.03.2012.

³⁷¹ Interview met Daniel R.H. (anoniem), 26.04.2012, Cobán (Alta Verapaz, Guatemala). Originele transcriptie: *“Creo que son fuerzas internacionales las que se mantuvieron y que se mantienen todavía entre el capitalismo y el socialismo.”*

³⁷² Groepsinterview met H.I.J.O.S. Guatemala, 24.03.2012, Ciudad de Guatemala (Guatemala). Vertaling: *“El genocidio fue como la expresión de un sistema obviamente económico, pero también imperialista en contra de los pueblos que trataban de lograr la independencia económica y política. Un proyecto de despojo y acumulación de poder que se repite hoy en día con la llegada de las corporaciones mineras.”*

³⁷³ Interview met Daniel R.H. (anoniem), 26.04.2012, Cobán (Alta Verapaz, Guatemala).

23 dorpen moesten verdwijnen. De gemeenschappen van Rio Negro verzetten zich tevergeefs tegen de dam, wat uitmondde in één van de bloedigste scènes uit de burgeroorlog. Van een communistische dreiging was geen sprake maar toch werd iedereen die zich tegen dit economische project verzette, afgeslacht door de paramilitairen. 444 mannen, vrouwen en kinderen werden vermoord en 3400 mensen ontheemd. In 2007 sprak 89,7 procent van de bevolking zich via een referendum uit tegen de bouw van een nieuwe stuwdam op de Chixoy-rivier waarvoor 2300 mensen hun grond moesten verlaten. Toch is het project vandaag nog steeds aan de gang en blijft de regio in de naam van 'voortgang' geplaagd door grove mensenrechtenschendingen.³⁷⁴

Er zijn 2 manieren om de boeren van hun land te krijgen: opkopen of bedreigen. Alfonso Huet vertelt over een geval waarbij een boer zijn grond niet wilde verkopen. *“Wel dat is goed, ik zal wel met uw weduwe onderhandelen”*, reageerde de opkoper. Een rechtstreekse doodsbedreiging dus en de mensen die het conflict hebben meegemaakt, weten wat dat betekent.³⁷⁵ Het verleden is hier aanwezig in de vorm van angst door wat sommigen hebben meegemaakt. De inheemse Genaro Fabián legt nog eens uit hoe de kosmologie hierin naar boven komt: *“Voor ons Maya's is de tijd cyclisch, maar laat ons zeggen dat de cirkel zich niet helemaal sluit. Het is vandaag niet hetzelfde als 30 jaar geleden, hoewel de situaties zich herhalen. [...] Uiteraard herhaalt de tijd zich, de zon passeert altijd, de aarde draait rond en passeert op dezelfde plaatsen maar dan met andere mensen.”*³⁷⁶ Uit dit citaat blijkt duidelijk hoe de manier waarop dit overwegend agrarische volk met de tijd omgaat, gebaseerd is op het ritme van de natuur. Een kenmerk dat ook tot uitdrukking komt in de traditionele maan- en zonnecalender (cfr. supra).

---

³⁷⁴ A. DE WALSCHE, *Mijnbouw en megaprojecten in Guatemala*, in: <<http://www.mo.be/artikel/mijnbouw-en-megaprojecten-guatemala>>, geraadpleegd op 09.03.2012.

³⁷⁵ Interview met Alfonso Huet, 27.04.2012, Cobán (Alta Verapaz, Guatemala). Originele transcriptie: *“Bueno está bien, voy a negociar con tu viuda.”*

³⁷⁶ Interview met Genaro Fabián Gregorio, 24.04.2012, Ixcán (Quiché, Guatemala). Originele transcriptie: *“Para nosotros Mayas el tiempo es cíclico pero tampoco el ciclo se cierra es decir. [...] No es lo mismo hace 30 años que hoy, aunque se repiten las situaciones. [...] El tiempo se repite por supuesto, siempre pasa el sol, la tierra pasa en el mismo lugar pero con distintas personas.”*

1.4 De doden zijn niet dood

Bovenstaande analyse kan misschien de indruk wekken dat de tijdsspiraal tamelijk pessimistische visies op de werkelijkheid oplevert. Niets is echter minder waar. Alle getuigen die ik interviewde, zien zichzelf in de eerste plaats als sociaal activisten en pas daarna als eventuele slachtoffers. Niet alleen de verschillende vormen van onderdrukking komen steeds terug, maar even goed het sociaal verzet dat met deze cycli probeert te breken. De tijd is een accumulatie van onrecht en verdriet, maar even goed van kennis, idealen en dromen. Wie de geschiedenis van Guatemala bestudeert, mag volgens hen niet alleen focussen op al wat werd onderdrukt en verloren is gegaan. Men kan ook de herinnering aan het sociale verzet levend houden, oude dromen nieuw leven inblazen en zo ontkennen dat het verleden een afgesloten hoofdstuk is.³⁷⁷

In dit deel wordt een derde kenmerk van het alternatieve historisch discours van bepaalde groepen besproken. Hoewel we daarnet zagen dat de geschiedenis van het Guatemalteekse volk herhaaldelijk verdriet en machteloosheid in zich draagt, kan het verleden ook gebruikt worden om de herinnering aan het sociaal verzet tegen de machthebbers levend te houden. Naast historisch gegroeide mechanismen van onderdrukking komt dus ook de hoop op een meer rechtvaardige wereld steeds weer terug. Het is in dankzij deze dynamiek dat het emancipatorische potentieel van de tijdsspiraal duidelijk zal worden, want ook de toekomst kan blijkbaar 'aanwezig' zijn.

a. *Een sociale erfenis*

In maart 2012 kwamen in Guatemala City een 2000-tal boeren op straat om te protesteren tegen de multinationals die hun land onteigenen om er grondstoffen te delven. Zoals we reeds zagen, worden de inheemse gemeenschappen op hardhandige wijze uit hun huizen gezet om plaats te ruimen voor megalomane mijnbouwprojecten.³⁷⁸ Een beweging als deze komt niet uit de lucht vallen, maar is het punt waarop verschillende geschiedenissen elkaar ontmoeten en het verleden alles behalve dood blijkt te zijn. Dit is een sociale strijd die reeds eeuwen aan de gang is, een accumulatie van dromen en hoop.³⁷⁹ Hector Nuila vertelt: "*Het Guatemalteekse volk is nooit gestopt met knokken. Zij verdedigde haar agrarische hervorming, zij verdedigde de rechten van de arbeiders, zij verdedigde de verworvenheden van de revolutie.*"³⁸⁰ Ook de inheemse Andrés K.M. komt heel strijdvaardig over

---

³⁷⁷ T. BOEYKENS, *Lucha y Resistencia. De Droom van het Guatemalteekse Volk*, in: <<http://www.dewereldmorgen.be/blogs/tessaboeykens/2012/04/16/lucha-y-resistencia-de-droom-van-het-guatemalteekse-volk>>, geraadpleegd op 16.04.2012.

³⁷⁸ T. BOEYKENS, *Lucha y Resistencia. De Droom van het Guatemalteekse Volk*, in: <<http://www.dewereldmorgen.be/blogs/tessaboeykens/2012/04/16/lucha-y-resistencia-de-droom-van-het-guatemalteekse-volk>>, geraadpleegd op 16.04.2012.

³⁷⁹ T. BOEYKENS, *Lucha y Resistencia. De Droom van het Guatemalteekse Volk*, in: <<http://www.dewereldmorgen.be/blogs/tessaboeykens/2012/04/16/lucha-y-resistencia-de-droom-van-het-guatemalteekse-volk>>, geraadpleegd op 16.04.2012.

³⁸⁰ Interview met Hector Nuila, 08.03.2012, Ciudad de Guatemala (Guatemala). Originele transcriptie: "*El pueblo de Guatemala no dejó de luchar nunca. Defendió su reforma agraria, defendió los derechos de los trabajadores, defendió las conquistas de la revolución.*"

wanneer hij zegt dat zijn volk de schouders nooit heeft laten hangen. Niet aan het einde van de 15e eeuw noch tijdens het gewapend conflict en vandaag nog steeds niet tegen de oprukkende multinationals: *“Ze hebben ons altijd voortgesleept door een reeks van uitbuitingen, discriminatie en geweld. Maar het volk vecht terug! De mensen hebben zich nooit laten doen. [...] Ondanks de militaire mislukking bleef het volk weerstand bieden via hun cultuur, via verschillende vormen van verzet en zo heel de geschiedenis lang.”*³⁸¹

Om deze alternatieve visie op het verleden te concretiseren, citeer ik uit een lied van de Guatemalteekse muziekgroep *Horchata Regular Band*. Het nummer draagt de titel *“We blijven overeind”* en wordt wel eens opgedragen aan H.I.J.O.S.. Het stedelijk jongerencollectief bestaat uit de zonen en dochters van *desaparecidos*. De meesten onder hen verloren hun moeder, vader of beiden tijdens de burgeroorlog, maar zetten de strijd van hun ouders vandaag verder. Een deel van de lyrics gaat als volgt: *“Wij zijn de kiem die je niet kon vermoorden. Wij zijn rebels en we zullen onze mond niet houden. [...] We blijven overeind en we sterven overeind. Ook al gaan de zaken niet goed, we blijven overeind.”*³⁸²

In het discours van de onderdrukte groepen komt het levende verleden naar voor in de vorm van de voorouders, die dankzij een sociale ‘erfenis’ die zij hebben nagelaten nog steeds aanwezig blijken te zijn. De voorouders krijgen een speciale ontologische status toegewezen waardoor zij zich ergens tussen het leven en de dood bevinden. Zo geeft de Nationale Koepel van Boerenorganisaties (CNOG) aan dat zij op de één of andere manier dezelfde strijd als die van hun voorouders verder zetten en noemen zij dat letterlijk een kwestie van *“continuïteit”*. Ze verzetten zich tegen de gevestigde orde met behulp van *“de erfenis van de sociale strijd”* en noemen de huidige situatie waar zij in verkeren een kwestie van *“historisch afval”*.³⁸³ Dit idee van een strijdvaardige ‘erfenis’ komt evenzeer bij de inheemse Marcelino López uit Ixcán naar voren: *“Het belangrijkste dat we van de geschiedenis hebben geleerd is al strijdend te leven, bij de armen te zijn, [...] om aan de noden van de mensen te kunnen beantwoorden.”*³⁸⁴ En ook de Quiché-Maya Andrés K.M., die zich tijdens het conflict bij de CUC en het EGP aansloot, vertelt dat hij zich daarmee engageerde in de strijd van zijn voorouders.³⁸⁵

Het verleden van deze getuigen is er geen van wederkerend verdriet maar houdt de herinnering aan hun heldhaftige voorgangers levend. In deze verhalen van de jongeren van H.I.J.O.S. zijn het bv. geen

---

³⁸¹ Interview met Andrés K.M. (anoniem), 25.04.2012, departement Quiché (Guatemala). Originele transcriptie: *“Venimos arrastrando, una serie de explotaciones, de discriminaciones y de violencia. Pero también el pueblo lucha! El pueblo no se ha quedado de brazos cruzados jamás. [...] A pesar de la derrota militar, el pueblo siguió resistiendo a través de la cultura, de varias modalidades de resistencia y así al lado de la historia.”*

³⁸² Opname live-uitzending “Radio Guerrilla”, *La memoria en disputa*, 22.02.2012, Ciudad de Guatemala (Guatemala). De lezers die het Spaans machtig zijn, raad ik aan deze originele transcriptie te lezen in plaats van de Nederlandse vertaling: *“Somos la semilla que no pudiste matar. Somos rebeldía y no nos vamos a callar. [...] Seguimos de pie y nos morimos de pie. Aunque las cosas vayan mal seguimos de pie.”*

³⁸³ Interview met 2 leden van de Coordinadora Nacional de Organizaciones Campesinas (CNOG), 26.04.2012, Cobán (Alta Verapaz, Guatemala). Originele transcriptie: *“la herencia de la lucha social”, “basura histórico”*

³⁸⁴ Interview met Marcelino Lopez Balan, 25.04.2012, Ixcán (Quiché, Guatemala). Originele transcriptie: *“La mas importante lo que hemos aprendido de la historia es vivir luchando, estar con la gente pobre, [...] para responder a la necesidad de la gente.”*

³⁸⁵ Interview met Andrés K.M. (anoniem), 25.04.2012, departement Quiché (Guatemala).

slachtoffers die de hoofdrol spelen. Hun geschiedenis is er ook een van vreugde, een geheugen van verzet dat kleurrijk en levend is: *“Het is een geheugen dat ons het licht laat zien van een verleden dat niet voorbij is. Integendeel, het is een verleden dat vandaag leeft en niet enkel dankzij de nefaste gevolgen van het staatsterrorisme.”* Het logo van H.I.J.O.S. bevat dan ook de slogan: *“De kiem hebben ze niet kapot gekregen. Wij zijn rebels”*, een zin die doet denken aan het nummer *“Wij blijven overeind”* van de Guatemalteekse *Horchata Regular Band*. Om op een uitdagende manier duidelijk te maken dat zij het gevecht van hun ouders verder zetten, bevat het logo ook nog een tekening van een kind dat in een soldatenhelm plast.

Fig. 25: De Facebook banner met het logo van H.I.J.O.S. Guatemala: *“De kiem hebben ze niet vermoord. Wij zijn rebels.”*

Ook de revolutie van 1944 gaat volgens deze jongeren gewoon door omdat haar effecten nog steeds voelbaar zijn.³⁸⁶ Een lid van H.I.J.O.S. ziet het zo: *“Persoonlijk voel ik aan dat dit slechts een noodzakelijk moment was in de ontwikkeling van de strijd om politieke en economische onafhankelijkheid.”*³⁸⁷ Deze uitspraak illustreert nogmaals het idee van de spiraal die ook een zekere vorm van vooruitgangsgeloof bevat. De strijd van het volk is een constante in de geschiedenis en herhaalt zich keer op keer maar wordt volgens H.I.J.O.S. ook steeds volwassener.

b. Memoria de lucha y resistencia³⁸⁸

In deel III zagen we hoe de performativiteit van de dominante visie op de geschiedenis een bewuste breuk tussen heden en verleden construeert. Uit de analyse in dit deel is gebleken dat het verstoppert van het verleden een bewuste politiek kan zijn om te voorkomen dat bepaalde vormen van sociaal protest vandaag opnieuw de kop op steken. De heersende klasse probeert op die manier

³⁸⁶ Groepsinterview met H.I.J.O.S. Guatemala, 24.03.2012, Ciudad de Guatemala (Guatemala). Vertaling: *“Es una memoria que nos muestra esa luz de un pasado que no pasó, sino es un pasado que vive hoy y no solo por las consecuencias nefastas de ese terrorismo de estado.”*

³⁸⁷ Groepsinterview met H.I.J.O.S. Guatemala, 24.03.2012, Ciudad de Guatemala (Guatemala). Vertaling: *“Yo personal siento que solo fue un momento necesario en el desarrollo de la lucha por la independencia política y económica.”*

³⁸⁸ Vertaling: *Herinnering aan de strijd in het verzet*

de herinnering aan de sociale strijd te verdringen en pleegt daarmee ook een aanslag op de toekomst. Volgens het geheugencollectief H.I.J.O.S. proberen de machthebbers op deze manier ook de ware oorzaken van het verzet te verstoppen, namelijk de strategische controle van de natuurlijke rijkdommen van het land.³⁸⁹ Een duidelijk geval van historiciteitspolitiek dus. De jongeren namen daarom ook deel aan de *Marcha Campesina* (cfr. supra), omdat dit voor hen deel uitmaakt van dezelfde strijd waar hun ouders voor gestorven zijn.³⁹⁰ Ook Luis Pedro vindt het belangrijk dat de herinnering aan burgerlijke ongehoorzaamheid niet ontkend wordt. 36 jaar sociale strijd heeft veel mensen namelijk tot een zeer belangrijk inzicht gebracht: “*Het zijn wij die de verandering moeten brengen*”, want die zal niet zomaar uit het niets komen.³⁹¹ En dat is exact wat ook de Maya kosmologie stelt.

De jongeren van H.I.J.O.S. proberen daarom vooral het geheugen van de volksstrijd te recupereren, een geschiedenis die door de staat ontkend wordt. Volgens deze jongeren bezondigen ook vele NGO's zich hieraan, omdat ze in hun discours vooral de nadruk leggen op de vele slachtoffers als voornaamste resultaat van het conflict: “*Ze willen vooral het feit benadrukken dat hier slachtoffers waren. [...] Aaaai wat een pijn! En natuurlijk doet dat pijn, hoe kan dat verdomme geen pijn doen? Maar bij ons gaat het nooit over het oprakelen van dat idee.*” H.I.J.O.S. benadrukt vooral het feit dat het volk zich nooit heeft laten doen: “*Geen mens wacht tot ze hem vermoorden. [...] Daarom werken wij vooral rond de herinnering aan het verzet.*”³⁹²

Ook de historicus Luis Pedro bevestigt dat het idee van ‘de sociaal activist’ verdrongen is door het idee van ‘het slachtoffer’. Volgens hem herinnert niemand zich nog de strijd omdat dit door het dominante tijdsregime wordt weggestopt. Daar komt nog eens bij dat men zich zelfs niet afvraagt waarom er überhaupt slachtoffers zijn. Niemand legt dat uit en ‘het slachtoffer’ blijft het onbetwiste kernwoord van het geheugendiscours dat vele NGO's hanteren: “*Het mensenrechtenmodel gebruikt, ontwikkelt en ontstemt het slachtoffer tot het grote nationale thema.*”³⁹³

H.I.J.O.S. verzet zich met haar non-conformistisch tijdsregime tegen dit mensenrechtenmodel dat ‘het slachtoffer’ creëert en weigert dit als deel van haar identiteit te beschouwen: “*De meerderheid van de desaparecidos en desaparecidas waren revolutionairen die op een gegeven moment ambiëerden*

---

³⁸⁹ H.I.J.O.S., *La Batalla por la Memoria*, in: <<http://hijosguate.blogspot.be/2012/06/blog-post.html>>, geraadpleegd op 13.06.2012.

³⁹⁰ Groepsinterview met H.I.J.O.S. Guatemala, 24.03.2012, Ciudad de Guatemala (Guatemala). Vertaling: “*De genocide was de uiting van een imperialistisch systeem tegen een volk dat politieke en economische onafhankelijkheid probeerde te verkrijgen. Een geschiedenis van landonteigening en machtsaccumulatie die zich vandaag herhaalt met de komst van de mijnbedrijven.*”

³⁹¹ Interview met Luis Pedro Taracena Arriola, 20.04.2012, Ciudad de Guatemala (Guatemala). Originele transcriptie: “*El cambio lo tenemos que hacer nosotros.*”

³⁹² Groepsinterview met H.I.J.O.S. Guatemala, 24.03.2012, Ciudad de Guatemala (Guatemala). Originele transcriptie: “*Quieren promover mucho como el tema de que aquí hubo víctimas. [...] Aaaai que dolor! Y claro que duele mano, cómo no duele esa mierda? Pero nosotros nunca, o sea no se trata de reivindicar eso va.*”, “*Ningún humano espera allá pues que me matan. [...] Por eso es que el tema de la memoria de resistencia es lo que nosotros trabajamos verdad.*”

³⁹³ Interview met Luis Pedro Taracena Arriola, 20.04.2012, Ciudad de Guatemala (Guatemala). Originele transcriptie: “*Ese modelito de derechos humanos utiliza, desarrolla y desafina a la víctima el gran sujeto nacional.*”

de basis te leggen om de politieke en economische toestanden waar wij ons vandaag nog steeds in bevinden, te veranderen.³⁹⁴ H.I.J.O.S. stelt daarom een alternatief geheugen voor, *una memoria de resistencia*.³⁹⁵ Hier komt heel duidelijk het performatieve en emancipatorische karakter van hun historiciteitspolitiek naar boven. Hun bedoeling is immers het legitimeren van de historische strijd van het Guatmalteekse volk, van de studenten, de boeren en de arbeiders. Ze willen zich op die manier inzetten in de strijd om waarheid en historisch geheugen, de verdediging van het land van de inheemse gemeenschappen en een poging doen om de “georganiseerde vergetelheid” en straffeloosheid in het land te doorbreken.³⁹⁶

Met deze historiciteitspolitiek probeert H.I.J.O.S. de uitgeputte taal van de sociaaldemocratie opnieuw tot leven te wekken. Hun strijd om het verleden is dan ook meteen een strijd om een betere toekomst. Ook Tony Judt haalt in zijn werk geregeld op het “*back to the future*”-principe aan; het idee dat men door het recupereren van een bepaald verleden een nieuwe toekomst kan bouwen.³⁹⁷ Een spiralistisch historiciteitsregime daartoe bijdragen, door de bevolking eraan te herinneren welke toekomst ooit voor mogelijk werd geacht. Aan het begin van de revolutie leek het socialistisch model voor velen een realistische verwezenlijking, men geloofde erin. Volgens de sociale groepen die we in dit deel IV hebben besproken, is het vandaag een kwestie om de jeugd dat geloof in een neoliberaal alternatief terug te geven. Door hen er opnieuw aan te herinneren dat we de toekomst zélf in de hand hebben en protest effectief tot sociale verandering kan leiden. Zij beweren dat het een kwestie is van opnieuw te leren en te durven dromen.³⁹⁸

Ook Daniel R.H. is er van overtuigd dat een volk zonder geschiedenis weinig toekomst heeft omdat het zo ook van haar dromen is beroofd. Hij is er van overtuigd dat de Maya identiteit dringend versterkt moet worden en dat dit mogelijk is via de recuperatie van het historisch geheugen: “*Het grootste probleem is dat we niet weten wie we zijn!*”³⁹⁹

Andrés K.M. is duidelijk nog niet van zijn dromen beroofd: “*Ik zou de hoop willen hebben om te geloven dat [de huidige generatie] de grondbeginselen van de vroegere strijd opnieuw opneemt. [...] Dat hoop ik, echt waar. En dat hun strijd voor Moeder Aarde zal zijn en voor [ons] grondgebied [...] en dat we daarmee doorgaan.*” Hij besluit ons gesprek door met zijn vuist op de houten tafel te slaan: “*Jawel, een andere wereld is mogelijk!*”⁴⁰⁰

---

³⁹⁴ Opname live-uitzending “Radio Guerrilla”, *La memoria en disputa*, 22.02.2012, Ciudad de Guatemala (Guatemala). Originele transcriptie: “*La mayoría de los desaparecidos y desaparecidas ante todo eran revolucionarios y revolucionarias que pretendían en algún momento sentar las bases para cambiar las condiciones políticas y económicas en las que TODAVIA nos encontramos.*”

³⁹⁵ Vertaling: “*Een geheugen van verzet.*”

³⁹⁶ H.I.J.O.S., *La Batalla por la Memoria*, in: <<http://hijosguate.blogspot.be/2012/06/blog-post.html>>, geraadpleegd op 13.06.2012.

³⁹⁷ P. JUKES, *Tony Judt, the last interview*, in: <<http://www.prospectmagazine.co.uk/magazine/tony-judt-interview/>>, geraadpleegd op 21.02.2012.

³⁹⁸ Groepsinterview met H.I.J.O.S. Guatemala, 24.03.2012, Ciudad de Guatemala (Guatemala).

³⁹⁹ Interview met Daniel R.H. (anoniem), 26.04.2012, Cobán (Alta Verapaz, Guatemala). Originele transcriptie: “*El problema mas grave que es, no sabemos quienes somos!*”

⁴⁰⁰ Interview met Andrés K.M. (anoniem), 25.04.2012, departement Quiché (Guatemala). Originele transcriptie: “*Yo quisiera tener la esperanza de creer que se quieren retomar de nuevo las raizes de las luchas de antes. [...] Es*

---

esperanza, realmente es esperanza. Y que su lucha sera por la madre tierra y por el territorio [...] y que nos mantengamos en eso.” “Cabal! Otro mundo es posible!”

CONCLUSIE

De gepaste houding ten opzichte van een beladen verleden is één van de grote politieke vraagstukken van onze tijd. In dit werk werd getracht een reconstructie en ontleding van het actuele debat rond geschiedenis en herinnering in naoorlogs Guatemala weer te geven. Als onderdeel van dat debat onderzocht deze scriptie in haar hoofddoelstelling hoe verschillende actoren binnen de samenleving naar de geschiedenis kijken en haar betekenis toekennen. De focus lag daarbij vooral op het intern gewapend conflict (1960-1998). Een centrale thematiek was het spanningsveld tussen het 'orde bevestigende' en kritische of emancipatorische potentieel van geschiedenis. Daarnaast werd er in de scriptie hoofdzakelijk aandacht geschonken aan tijdsregimes en historiciteitspolitiek.

Om een schets te maken van zowel het huidige als voormalige Guatemala met betrekking tot het intern gewapend conflict, werd er in een eerste deel begonnen met een algemene historische context. Hieruit is gebleken dat de ontwikkelingen in Guatemala niet los kunnen worden gezien van een bredere internationale context. Het land is namelijk steeds een speelbal geweest van globale ontwikkelingen, zowel tijdens de kolonie als tijdens de meer recente geschiedenis. Deel I behandelde achtereenvolgens de precolumbiaanse geschiedenis (2000 v.C.), de Spaanse verovering van Meso-Amerika en de koloniale samenleving (1523-1821), de Guatemalteekse onafhankelijkheid (1821), het intern gewapend conflict (1960-1998) en tot slot de huidige transitieperiode. Het meest frappante van heel dat overzicht zijn een aantal historisch gegroeide sociale, economische en politieke verhoudingen die ervoor zorgen dat de Guatemalteekse bevolking vandaag in 2 onevenredige groepen is verdeeld. Doorheen de geschiedenis heeft een kleine maar dominante groep alle macht en rijkdom naar zich toetrokken en dit ten nadele van een veel grotere groep die vandaag uitgesloten en onderdrukt wordt.

Het belangrijkste deel van deze historische context behandelde de geschiedenis van de burgeroorlog. De officiële waarheidscommissie van de Verenigde Naties (CEH) concludeerde in 1999 dat de Guatemalteekse staat verantwoordelijk is voor 93% en de guerrilla voor 3% van alle mensenrechtenschendingen gedurende de burgeroorlog. Zo'n 200.000 mensen lieten hierbij het leven. Onder de groep van daders vallen tevens het leger en de nationale oligarchie, die hun verworven privileges niet wilden opgeven. De heersende klasse zat met een historisch gegroeide angst voor volksopstanden en beschuldigde daarom iedereen die openlijk sociaal engagement opnam, van communisme. Deze elite ondervond echter grote weerstand van de inheemse bevolking, van boeren, arbeiders, studenten en uiteraard ook van de guerrilla. Laat het echter duidelijk zijn dat er veel meer actoren betrokken zijn bij het conflict dan enkel de staat en de revolutionairen.

De CEH identificeerde 3 hoofdoorzaken voor het geweld zijnde; politieke onderdrukking, economische exploitatie en cultureel-rationale discriminatie. Alle drie deze oorzaken zijn tot op vandaag nog steeds aanwezig, zij het niet altijd op dezelfde manier. Van alle geïdentificeerde groepen tijdens het conflict hebben de Maya's het zwaarst geleden onder de staatsterreur en maakten zij 83% uit van het totale aantal slachtoffers. De Maya's zijn altijd al de grote meerderheid geweest en tellen voor 70% van de Guatemalteekse bevolking. Ondanks het feit dat zij met zoveel zijn, hebben zij

nooit mogen participeren aan de nationale geschiedschrijving van het land. Ze werden en worden hiervan uitgesloten en het enigste wat ze hebben zijn herinneringen, *memory without history*. De waarheidscommissie verklaarde de staat ook schuldig aan genocide tegen de inheemse bevolking. De machthebbers blijven echter ontkennen en trekken de conclusies van de waarheidsrapporten in twijfel.

Deel II bestond uit een theoretisch kader waar de basisstructuur van de rest van de scriptie in werd vastgelegd. Om de specifieke manier waarop men zich verhoudt tot de tijd (tot heden, verleden en toekomst) aan te duiden, werd het concept *historiciteitsregime* gebruikt. Het inzetten van een *historiciteitsregime* of *tijdsregime* voor politieke doeleinden, werd op zijn beurt benoemd als *historiciteitspolitiek* of *tijdspolitiek*. Daarnaast werd ook het begrip *verbeelde gemeenschap* gebruikt om de constructie van sociale groepen aan te duiden wiens leden er een gemeenschappelijke ethiek op nahouden. Een verbeelde gemeenschap is het geheel aan voorstellingen waarmee de samenleving haar eigen idee van orde en autoriteit representeert.

Ondanks het feit dat Guatemala 1 land is, leven er verschillende verbeelde gemeenschappen naast elkaar. In deel III hebben we eerst en vooral de Guatemalteekse natie als zo'n verbeelde gemeenschap geïdentificeerd. We zagen dat de natie vooral geconstrueerd wordt door een dominante groep binnen de samenleving. De voornaamste actoren binnen deze heersende groep zijn de staat, het leger en de nationale politieke en economische elite. Het gaat hier om een minderheid van de bevolking die beweert te spreken voor alle Guatemalteken. Uit het vervolg van de scriptie bleek echter dat niet alle landgenoten zich thuis voelen in deze natie zoals zij door de heersende klasse wordt voorgesteld. Deel IV focuste bv. op een socio-economische groep die een ander soort waarden en normen hanteert en zich afzet tegen het soort van samenleving dat de staat wil creëren. Deze burgers, die op hun beurt een verbeelde gemeenschap vormen, hebben als gemeenschappelijk kenmerk dat zij onderdrukt en benadeeld worden door de dominerende staatsstructuren. Het gaat hier vooral om de inheemse bevolking, boeren, arbeiders en studenten die allemaal streven naar een alternatief en egalitair samenlevingsmodel. Ondanks het feit dat beide verbeelde gemeenschappen zich in het land Guatemala bevinden, hebben ze toch elk hun eigen geschiedenis geconstrueerd in een poging om hedendaagse toestanden te begrijpen, goed te praten of zich er tegen te verzetten.

Als hoofdthese van dit onderzoek werd verdedigd dat beide sociale groepen elk een specifiek historiciteitsregime hanteren, respectievelijk een 'orde bevestigend' en lineair, versus een emancipatorisch en 'spiralistisch' tijdsconcept. Door terug te vallen op de constructie van een collectief historisch geheugen, legitimeert elke verbeelde gemeenschap haar huidige waarden en normen en haar daaruit voortvloeiend discours en sociale praktijken. Op die manier probeert elke groep haar *roots* duidelijk te maken, haar huidig bestaan uit te leggen en in één adem ook haar toekomstplannen te rechtvaardigen. Verbeelde gemeenschappen kunnen het verleden aldus gebruiken dankzij de toe-eigening van specifieke tijdsconcepten die, zoals uit de analyse is gebleken, zeer ideologisch geladen kunnen zijn.

We hebben gezien hoe alle culturen en volkeren de fundamentele behoefte hebben om een verhaal over zichzelf te schrijven en zo hun eigen geschiedenis te 'maken'. De natie is een verbeelde gemeenschap, een politieke en sociale constructie die als basis kan dienen voor de ontwikkeling en legitimatie van bepaalde ideeën. Zo heeft ook de Guatemalteekse staat als dominante actor binnen de natie haar eigen officiële geschiedenis neergeschreven. Dit collectief geheugen moet het land helpen om te gaan met de erfenis van haar koloniale verleden, een controversiële onafhankelijkheidsverklaring en 36 jaar verscheurend burgerconflict. Dat is geen gemakkelijke opdracht.

Om te voorkomen dat de regering als grote boosdoener wordt beschouwd en de natie haar legitimiteit verliest, hebben zich in de nasleep van het gewapend conflict een aantal interpretaties van dit bewogen verleden gevormd die vandaag als de officiële geschiedenis gelden. Zo hebben we eerst en vooral ontdekt dat de staat in haar visie op het verleden, beweert dat de staatsrepressie een vorm van verdediging was tegen het oprukkende communisme dat als een gevaar voor de natie werd beschouwd. Vanuit diezelfde 'natie' klinken echter stemmen die het niet eens zijn met deze officiële geschiedenis. Eerst en vooral hebben we gezien dat er Guatemalteken zijn die helemaal niet akkoord gaan met de claim dat de repressie een reactie was op het geweld van de guerrilla. In tegendeel, deze non-conformistische groep beweert dat er éerst staatsterrorisme was en pas daarna de vorming van de guerrilla. Daarnaast gaan er ook stemmen op die zich verzetten tegen de bewering dat de repressie enkel gericht was tegen de revolutionairen. Zo is bv. dikwijls gebleken dat ook vakbondsleden, boeren en studenten die geen banden met de rebellen hadden, vermoord werden. Als tweede element van deze officiële geschiedenis geeft men toe dat er tijdens de oorlog bepaalde excessen hebben plaatsgevonden, maar wordt beweerd dat de guerrilla daar even schuldig aan is. Ook deze 'mythe', zoals sommigen het uitdrukken, kan volgens het onderdrukte deel van de bevolking snel ontmaskerd worden. Als laatste element van de officiële geschiedschrijving ontkent de staat publiekelijk dat er ooit sprake is geweest van genocide in Guatemala. Ook op deze stelling komt tegenstand vanuit de alternatieve hoek. Aan de hand van deze 3 stellingen – of 'mythes' volgens sommigen – bleek het verleden voor interpretatie vatbaar waardoor het geregeld onder vuur komt te liggen.

In hoofdstuk 2 van deel III werd vervolgens bestudeerd volgens welk historiciteitsregime de dominante klasse deze officiële en 'orde bevestigende' geschiedschrijving vormgeeft. Aan de hand van discoursanalyse en literatuurstudie is gebleken dat de waarden en normen van de natie weerspiegeld worden door een lineair tijdsbeeld met bijhorend vooruitgangsgeloof. Het idee van vooruitgang is nochtans een mentaal fabricaat dat als rechtvaardiging kan dienen voor bv. het bestaan van de natiestaat, een neoliberale ontwikkelingsmodel en zelfs een gevoel van westerse superioriteit. De sociaal-politieke gevolgen van de performativiteit van dit historisch discours zijn dan ook groot. Een lineaire visie op de geschiedenis kan ook een bewuste breuk tussen heden en verleden construeren. De dominante klasse doet dit in een poging om haar historisch verworven

privileges te beschermen, de consequenties van het verleden niet te moeten dragen en om te voorkomen dat gelijkaardige vormen van sociaal protest vandaag opnieuw de kop op steken. Uit dit eerste deel is duidelijk gebleken dat de geschiedenis een 'orde bevestigende' functie kan hebben. Het kritisch in vraag stellen van het officiële en geïnstitutionaliseerde geheugen en het zichtbaar maken van een verborgen verleden is daarom ook één van de grote opdrachten van historici.

Het verleden is dus duidelijk voor interpretatie vatbaar gebleken en het laatste woord over de betekenis van het intern gewapend conflict is dus nog lang niet gevallen. Om dat debat beter in kaart te brengen, zijn ook de Guatemalteken die niet akkoord gaan met de officiële geschiedenis en de manier waarop die is neergeschreven, in het vierde deel aan bod gekomen. Het gaat hier om een combinatie van Maya's, boeren, arbeiders en studenten. Het stedelijk jongerencollectief H.I.J.O.S. Guatemala is er daar één van. We hebben gezien dat dit onderdrukte deel van de bevolking haar eigen manier heeft om het verleden te interpreteren en zich te verzetten tegen de dominante chronologische en lineaire tijdsopvatting. Uit analyse is gebleken dat zij dit doen dankzij de constructie van een alternatief historiciteitsregime gekenmerkt door spiralisme.

Voor de analyse van deze non-conformistische historiciteitspolitiek zijn de inzichten van zowel het presence-paradigma als de Maya kosmovisie erg nuttig gebleken. Deze twee manieren om de tijd te vatten, kennen een soortgelijke ontologische status aan het verleden toe. Net als het *presence*-paradigma is ook de kosmovisie vrij van radicale breuken tussen heden en verleden en worden chronologie en lineariteit in vraag gesteld. Beide visies benadrukken continuïteit en duiden op de 'aanwezigheid' van het verleden in het heden. We hebben gezien hoe dit alternatieve historiciteitsregime van het onderdrukte deel van de bevolking de tijd niet als een lijn maar als een spiraal voorstelt en zo een combinatie van cyclisme en licht vooruitgangsgeloof in zich draagt.

Aan de hand van 3 stellingen die deze alternatieve visie op het verleden bepalen, werd getracht het historiciteitsregime van deze onderdrukte bevolkingsgroepen bloot te leggen. Eerst en vooral hebben we gezien hoe door de slachtoffers geclaimd wordt dat de staatsrepressie is voortgekomen uit een aantal historisch gegroeide verhoudingen in het land die tot op vandaag aanwezig blijven. Volgens dit alternatieve tijdsconcept is er daarom absoluut geen sprake van breuken tussen heden en verleden. Het verleden is inherent aan het heden dat het resultaat is van een accumulatieve historische ontwikkeling. De oorlog is helemaal niet afgelopen met de Vredesakkoorden want dezelfde historische processen die de hoofdoorzaak van het geweld waren, blijven vandaag gewoon verder bestaan.

Daarnaast wordt beweerd dat het intern gewapend conflict een soort van 'herhaling' van de koloniale geschiedenis was, en daarom een zoveelste cyclus van onderdrukking. Uit mijn veldwerk is gebleken dat vele slachtoffers doorheen gans de geschiedenis eenzelfde systeem van uitbuiting ontwaren dat haar oorsprong kent in de koloniale periode waar grootgrondbezitters het voor het zeggen hadden. Telkens opnieuw zien zij een politieke en economische elite over lijken gaan om

historisch verworven privileges te behouden. Of we nu kijken naar de Spaanse verovering vanaf 1523, de liberale politiek in de jaren 1870, de militaire dictatuur van Castillo Armas vanaf 1954, de staatsterreur onder generaal Ríos Montt vanaf 1982 of de komst van de internationale mijncorporaties vandaag: volgens de niet-dominante visies op het verleden is hier telkens hetzelfde mechanisme aan het werk dat eindigt in landonteigening en uitbuiting. Alles komt terug maar dan op een andere manier want hun tijd is immers een spiraal en geen gesloten cirkel.

Tot slot hebben we ook gezien hoe deze alternatieve historiciteitspolitiek de nadruk legt op de continuïteit van de strijd van het Guatemalteekse volk en de herinnering aan verzet en weerstand tegen de machthebbers. Bovenstaande analyse kan misschien de indruk wekken dat de tijdspiraal tamelijk pessimistische visies op de werkelijkheid oplevert. Niets is echter minder waar. Alle getuigen die ik interviewde, zien zichzelf in de eerste plaats als sociaal activisten en pas daarna als eventuele slachtoffers. Men verzet zich dankzij een non-conformistisch tijdsregime tegen dit mensenrechtenmodel dat 'het slachtoffer' creëert, en weigert dit als deel van de eigen identiteit te beschouwen.

Niet alleen de verschillende vormen van onderdrukking komen steeds terug, maar even goed het sociaal verzet dat met deze cycli probeert te breken. De tijd is een accumulatie van onrecht en verdriet, maar even goed van kennis, idealen en dromen. Wie de geschiedenis van Guatemala bestudeert, mag volgens hen niet alleen focussen op al wat werd onderdrukt en verloren is gegaan. Men kan ook de herinnering aan het sociale verzet levend houden, oude dromen nieuw leven inblazen en zo ontkennen dat het verleden een afgesloten hoofdstuk is. In dit alternatieve discours komt het levende verleden naar voor in de vorm van de voorouders, die dankzij een sociale 'erfenis' die zij hebben nagelaten nog steeds aanwezig blijken te zijn. Het is in dankzij deze dynamiek dat het emancipatorische potentieel van de tijdspiraal duidelijk is geworden, want ook de toekomst kan blijkbaar 'aanwezig' zijn.

Met deze historiciteitspolitiek probeert bv. het jongerencollectief H.I.J.O.S. de uitgeputte taal van de sociaaldemocratie opnieuw tot leven te wekken. Hun strijd om het verleden is dan ook meteen een strijd om een betere toekomst. De jongeren proberen daarom vooral het geheugen van de volksstrijd te recupereren, een geschiedenis die door de staat ontkend wordt. Volgens deze jongeren bezondigen ook vele NGO's zich hieraan, omdat ze in hun discours vooral de nadruk leggen op de vele slachtoffers als voornaamste resultaat van het conflict.

Ter algemene conclusie kunnen we stellen dat geen enkele manier om het verleden te interpreteren, onschuldig is. Geschiedenis heeft zowel een 'orde bevestigende' als emancipatorische kracht en kan daarom worden ingezet als politiek wapen. Door alles in perspectief te plaatsen en historisch te contextualiseren, kunnen historici vermijden dat geschiedenis wordt misbruikt en gemanipuleerd voor politieke, economische en sociale doeleinden. Het is met zulke activiteiten dat de historicus zich op een verantwoorde manier kan, mag en zelfs moet engageren in onze hedendaagse maatschappij.

Bibliografie

Boeken

ANDERSON (B.). *Imagined communities. Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. Londen, Verso, 1991, 224 p.

ASINDI REX WE. *Vigencia y Aplicación de la Cosmovisión Maya*. Guatemala, Edición Medina Impresos, 2009, 201 p.

BEVERNAGE (B.). *History, Memory and State-sponsored violence. Time and Justice*. New York/London, Routledge, 2011, 250 p.

BALL (P.), KOBRAK (P.) en HERBERT (F.S.). *State Violence in Guatemala, 1960-1996: a quantitative reflection*. Washington DC, AAAS, 1999, 156 p.

BARAHONA DE BRITO (A.), GONZÁLEZ-ENRÍQUEZ (C.) en AGUILAR (P.). *The politics of memory. Transitional Justice in Democratizing Societies*. Oxford, Oxford University Press, 2001, 413 p.

BARRIOS (C.). *Ch'umilal Waj, El libro del destino*. Ciudad de Guatemala, Cholsamaj, 2004, 328 p.

BIKO (N.), Amnesty and Denial. In: VILLA-VICENCIO (C.) en VERWOERD (W.). *Looking Back, Reaching Forward. Reflections on the Truth and Reconciliation Commission of South Africa*. Cape Town, University of Cape Town Press, 2000, pp. 193-198.

BOONE (M.). *Historici en hun métier. Inleiding tot de historische kritiek*. Gent, Academia Press, 2007, 363 p.

BORREL (V.G.). El imaginario social sobre justicia y la disputa por la memoria histórica. In: *Un paso más para hacer visibles a las miles de víctimas que ya no están...* Ciudad de Guatemala, CALDH (SERVINSA), 2011, pp. 35-51.

BUNDY (C.), The Beast of the Past. History and the TRC. In: JAMES (W.) en VAN DE VIJVER (L.). *After the TRC. Reflections on the Truth and Reconciliation Commission in South Africa*. Claremont, David Philips Publishers, 2001, pp. 9-20.

BURKE (P.), Western Historical Thinking in a Global Perspective – 10 Theses. In: RÜSEN (J.) (ed.). *Western Historical Thinking*. New York, Berghahn Books, 2002, pp. 15-30.

CASTAÑEDA (M. E. V.) (ed.). *Guatemala, la infinita historia de las resistencias*. Guatemala, Magna Terra Editores, 2011, 654 p.

CHAKRABARTY (D.), History and the politics of recognition. In: JENKINS (K.), MORGAN (S.) en MUNSLOW (A.) (eds.). *Manifestos for History*. Londen, Routledge, 2007, pp. 77-87.

FORSBERG (T.), The Philosophy and Practice of Dealing with the Past: Some Conceptual and Normative Issues. In: BIGGAR (N.) (ed.). *Burying the Past. Making Peace and Doing Justice after Civil Conflict*. Washington D. C., Georgetown University Press, 2003, 350 p.

GREVER (M.) en JANSEN (H.) (eds.). *De ongrijpbare tijd. Temporaliteit en de constructie van het verleden*. Hilversum, Uitgeverij Verloren, 2001, 199 p.

- HUET (A.). *Nos salvó la sagrada selva. La Memoria de Veinte Comunidades Q'eqchi'es que sobrevivieron al Genocidio*. Cobán, ADICI Wakliiqo, 355 p.
- HUNT (L.), Is Time Historical? In: HUNT (L.). *Measuring Time, Making History*. Budapest, CEU Press, 2008, pp. 3-45.
- KOSSELECK (R.), 'Space of Experience' and 'Horizon of Expectation': Two Historical Categories. In: KOSSELECK (R.), *Futures Past. On the semantics of historical Time*. New York, Columbia University Press, 2004, pp. 255-275.
- LORENZ (C.), Unstuck in Time. Or: the sudden presence of the past. In: TILMANS (K.), VAN VREE (F.) en WINTER (J.) (eds.). *Performing the Past. Memory, History and Identity in Modern Europe*. Amsterdam, Amsterdam University Press, 2010, pp. 67-105.
- MÉRIDA GONZÁLEZ (M. A.). *Venganza o Juicio Histórico. Una lectura retrospectiva del informe de la CEH*. Ciudad de Guatemala, Litografías Modernas, 2003, 123 p.
- MOLLER (J.), GORE (H.) en DEAN (H.) (eds.). *Rescatando Nuestra Memoria. Represión, Refugio y Recuperación de las Poblaciones Desarraigadas por la Violencia en Guatemala*. Guatemala, F&G Editores, 2009, 192 p.
- PINXTEN (R.). *Goddelijke Fantasie*. Antwerpen, Houtekiet, 2000, 287 p.
- ROUSSO (H.). *The Haunting Past. History, Memory, and Justice in Contemporary France*. Philadelphia, University of Pennsylvania Press, 2002, 120 p.
- RÜSEN (J.) (ed.). *Time and History. The Variety of Cultures*. New York, Berghahn Books, 2007, 262 p.
- SALMORAL (M. L.) (ed.). *Historia de Iberoamérica. Prehistoria e Historia Antigua*. Madrid, Ediciones Catédra, 2008, 476 p.
- SANFORD (V.) en ANGEL-AJANI (A.) (eds.). *Engaged Observer. Anthropology, Advocacy and Activism*. Londen, Rutgers University Press, 2006, 254 p.
- SUAZO (F.). *La cultura maya ante la muerte – daño y duelo en la comunidad achi' de Rabinal*. Rabinal, ECAP, 2001, 61 p.
- TORPEY (J.), The Pursuit of the Past. A Polemical Perspective. In: SEIXAS (P.). *Theorizing Historical Consciousness*. Toronto, 2004, pp. 240-255.
- ZINN (H.). *The Politics of History*. Illinois, University of Illinois Press, 1990, 408 p.

Artikels

- ARRIAZA (L.) en ROTH-ARRIAZA (N.). "Social Repair at the Local Level: The Case of Guatemala". In: *The International Journal of Transitional Justice*, 2 (2008), 2, pp. 143-166.
- BEVERNAGE (B.) en AERTS (K.). "Haunting Pasts. Time and Historicity as Constructed by the Argentine Madres de Plaza de Mayo and Radical Flemish Nationalists". In: *Social History*, 34 (2009), 4, pp. 391-408.
- BEVERNAGE (B.). "Time, Presence, and Historical Injustice". In: *History and Theory*, 47 (2008), 2, pp. 149-167.

- CASTEJÓN (G. P.). "Verandering van een tijdperk en de Maya Cosmovisie, Deel 1", in: *Solidair met Guatemala. Gerechtigheid en Vrede, Informatie Bulletin*, januari-februari (2012), 136, pp. 7-9.
- CHAKRABARTY (D.). "The death of history? Historical consciousness and the culture of late capitalism". In: *Public Culture*, 4 (1992), 2, s.p.
- DENECKERE (G.). "De habitus van de hedendaagse historicus en de eigentijdse geschiedenis van erfgoed, geheugen en historische commissies: wereldvreemd in eigen land?". In: *Vlaams Instituut voor Geschiedenis. Historische Debatten 1*, Brussel, 2010, pp. 23-29.
- EISENSTEIN (E.). "Clio and Chronos. An essay on the making and breaking of history book time". In: *History and Theory*, 6 (1966), pp. 36-64.
- GOTO-JONES (C. S.). "If the past is a different country, are different countries in the past? On the Place of the Non-European in the History of Philosophy". In: *Philosophy*, 80 (2005), 1, pp. 29-51.
- HARRIS (O.). "The Coming of the White People. Reflections on the Mythologisation of History in Latin America". In: *Bulletin of Latin American Research*, 14 (1995), 1, pp. 9-24.
- HARTOG (F.). "Régimes d'historicité. Présentisme et expériences du temps". In: *Cultures et Musées*, 4 (2004), 4, pp. 128-133.
- HIRSCH (E.) en STEWART (C.). "Introduction: Ethnographies of Historicity". In: *History and Anthropology*, 16 (2005), 3, pp. 261-274.
- HOELSCHER (S.). "Angels of memory: photography and haunting in Guatemala City" In: *GeoJournal*, 73 (2008), 4, pp. 195-217.
- LOWENTHAL (D.). "Past Time, Present Place: Landscape and Memory". In: *Geographical Review*, 65 (1975), 1, pp. 1-36.
- MUEGLER (E.). "Spectral Subversions: Rival Tactics of Time and Agency in Southwest China". In: *Comparative Studies in Society and History*, 41 (1999), 3, pp. 458-481.
- PHILLIPS (M.S.). "Rethinking historical distance: from doctrine to heuristic" In: *History and Theory*, 50 (2011), 4, pp. 11-23.
- ROBINSON (L.). "Truth and consequence". In: *U.S. News & World Report*, 126 (1999), 11, pp. 1-44.
- RUNIA (E.). "Presence". In: *History and Theory*, 45 (2002), februari, pp. 1-29.
- D. L. SHETH, Politics of Historical Sense Generation, in: J. RÜSEN (ed.), *Time and History. The Variety of Cultures*. New York, Berghahn Books, 2007, p. 170.
- SMITH (P.). "Memory without History: Who Owns Guatemala's Past?" In: *The Washington Quarterly*, 24 (2001), 2, pp. 59-72.
- STRAUSS (C.). "The Imaginary". In: *Anthropological Theory*, 6 (2006), september, pp. 322-344.
- VALLADARES (D.). *Guatemalteekse oorlogsslachtoffers wachten tevergeefs op compensatie*. In: <<http://www.mo.be/artikel/guatemalteekse-oorlogsslachtoffers-wachten-tevergeefs-op-compensatie>>, geraadpleegd op 27.07.2012.

VIAENE (L.). "The internal logic of the cosmos as 'justice' and 'reconciliation': Micro-level perceptions in post-conflict Guatemala". In: *Critique of Anthropology*, 30 (2010), 3, pp. 287-312.

WILSON (R. A.). "Anthropological studies of national reconciliation processes". In: *Anthropological Theory*, 3 (2003), 3, pp. 367-387.

Onuitgegeven werk

BOEYKENS (T.). *Gerechtigheid met een Gezicht. Het Belang van Culturele Context bij Transitional Justice: De Burgeroorlog in Guatemala (1960-1998)*. Gent (onuitgegeven Bachelorpaper Universiteit Gent), 2011, 52 p. (promotoren B. Bevernage en L. Colaert).

MERCELIS (M.). *Gedwongen verdwijningen tijdens het intern gewapend conflict in Guatemala: Een onderzoek naar de politieke en juridische oorzaken inzake straffeloosheid*. Gent (onuitgegeven Masterscriptie Universiteit Gent), 2010, 111 p. (promotoren A. Vranckx, M. Schotsmans en L. Viaene).

Websites

ART (J.) e.a.. *Geschiedenis is meer dan herinneren*. In: <http://www.standaard.be/artikel/detail.aspx?artikelid=GM6N9VMK>>, geraadpleegd op 17.05.2012.

AERTS (K.), BEVERNAGE (B.) en COLAERT (L.). *Ieder zijn verhaal. Drie historici versus een historicus*, in: <<http://www.standaard.be/artikel/detail.aspx?artikelid=713OAN6M>>, geraadpleegd op 06.04.2012.

BEVERNAGE (B.). *Onderzoekslijn meta- en publieksgeschiedenis*. In: <<http://www.socialhistory.ugent.be/metageschiedenis>>, geraadpleegd op 17.07.2012.

BEVERNAGE (B.) en LE ROY (F.). *Hoeveel toekomst heeft het verleden?*. In: <<http://www.rektoverso.be/artikel/hoeveel-toekomst-heeft-het-verleden-gesprek-berber-bevernage-frederik-le-roy>>, geraadpleegd op 15.07.2012.

BOEYKENS (T.). *Gerechtigheid met een Gezicht: Memorias de un Genocidio*. In: <<http://www.dewerldmorgen.be/blogs/tessaboeykens/2012/03/13/gerechtigheid-met-een-gezicht-memorias-de-un-genocidio>>, geraadpleegd op 14.03.2012.

BOEYKENS (T.). *Het geheugen van Guatemala. Een studente geschiedenis op zoek naar de historische realiteit van Guatemala*. In: <<http://www.dewerldmorgen.be/blogs/tessaboeykens/2012/02/28/het-geheugen-van-guatemala-een-studente-geschiedenis-op-zoek-naar-de->>, geraadpleegd op 28.02.2012.

BOEYKENS (T.). *Lucha y Resistencia. De Droom van het Guatemalteekse Volk*. In: <<http://www.dewerldmorgen.be/blogs/tessaboeykens/2012/04/16/lucha-y-resistencia-de-droom-van-het-guatemalteekse-volk>>, geraadpleegd op 16.04.2012.

CATAPA. *Guatemala: het goud van de maya's*. In: <<http://www.catapa.be/nl/cases/guatemala>>, geraadpleegd op 09.03.2012.

CANTABAL. *Por qué se fueron a la guerrilla*. In: <<http://www.youtube.com/watch?v=Gy6nSrK4erk&feature=related>>, geraadpleegd op 26.07.2012.

- CEH. *Guatemala Memoria del Silencio, Conclusiones*. In: <<http://shr.aaas.org/guatemala/ceh/report/spanish/concl.html>>, geraadpleegd op 02.08.2012.
- CEH. *Guatemala Memory of Silence, Conclusions and Recommendations*. In: <<http://shr.aaas.org/guatemala/ceh/report/english/toc.html>>, geraadpleegd op 02.08.2012.
- CEMENTOS PROGRESO. *Cementos Progreso. Compartimos Sueños. Construimos Realidades*. In: <<http://www.cempro.com/>>, geraadpleegd op 01.08.2012.
- CHOMSKY (N.). *VII Social Summit for the Latin American and Caribbean Unity*. In: <<http://www.zcommunications.org/vii-social-summit-for-the-latin-american-and-caribbean-unity-by-noam-chomsky>>, geraadpleegd op 01.08.2012.
- COLMENARES (B.). “*Me indigna que se afirme que en Guatemala hubo genocidio*”. In: <<http://elperiodico.com.gt/es/20120226/pais/208597/>>, geraadpleegd op 27.02.2012.
- DECOODT (F.). *Ex-dictator wordt vervolgd voor genocide in Guatemala*. In: <<http://www.mo.be/artikel/ex-dictator-wordt-vervolgd-voor-genocide-guatemala>>, geraadpleegd op 09.07.2012.
- DESMET (Y.). *Denken over de twintigste eeuw*. In: <<http://www.liberales.be/boeken/denkenover>>, geraadpleegd op 20.04.2012.
- DE WALSCHE (A.). *Mijnbouw en megaprojecten in Guatemala*. In: <<http://www.mo.be/artikel/mijnbouw-en-megaprojecten-guatemala>>, geraadpleegd op 09.03.2012.
- DOYLE (K.). *Notes from the Evidence Project: Guatemalan Government to Dismantle its “Archives of Peace”*. In: <<http://www.internationalpeaceandconflict.org/profiles/blogs/notes-from-the-evidence-project-guatemalan-government-to>>, geraadpleegd op 30.07.2012.
- DUIJS (L.). *Termen uit kwalitatief onderzoek*. In: <<http://www.dieponderzoek.nl/termen-uit-kwalitatief-onderzoek/>>, geraadpleegd op 09.08.2012.
- GUATEBELGA. *Geschiedenis van Guatemala*. In: <<http://guatebelga.webspin.be/wp-content/uploads/2010/01/geschiedenis.pdf>>, geraadpleegd op 23.06.2012.
- HAEGENS (K.). *De barbaar beschaafd. Nationalisme in het normen en waarden debat*. In: <<http://www.grenzeloos.org/artikel/viewartikel.php/id/608.html>>, geraadpleegd op 10.07.2012.
- HAEGENS (K.). *Wakker worden in Singapore. De toekomst van het neoliberalisme*. In: <<http://www.groene.nl/2008/32/wakker-worden-in-singapore>>, geraadpleegd op 23.06.2012.
- H.I.J.O.S.. *La Batalla por la Memoria?* In: <<http://hijosguate.blogspot.be/2012/06/blog-post.html>>, geraadpleegd op 13.06.2012.
- JEFFREY (P.). *Asesinos de Gerardi a juicio*, in: <<http://www.noticiasaliadas.org/articles.asp?item=1&art=2207>>, geraadpleegd op 28.11.2010.
- JUKES (P.). *Tony Judt, the last interview*. In: <<http://www.prospectmagazine.co.uk/magazine/tony-judt-interview/>>, geraadpleegd op 21.02.2012.
- MOLINA (R.). *Breaking the Silence about Guatemala*. In: <<http://www.cpa.org.au/guardian/2009/1410/14-raul-molina.html>>, geraadpleegd op 03.07.2012.

MORTIER (F.) en BOONEN (M.). *Deze onnozelaars met hun 'bizarre' wetenschappen hebben het begrepen*. In:

<http://www.demorgen.be/dm/nl/2461/Opinie/article/detail/1452578/2012/06/12/Deze-onnozelaars-met-hun-bizarre-wetenschappen-hebben-het-begrepen.dhtml?utm_source=facebook&utm_medium=web#.T9cAM6he7so.facebook>, geraadpleegd op 14.06.2012.

ODHAG. *Guatemala: Nunca Más, Versión Resumida*. In:

<<http://www.odhag.org.gt/html/Default.htm>>, geraadpleegd op 18.06.2012.

PALENCIA FRENER (S.). *Entre dos fuegos? Neutralización de la lucha Ixil en David Stoll y la cuestión de memoria revolucionaria en Guatemala (1970-1983)*. In:

<<http://www.albedrio.org/htm/otrosdocs/comunicados/issuus/Documentos-0012.htm>>, geraadpleegd op 28.06.2012.

PAUL (H.). *Mogelijkheidszin: Hayden White en het genre van de roman*. In:

<<http://www.dwb.be/uitgave/2007/5/brief-aan-beatrix-en-22-andere-opstellen-over-de-roman-en-de-romanbeschouwing/herman-o>>, geraadpleegd op 03.07.2012.

PÉREZ MOLINA (O.). *Discurso de toma de posesión de Otto Pérez*. In:

<<http://www.s21.com.gt/nacionales/2012/01/15/discurso-toma-posesion-otto-perez>>, geraadpleegd op 09.03.2012.

RODRÍGUEZ PELLECCER (M.). “*Quiero que alguien me demuestre que hubo genocidio*”. In:

<<http://plazapublica.com.gt/content/quiero-que-alguien-me-demuestre-que-hubo-genocidio>>, geraadpleegd op 18.07.2012.

s.n. *El caso Myrna Mack*. In: <<http://www.myrnamack.org.gt/index.php/casomyrnamack>>, geraadpleegd op 02.07.2012.

s.n. *Filosofía universal y Maya*. In:

<<http://www.slideshare.net/oscarvicentecastillooca/filosofia-universal-ymaya>>, geraadpleegd op 21.07.2012.

s.n. *For Memory, Truth and Justice*. In: <<http://www.desaparecidos.org/guate/eng.html>>, geraadpleegd op 03.05.2012.

s.n. *Mayan Astronomy. Note 4: Rigoberta Menchu-Tum: The Way Time Stands Today*. In:

<<http://mayanastro.freeservers.com/rigoberta1.html>>, geraadpleegd op 03.05.2012.

s.n. *¿Minería en el paraíso? Zonas libres de minería*. In: <<http://mininginparadise.org/>>, geraadpleegd op 21.04.2012.

s.n. *Reportaje Central: Guatemala. El Genocidio Silenciado?* In:

<http://www.uce.es/DEVERDAD/ARCHIVO_2005/22_05/DV22_05_14reportaje.html>, geraadpleegd op 12.05.2012.

SOLIDARIDAD. *Jaarverslag Solidaridad 2006*. In:

<http://www.cbf.nl/Uploaded_files/Jaarverslagen/jaarverslag2006Solidaridad1174901774.pdf>, geraadpleegd op 09.03.2012.

U.N. GENERAL ASSEMBLY. *Verdrag inzake de Voorkoming en Bestrafing van Genocide*. In:

<<http://www.preventgenocide.org/nl/verdrag.htm>>, geraadpleegd op 17.06.2012.

UNIVERSITY OF CALIFORNIA. *Mesoamerican landscape*. In: <<http://www.lib.uci.edu/about/publications/exhibits/meso/mesolandscape.html>>, geraadpleegd op 23.06.2012.

VAN DEN BERGHE (G.). *Het verleden is nooit voorbij. Gebeurtenissen, geschiedenissen, identiteiten*. In: <<http://www.serendib.be/artikels/hetverledenisnooitvoorbij.htm>>, geraadpleegd op 13.04.2012.

VAN MUYLEM (S.). *Terreur in Guatemala*. In: <<http://www.vrede.be/tijdschrift/177-nr-414--maart-april-2012/2266-terreur-in-guatemala>>, geraadpleegd op 11.06.2012.

VERHAEGEN (P.). *Inleveren, voor of tegen het neoliberalisme*. In: <<http://www.dewerldmorgen.be/artikels/2012/02/01/inleveren-voor-tegen-het-neoliberalisme>>, geraadpleegd op 09.07.2012.

VRANCKX (R.). *Waarheid of verzinsel in Homs*. In: <<http://www.demorgen.be/dm/nl/2461/De-Gedachte/article/detail/1405029/2012/03/07/Waarheid-of-verzinsel-in-Homs.dhtml>>, geraadpleegd op 07.03.2012.

WARD (T.). *Cosmovision versus Neoliberalism: An Indigenous Alternative to Modernist Development in the Sierra Nevada de Santa Marta*. In: <<http://lanic.utexas.edu/project/etext/llilas/ilassa/2008/ward.pdf>>, geraadpleegd op 23.04.2012.

Mondelinge Bronnen

---

1. Alfonso Huet, 27.04.2012, Cobán (Alta Verapaz, Guatemala).
Alfonso Huet is in België geboren op 10.11.1946 en heeft theologie, sociale wetenschappen en antropologie gestudeerd. Sinds 1980 woont hij in Cobán (Alta Verapaz, Guatemala) waar hij met Q'eqchi'-gemeenschappen werkt rond thema's als historisch geheugen. Hij is medeoprichter en eerste coördinator (tot 1996) van de *Pastoral Social de la Diócesis de La Verapaz* (pastoraal werk). Hij is tevens medeoprichter en bestuurslid van *ADICI Wakliiqo* (Associatie voor Integrale Inheemse Gemeenschapontwikkeling). Interview met Informed Consent.
2. Andrés K.M. (anoniem), 25.04.2012, departement Quiché (Guatemala).
Andrés is geboren in 1940 en woont in het departement Quiché. Zijn familie is Quiché. Hij had tijdens het conflict banden met de CUC, maakte deel uit van het Guerrilla-Leger van de Armen (EGP) en werkt vandaag voor COPREDEH, de *Presidentiële Commissie voor de Rechten van de Mens*. De exacte locatie van het interview wordt hier niet weergegeven omdat hij anoniem wenst te blijven. Interview met Informed Consent.
3. Anna S. (anoniem), 03.05.2012, Ciudad de Guatemala (Guatemala).
Anna's vader maakte deel uit van het groepje militairen die in 1960 in opstand kwamen tegen het autoritaire regime van generaal Miguel Ydigoras Fuentes. Hij werd uiteindelijk vermoord. Anna en haar man, die ook aanwezig was tijdens het interview, liepen samen school aan de Universiteit van San Carlos (USAC) waar zij in 1980 getuige waren hoe 2 jeeps van het leger binnenreden en willekeurig studenten begonnen neer te schieten. Anna wenst anoniem te blijven. Interview met Informed Consent.

4. Coordinadora Nacional Indígena y Campesina (CONIC), 26.04.2012, Cobán (Alta Verapaz, Guatemala).
 Informeel gesprek met 2 leden van de Nationale Koepel voor Indígenas en Boeren. De namen van deze twee worden hier niet gegeven omdat het om een informeel gesprek gaat met mondelinge toestemming maar zonder Informed Consent.
5. Daniel Hernández-Salazar, 02.03.2012, Ciudad de Guatemala (Guatemala).
 Daniel Hernández-Salazar, geboren in 1956, is fotograaf van beroep en maakte o.a. de cover van het eindrapport van de katholieke waarheidscommissie REMHI ("Guatemala: Nunca Mas"). Interview met Informed Consent.
6. Daniel R.H. (anoniem), 26.04.2012, Alta Verapaz (Guatemala).
 Daniel is spiritueel Maya-leider. In de jaren 1970 was hij vrijwillig PAC, maar hij heeft naar eigen zeggen "gelukkig" nooit een directe confrontatie met de guerrilla moeten meemaken waardoor hij niemand heeft moeten vermoorden. Hij had ook vrienden bij de guerrilla. Daniel is vandaag lid van een commissie die focust op interculturaliteit, inheemse rechtssystemen en alternatieve vormen van conflictbemiddeling. De exacte locatie van het interview wordt hier niet weergegeven omdat hij anoniem wenst te blijven. Interview met Informed Consent.
7. Genaro Fabián Gregorio, 24.04.2012, Ixcán (Quiché, Guatemala).
 Genaro Fabián Gregorio, geboren in 1961 woont al 40 jaar in Ixcán waar hij tijdens het conflict nauwe banden had met de CPR (Dorpen in Verzet). Vandaag is hij coördinator van de Sociale Pastorie van Ixcán. Interview met Informed Consent.
8. Hector Nuila, 08.03.2012, Ciudad de Guatemala (Guatemala).
 Hector Nuila is momenteel secretaris-generaal van de politieke partij URNG-MAIZ. In 1973 voegde hij zich bij de Revolutionaire Organisatie van het Gewapend Volk (ORPA) en representeerde deze organisatie tijdens de oprichting van de koepel URNG in 1982. Interview met Informed Consent.
9. H.I.J.O.S. Guatemala, 24.03.2012, Ciudad de Guatemala (Guatemala).
 H.I.J.O.S. Guatemala is een collectief bestaande uit de zonen en dochters van *desaparecidos*. De meeste onder hen verloren hun moeder, vader of beiden tijdens de burgeroorlog maar zetten de strijd van hun ouders vandaag verder. Het jongerencollectief voert vooral actie in de hoofdstad en is vooral bekend om haar *empapeladas* (posters met de gezichten van de *desaparecidos* op) en graffiti. Groepsinterview zonder Informed Consent maar met mondelinge toestemming om de opname te gebruiken voor wetenschappelijk onderzoek. H.I.J.O.S verkoos een groepsinterview boven individuele gesprekken omdat als collectief naar buiten willen komen.
10. Luis Pedro Taracena Arriola, 20.04.2012, Ciudad de Guatemala (Guatemala).
 Luis Pedro is publiekshistoricus en woont in de hoofdstad. Hij heeft gestudeerd aan de Universiteit van San Carlos. Vandaag is hij initiatiefnemer van de tentoonstelling "Por qué estamos como estamos?", een educatieve expo voor alle leeftijdsgroepen die de geschiedenis van Guatemala uitlegt om aan te tonen waar de huidige multiculturele samenleving en het hardnekkige racisme vandaag komen. Interview met Informed Consent.
11. Marcelino Lopez Balan, 25.04.2012, Ixcán (Quiché, Guatemala).
 Marcelino woont in Ixcán. Als catechist had hij tijdens het conflict een leidersfunctie in de parochie. De guerrilla hebben hem één keer gevraagd of hij één van hun leiders wou worden maar dat heeft hij geweigerd: "Yo soy líder, soy catequista, soy de la iglesia, pero no voy a ser líder de la guerrilla." Momenteel is hij coördinator van

ADESI (Organisatie voor Sociale Ontwikkeling in Ixcán). Interview met Informed Consent.

12. Mario Minera, 24.11.2011, Brussel (België).

Mario Minera van CALDH (*Centro para la Acción Legal en Derechos Humanos*) uit Guatemala kwam op 24 november 2011 in Brussel bij CIFCA (*Copenhagen Initiative for Central America and Mexico*) spreken over de situatie in Guatemala. Conferentie opgenomen na mondelinge toestemming.

13. Marta H., 24.04.2012, Ixcán (Guatemala).

Marta is één van de democratisch verkozen inheemse vertegenwoordigsters van de vrouwenorganisatie ROMI (*Red de Organizaciones de Mujeres de Ixcán*) uit Ixcán. De organisatie werkt rond thema's als vrouwenrechten, solidariteit, de verdediging van hun natuurlijke rijkdommen en land, ... Na het conflict is Marta samen met haar ouders vanuit Mexico naar Guatemala teruggekeerd. Ze was toen 8 jaar. Van kleins af aan is zij steeds geëngageerd bezig geweest als lid van verschillende organisaties. Interview met mondelinge toestemming.

14. Radio Guerrilla, *La memoria en disputa*, 22.02.2012, Ciudad de Guatemala (Guatemala).

Het stedelijk jongerencollectief H.I.J.O.S. Guatemala zendt 1 keer per week haar eigen radioshow (*Radio Guerrilla*) uit via internet. Daarin wordt gereflecteerd over thema's zoals o.a. historisch geheugen. De titel van deze uitzending luidt "*La memoria en disputa*" ("*Het geheugen in het geding*"). De opname gebeurde met een recorder naast de laptop.

15. Sonia Guisela Calderón Revolorio, 11.04.2012, Ciudad de Guatemala (Guatemala).

Sonia is lid van de groep "*Families van de slachtoffers van het Militair Dagboek*" die juridisch ondersteund wordt door de NGO *Fundación Myrna Mack*. Haar vader was bij de vakbond en verdween op 23 januari 1984. Hij verschijnt als nummer 49 in het Militair Dagboek dat in 1999 aan het licht kwam. Tot op vandaag weet de familie niet waar zijn lichaam is en wachten zij hoopvol de opgravingen af. Interview met Informed Consent.

Andere Bronnen

Informeel gesprek met Heike Roschanski, 09.08.2012, Gent (België).

Heike Roschanski is antropologe en gespecialiseerd in Oost-Timor, India, Oost-Afrika en het Midden Oosten.

Origineel archiefstuk "*Death Squad Dossier*" ("*Militair Dagboek*" of "*Diario Militar*"), digitaal raadpleegbaar via de website van het National Security Archive. In:

<<http://www.gwu.edu/~nsarchiv/NSAEBB/NSAEBB15/press.html>>, geraadpleegd op 21.07.2012.

Notities tijdens het vak "*Publieksgeschiedenis*" gedoceerd door G. Deneckere en B. De Wever, 29.09.2011, Universiteit Gent (België).

Tentoonstelling "*Por qué estamos como estamos?*", 20.04.2012, Ciudad de Guatemala (Guatemala).

Aanvullend bronnenmateriaal

Boeken

MARTÍNEZ PELÁEZ (S.). *La Patria Del Criollo. Ensayo de interpretación de la realidad colonial guatemalteca.* Mexico D.F., Ediciones en Marcha, 1994, 786 p.

Participatieve observatie

Bijeenkomsten “*Families van de slachtoffers van het Militair Dagboek*”, 14.03.2012, 28.03.2012, 11.04.2012, Ciudad de Guatemala (Guatemala).

Deze organisatie wordt juridisch ondersteund door de NGO *Fundación Myrna Mack* en beschikte hier dan ook over een vergaderruimte.

Workshops “*Historisch geheugen en het REMHI-rapport*”, 15.03.2012 en 16.03.2012, Universiteit Rafael Landívar (Ciudad de Guatemala, Guatemala).

Deze workshops werden gegeven door 2 medewerkers van het Kantoor van de Rechten van de Mens van het Aartsbisdom Guatemala (ODHAG), vonden plaats in zalen van de universiteit zelf en werden gegeven aan ingenieurs uit het eerste jaar.

Afbeeldingenlijst

Fig. 1: Meso-Amerika, cultuurgebied van o.a. de Azteken en de Maya's.

<http://www.lib.uci.edu/about/publications/exhibits/meso/images/3.jpg>

Fig. 2: De stad Copán, gecentreerd rond een ceremonieel centrum.

<http://www.lib.uci.edu/about/publications/exhibits/meso/mesolandscape2.html>

Fig. 3: Tijdslijn.

© Tessa Boeykens

Fig. 4: De import van Europese ziektes: de pokken

http://colorado-aim.blogspot.be/2009_11_01_archive.html

Fig. 5: Twee zussen kijken toe hoe hun moeder wordt opgegraven. De zussen waren zelf aanwezig die dag in augustus 1982 toen het leger hun familie vermoordde. Zelf konden ze ontsnappen maar ze hebben zich 14 jaar lang in de bergen moeten schuilhouden. © Copyright 2003 Jonathan Moller

<http://www.jonathanmoller.org/portfolios.htm>

Fig. 6: Terwijl zijn stoffelijk overschot wordt opgegraven, houdt Doña Clara een foto van haar man vast. Hij was 50 jaar oud toen de soldaten hem in 1982 doodschoten. © Copyright 2003 Jonathan Moller © Copyright 2003 Jonathan Moller

<http://www.jonathanmoller.org/portfolios.htm>

Fig. 8: Kaart van de sociale uitsluiting in Guatemala in 1996 volgens de Verenigde Staten. De 7 departementen met de hoogste graad van sociale uitsluiting zijn het donkerste gekleurd.

<http://shr.aaas.org/guatemala/ceh/report/spanish/graphics/charts/page80.gif>

Fig. 9: De verschillende Maya-groepen in Guatemala volgens de taal die zij spreken.

<http://shr.aaas.org/guatemala/ceh/report/spanish/graphics/charts/page81.gif>

Fig. 10: Het aantal massamoorden per departement volgens de CEH.

<http://shr.aaas.org/guatemala/ceh/report/spanish/graphics/charts/page82.gif>

Fig. 11: Mafalda raadpleegt het woordenboek: "DEMOCRATIE (van het Grieks, 'demos', volk, en 'kratos', autoriteit) Regeringsvorm waarbij het volk soevereiniteit uitoefent".

<http://nonperfect.com/2009/10/08/happy-birthday-mafalda/>

Fig. 11: Mayakalender.

<http://www.futurooculto.com/los-calendarios/el-calendario-maya/>

Fig. 12: Cyclische kalender gevonden in Mexico.

http://sincrodestino2012.ning.com/profiles/blogs/el-calendario-maya-1-parte?xg_source=activity

Fig. 13: De maan- en zonnekalender.

<http://www.mondolatino.eu/culturas/mayas/calendariomaya.php>
+ zelfaangebrachte Nederlandstalige tekst

Fig. 14: Tijdsspiraal

© Tessa Boeykens

Fig. 15: Graffiti van Che Guevara in Ixcán

© Tessa Boeykens

Fig. 16: De tierra arrasada-techniek vernietigde het hele dorp. Links onderaan rukt een soldaat een baby uit de buik van een vrouw

Afbeelding persoonlijk verkregen via het ODHAG (*Oficina de Derechos Humanos del Arzobispado de Guatemala*). Afkomstig uit een gepopulariseerde versie van het REMHI-rapport.

Fig. 16: De “Street Angels” van Daniel Hernández-Salazar.

<http://politicstheoryphotography.blogspot.be/2009/08/uses-of-photography-daniel-hernandez.html>

Fig. 17: Victor Manuel Calderón Díaz als nr. 49 in het Militair Dagboek.

<http://www.gwu.edu/~nsarchiv/guatemala/index.htm>

Fig. 18: “Cementbedrijf De Vooruitgang”.

<http://www.cempro.com/>

Fig. 19: Woordenwolk van de inauguratierede van Otto Pérez Molina.

© Tessa Boeykens via <http://www.wordle.net/>

Fig. 20: De tijd volgens Andrés K.M.

© Tessa Boeykens: Resultaten veldwerk

Fig. 21: De tijd zoals de Q’eqchi’-Maya’s het zien volgens Alfonso Huet

© Tessa Boeykens: Resultaten veldwerk

Fig. 22: De tijd volgens Carlos

© Tessa Boeykens: Resultaten veldwerk

Fig. 23: Een muurschildering van Diego Rivera toont hoe ook de koloniale economie deels op mijnbouw steunde waar enkel de politieke en economische elite de opbrengst van zagen.

<http://manuelzamorano.wordpress.com/documentos-analizados/>

Fig. 24: De berg die vroeger het landschap sierde, is verwoest door het mijnbouwproject in San Marcos

<http://www.mo.be/artikel/goud-onder-de-voeten>

Fig. 25: De Facebook banner met het logo van H.I.J.O.S. Guatemala: *“De kiem hebben ze niet vermoord. Wij zijn rebels.”*

<https://www.facebook.com/hijos.guatemala>

Bijlagen
